

**T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORMAN MÜHENDİSLİĞİ ANABİLİM DALI**

**OLUR, OLTU VE ŞENKAYA YÖRELERİ
TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet ÖNAL

Erzurum-2012

**T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORMAN MÜHENDİSLİĞİ ANABİLİM DALI**

**OLUR, OLTU VE ŞENKAYA YÖRELERİ
TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet ÖNAL

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Funda ERŞEN BAK**

Erzurum-2012

T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORMAN MÜHENDİSLİĞİ ANABİLİM DALI

OLUR, OLTU VE ŞENKAYA YÖRELERİ
TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLERİ

Mehmet ÖNAL

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 16/06/2009

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 21/07/2009

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Funda ERŞEN BAK

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Özgür EMİNAĞAOĞLU

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. M.Cüneyt ÜNVER

ONAY:

Bu Yüksek Lisans Tezi, AÇÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından 21/07/2009 tarihinde uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu'nun .../.../..... tarih ve sayılı kararıyla kabul edilmiştir.

...../...../.....
Doç. Dr. Turan SÖNMEZ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

“Olur, Oltu ve Şenkaya Yöreleri Tıbbi ve Aromatik Bitkileri” adlı bu araştırma, Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Orman Mühendisliği Anabilim Dalı Orman Botaniği programında yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Araştırma konusunun belirlenmesinden sonuçlandırılmasına değin, her aşamada, çalışmanın planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesinde değerli bilgi ve katkılarını esirgemeyen, sayın Doç. Dr. Özgür EMİNAĞAOĞLU’na, tez danışmanım Sayın Yrd. Doç.Dr. Funda ERŞEN BAK’a şükranlarımı sunarım.

Çalışmalarım süresince teknik bilgi ve yardımlarını gördüğüm Orman Yüksek Mühendisi Turgay DİNDAROĞLU ve Resim Öğretmeni Nejmi ATALAY’a teşekkür ederim. Manevi destek ve sabırlarından dolayı eşim Pınar ÖNAL’a teşekkürlerimi borç bilirim.

Bu araştırmada sunulan bilgilerin uygulamacılara, bilim dünyasına ve ilgilenenlere yararlı olması en büyük dileğimizdir.

Mehmet ÖNAL
Erzurum – 2012

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II
ÖZET	III
SUMMARY	IV
ŞEKİLLER DİZİNİ	V
TABLolar DİZİNİ	XI
KISALTMALAR DİZİNİ	XII
1. GENEL BİLGİLER	1
1.1 Giriş.....	1
1.2. Bitkisel Droğların Hazırlanma ve Kullanım Şekilleri	4
1.3. Araştırma Alanının Tanıtılması	9
1.3.1. Coğrafik Konumu	9
1.3.2. Jeolojik Yapı ve Toprak Özellikleri.....	10
1.4. İklim Özellikleri	14
1.4. Bitki Örtüsü	16
2. YAPILAN ÇALIŞMALAR	19
3. BULGULAR ve TARTIŞMA	20
4. SONUÇ VE ÖNERİLER	199
KAYNAKLAR	202
ÖZGEÇMİŞ	211

ÖZET

Bu çalışma ile, 2006 – 2009 yılları arasında Erzurum iline bağlı Oltu, Olur ve Şenkaya ilçeleri ile köylerinde kullanılan tıbbi ve aromatik bitkilerle yine bu yörede yetişen ancak halk tarafından tanınmayan tıbbi ve aromatik bitkiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma sahasında yayılış gösteren 66 familya ve 170 cinse mensup 241 damarlı bitki taksonun, tıbbi ve aromatik kullanım amaçları, kullanılan kısımları, ihtiva ettikleri etkili maddeler ve bilinen yaygın Türkçe adları verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Oltu, Olur, Şenkaya, tıbbi ve aromatik bitkiler

SUMMARY

MEDICAL AND AROMATIC PLANTS OF OLUR, OLTU AND ŞENKAYA REGIONS

In this study, 2006 – 2009 years depending on the Erzurum province Oltu, Olur Şenkaya districts and villages and used in medicinal and aromatic plants in this region and still growing, but people are not recognized by the medical and aromatic plants were detected. Research in the field and spread that shows 66 family members of 170 generic 241 vascular taxa plants, medicinal and aromatic purposes and used parts, design and known widely as effective agents were given Turkish names

Key Words: Oltu, Olur, Şenkaya, medical and aromatic plants

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa No
Şekil 1. Erzurum il ve ilçeleri	9
Şekil 2. Araştırma sahasına ait topografik harita	11
Şekil 3. Araştırma alanının genel görünümü.....	13
Şekil 5. Araştırma alanına ait farklı vejetasyon tipleri.....	18
Şekil 6. <i>Acanthus</i> sp.....	21
Şekil 7. <i>Leucojum aestivum</i> L. (URL-107)	21
Şekil 8. <i>Cotinus coggyria</i> Scop.	22
Şekil 9. <i>Rhus coriaria</i> L.....	23
Şekil 10. <i>Bunium</i> sp.	24
Şekil 11. <i>Carum carvi</i> L.(URL-106)	25
Şekil 12. <i>Eryngium</i> sp.	26
Şekil 13. <i>Ferula</i> sp.....	27
Şekil 14. <i>Heracleum pastinacifolium</i> C. Koch.....	28
Şekil 15. <i>Malabalia dasyantha</i> (C. Koch)	29
Şekil 16. <i>Pastinaca sativa</i> Bieb. (URL-108)	29
Şekil 17. <i>Pimpinella saxifraga</i> L. (URL-104)	30
Şekil 18. <i>Prangos pabularia</i> Lindl. (URL-103).....	31
Şekil 19. <i>Sium sisarum</i> L. (URL-102)	31
Şekil 20. <i>Aristolochia clematitis</i> L. (URL-101).....	32
Şekil 21. <i>Achillea</i> sp	33
Şekil 22. <i>Anthemis tinctoria</i> L.	35
Şekil 23. <i>Arctium minus</i> (Hill) Bernh.....	36
Şekil 24. <i>Artemisia</i> sp.	37
Şekil 25. <i>Chondrilla juncea</i> L. (URL-100)	38
Şekil 26. <i>Cichorium intybus</i> L.	39
Şekil 27. <i>Gundelia tournefortii</i> L.	40
Şekil 28. <i>Helichrysum</i> sp.	41
Şekil 29. <i>Inula</i> sp.....	42
Şekil 30. <i>Lactuca serriola</i> L.	43

Şekil 31. <i>Scorzonera</i> sp.	44
Şekil 32. <i>Solidago virgaurea</i> L. (URL-99).....	45
Şekil 33. <i>Tanacetum balsamita</i> L. (URL-98).....	46
Şekil 34. <i>Tanacetum coccineum</i> (Willd.) Grierson (URL-97).....	47
Şekil 35. <i>Taraxacum</i> sp.	48
Şekil 36. <i>Tussilago farfara</i> L.	49
Şekil 37. <i>Xanthium</i> sp.	51
Şekil 38. <i>Berberis vulgaris</i> L.....	52
Şekil 39. <i>Betula</i> sp.	53
Şekil 40. <i>Alkanna orientalis</i> (L.) Boiss.	54
Şekil 41. <i>Cynoglossum officinale</i> L.....	55
Şekil 42. <i>Echium vulgare</i> L.....	56
Şekil 43. <i>Heliotropium</i> sp.	57
Şekil 44. <i>Onosma sericeum</i> Willd.....	58
Şekil 45. <i>Alliaria petiolata</i> (Bieb.) Cavara et Grande	58
Şekil 46. <i>Capsella bursa-pastoris</i> (L.) Medik.....	59
Şekil 47. <i>Cardaria draba</i> (L.) Desv.....	60
Şekil 48. <i>Lepidium latifolium</i> L. (URL-96).....	60
Şekil 49. <i>Nasturtium officinale</i> R. Br.....	61
Şekil 50. <i>Neotchiatchewia isatidea</i> (Boiss.) Rauschert.....	61
Şekil 51. <i>Capparis ovata</i> Desf.	62
Şekil 52. <i>Viburnum opulus</i> L.	63
Şekil 53. <i>Agrostemma githago</i> L	64
Şekil 54. <i>Gypsophila</i> sp. (URL-109)	65
Şekil 55. <i>Saponaria officinalis</i> L.....	66
Şekil 56. <i>Silene</i> sp.	67
Şekil 57. <i>Atriplex nitens</i> Schkuhr (URL-95)	68
Şekil 58. <i>Beta trigyna</i> Waldst. et Kit.	68
Şekil 59. <i>Chenopodium album</i> L.	69
Şekil 60. <i>Cistus salviifolius</i> L. (URL-94)	69
Şekil 61. <i>Cornus mas</i> L.	70
Şekil 62. <i>Cornus sanguinea</i> L.	72
Şekil 63. <i>Corylus avellana</i> L.	72

Şekil 64. <i>Juniperus communis</i> L.	73
Şekil 65. <i>Cuscuta</i> sp.	75
Şekil 66. <i>Cephalaria</i> sp.	76
Şekil 67. <i>Dipsacus laciniatus</i> L.	77
Şekil 68. <i>Hippophae rhamnoides</i> L.	78
Şekil 69. <i>Ephedra major</i> Host.	80
Şekil 70. <i>Equisetum ramosissimum</i> Desf.	81
Şekil 71. <i>Vaccinium myrtillus</i> L.	83
Şekil 72. <i>Euphorbia macroclada</i> Boiss.	84
Şekil 73. <i>Astragalus microcephalus</i> Willd.	87
Şekil 74. <i>Coronilla varia</i> L.	88
Şekil 75. <i>Lathyrus. tuberosus</i> L.	89
Şekil 76. <i>Medicago sativa</i> L.	90
Şekil 77. <i>Melilotus officinalis</i> (L.) Desr.	91
Şekil 78. <i>Ononis spinosa</i> L.	91
Şekil 79. <i>Trifolium</i> sp.	93
Şekil 80. <i>Centaurium erythraea</i> Rafn.	94
Şekil 81. <i>Gentiana</i> sp.	94
Şekil 82. <i>Geranium tuberosum</i> L.	95
Şekil 83. <i>Pelargonium endlicherianum</i> Fenzl.	96
Şekil 84. <i>Ribes orientale</i> Desf.	97
Şekil 85. <i>Hypericum</i> sp.	98
Şekil 86. <i>Herniaria glabra</i> L. (URL-93)	100
Şekil 87. <i>Herniaria incana</i> Lam. (URL-92)	100
Şekil 88. <i>Crocus</i> sp.	101
Şekil 89. <i>Iris taochia</i> Woronow ex Grossh.	102
Şekil 90. <i>Juglans regia</i> L.	103
Şekil . <i>Ajuga chamaepitys</i> (L.) Schreber.	105
Şekil 92. <i>Ballota nigra</i> L.	105
Şekil 93. <i>Hyssopus officinalis</i> L. (URL-85)	106
Şekil 94. <i>Lamium album</i> . L.	107
Şekil 95. <i>Mentha aquatica</i> L.	108
Şekil 96. <i>Mentha pulegium</i> L. (URL-91)	108

Şekil 97. <i>Micromeria fruticosa</i> (L.) Druce.....	109
Şekil 98. <i>Nepeta racemosa</i> Lam.....	110
Şekil 99. <i>Origanum acutidens</i> (Hand.-Mazz.) Ietswaart	111
Şekil 100. <i>Phlomis linearis</i> Boiss. et Bal.	112
Şekil 101. <i>Salvia aethiopis</i> L.....	113
Şekil 102. <i>Salvia nemorosa</i> L.....	113
Şekil 103. <i>Satureja hortensis</i> L. (URL-90)	114
Şekil 104. <i>Stachys lavandulifolia</i> Vahl	115
Şekil 105. <i>Teucrium orientale</i> L.....	115
Şekil 106. <i>Thymus</i> sp.....	117
Şekil 107. <i>Ziziphora clinopodioides</i> Lam. (URL-89)	118
Şekil 108. <i>Allium</i> sp.....	119
Şekil 109. <i>Asparagus</i> sp.	120
Şekil 110. <i>Colchicum speciosum</i> Steven	121
Şekil 111. <i>Eremurus spectabilis</i> Bieb.....	122
Şekil 112. <i>Viscum album</i> L.....	123
Şekil 113. <i>Alcea calvertii</i> (Boiss.) Boiss.....	124
Şekil 114. <i>Malva sylvestris</i> L.....	125
Şekil 115. <i>Morus nigra</i> L.	127
Şekil 116. <i>Fraxinus</i> sp.....	128
Şekil 117. <i>Epilobium angustifolium</i> L.	129
Şekil 118. <i>Orchis palustris</i> Jacq.	130
Şekil 119. <i>Paeonia mascula</i> (L.) Miller.....	130
Şekil 120. <i>Chelidonium majus</i> L.....	131
Şekil 121. <i>Corydalis rutifolia</i> (Sibth. et Sm.) Dc. (URL-88).....	132
Şekil 122. <i>Fumaria officinalis</i> L.....	133
Şekil 123. <i>Glaucium grandiflorum</i> Boiss. et Huet.	134
Şekil 124. <i>Papaver</i> sp.	135
Şekil 125. <i>Pinus sylvestris</i> L.	136
Şekil 126. <i>Plantago</i> sp.	137
Şekil 127. <i>Plumbago europaea</i> L.	138
Şekil 128. <i>Agropyron cristatum</i> (L.) Gaertner (URL-92).....	139
Şekil 129. <i>Cynodon</i> sp.	139

Şekil 130. <i>Polygala vulgaris</i> L.	140
Şekil 131. <i>Polygonum bistorta</i> L.	141
Şekil 132. <i>Polygonum cognatum</i> Meissn.	142
Şekil 133. <i>Rumex alpinus</i> L.	143
Şekil 134. <i>Rumex. sp.</i>	144
Şekil 135. <i>Rheum ribes</i> L.	145
Şekil 136. <i>Portulaca oleracea</i> L.	146
Şekil 137. <i>Anagallis foemina</i> Miller	147
Şekil 138. <i>Primula sp.</i>	148
Şekil 139. <i>Adonis aestivalis</i> L.	149
Şekil 140. <i>Anemone albana</i> Stev.	150
Şekil 141. <i>Aquilegia olympica</i> Boiss.	150
Şekil 142. <i>Consolida ssp.</i>	151
Şekil 143. <i>Thalictrum minus</i> L.	152
Şekil 144. <i>Reseda lutea</i> L.	153
Şekil 145. <i>Frangula alnus</i> Miller (URL-87)	154
Şekil 146. <i>Paliurus spina-christi</i> Miller.	154
Şekil 147. <i>Agrimonia eupatoria</i> L.	155
Şekil 148. <i>Alchemilla sp.</i>	156
Şekil 149. <i>Amelanchier sp.</i>	158
Şekil 150. <i>Amygdalus communis</i> L.	159
Şekil 151. <i>Cerasus sp.</i>	160
Şekil 152. <i>Cerasus mahaleb</i> (L.) Miller	161
Şekil 153. <i>Cotoneaster sp.</i>	162
Şekil 154. <i>Crataegus sp.</i>	162
Şekil 155. <i>Fragaria vesca</i> L.	164
Şekil 156. <i>Potentilla erecta</i> (L.) Rauschel	165
Şekil 157. <i>Potentilla reptans</i> L.	166
Şekil 158. <i>Prunus divaricata</i> Ledeb.	166
Şekil 159. <i>Pyrus sp.</i>	167
Şekil 160. <i>Rosa sp.</i>	168
Şekil 161. <i>Rubus caesius</i> L.	169
Şekil 162. <i>Rubus idaeus</i> L.	171

Şekil 163. Sanguisorba sp.	172
Şekil 164. Sorbus sp.	172
Şekil 165. Galium verum L.	174
Şekil 166. Rubia tinctorum L.	175
Şekil 167. Populus tremula L.	176
Şekil 168. Salix alba L.	177
Şekil 169. Verbascum sp.	179
Şekil 170. Veronica. anagallis-aquatica L.	180
Şekil 171. Datura stramonium L.	181
Şekil 172. Hyoscyamus niger L.	182
Şekil 173. Physalis alkekengi L.	183
Şekil 174. Solanum dulcamara L.	184
Şekil 175. Solanum nigrum L.	185
Şekil 176. Daphne mezereum L.	186
Şekil 177. Tilia sp.	187
Şekil 178. Typha sp.	188
Şekil 179. Celtis glabrata Steven ex. Planchon.	188
Şekil 180. Parietaria judiaca L.	189
Şekil 181. Urtica dioica L.	190
Şekil 182. Centranthus longiflorus Stev.	193
Şekil 183. Valeriana officinalis L.	193
Şekil 184. Viola sp.	195
Şekil 185. Peganum harmala L.	196
Şekil 186. Tribulus terrestris L.	197

TABLÖLAR DİZİNİ

	Sayfa No
Tablo 1. Oltu için bazı meteorolojik gözlem değerleri (1975-2008)	14
Tablo 2. Olur için bazı meteorolojik gözlem değerleri (1959-1985).....	16

KISALTMALAR DİZİNİ

lt	Litre
cm	Santimetre
mm	Milimetre
m	Metre
var.	Varyete
Subsp	Subspecies
sp.	Species
Km ²	Kilometrekare
LH	Lüteinleştirici Hormon
FSH	Folikül Stimüle Edici Hormon
YY	Yüzyıl

1. GENEL BİLGİLER

1.1 Giriş

Doğadaki canlılığın temelini, güneşten aldığı enerjiyi fotosentez yoluyla özümleyerek hem kendileri hemde diğer canlılar için yaşam kaynağı olan besinleri ve oksijeni üreten, bitkiler oluşturmaktadır. Bir yerdeki bitki topluluğunun varlığı aynı zamanda o bölgenin canlı çeşitliliği ve çokluğu üzerinde de belirleyici etkiye sahiptir. Bitkiler, ürettikleri bileşimlerle, diğer canlılar için temel besin kaynağı olduğu kadar, tedavi amacıyla kullanılan kıymetli bileşikler de oluştururlar. Bu bileşiklerden başlıcaları; alkaloidler, eterik yağlar, glikozitler, tanenler, organik asitler vs. dir.

Eskiden beri halk bitkilerden değişik amaçlarla faydalanma yoluna gitmiştir. Bazı bitkileri gıda, baharat ve boyar madde olarak kullanırken, bir kısmından ilaç yapmış, bazılarını ise büyü yapmak için kullanmıştır. Yine bazı bitkilerden aletler yapmış bir kısmını ise süs bitkisi olarak bahçe ve mekanlarda değerlendirmiştir.

Bitkilerden elde edilen kimyasal ürünler ilaç sanayi, kozmetik, boya, gıda, şekerleme ve alkollü içki üretimi gibi farklı sahalarda kullanılmaktadır. Bu ürünlerin bir bölümü yurt içinde kullanılmakta bir kısmı ise ihrac edilmektedir.

Bitkilerdeki bileşikler kimyasal yapılarına göre glikozitler, sabit yağlar, uçucu yağlar (esanslar), alkaloidler, organik asitler, reçineli bileşikler, vitaminler ve antibiyotikler olarak gruplandırılır. Bitkisel droglar ilaç olarak alınabilmek için uygun bir şekle konmalıdır. Kullanım şekilleri şöyle gruplandırılmıştır: Toz, hap, infüzyon, dekoksasyon, merhem, tıbbi yağ, kokulu yağ, tentür ve hülasa.

Bitkilerle hazırlanan ilaçlar müshil, yumuşatıcı, hazmettirici, gaz söktürücü, yatıştırıcı, göğüs yumuşatıcı, safra ve idrar söktürücü gibi etkileri nedeniyle, bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de kullanılmaktadır.

Dünyada bulunduğu tahmin edilen 75000-1000000 arası bitkiden yaklaşık 500000 bitki türünün tanımı yapılmış olup 20000 bitki türünden çeşitli amaçlarla

faaydalanılmaktadır. Bunlardan 3000 kadarının üretimi yapılmaktadır. Bitkilerin tıbbi maksatlı kullanımı M.Ö 50000 yıllarına kadar uzanmaktadır (Baytop,1999).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), dünya nüfusunun % 60'ının sentetik ilaçları hiç kullanmadığını, dörte üçünün kendi geleneksel kültürlerindeki, esas olarak bitkisel kaynaklı olan ilaçlara güvendiğini ve bunları kullanmaya devam ettiklerini saptamıştır. Amerika'da halen ticari olarak bitkilerden ekstre edilen ilaçların % 75'i, etnobotanik bilgiler sonucunda elde edilmiştir. Amerika'da reçetelendirilmiş ilaçların % 25'i doğal ürünlerden, diğer bir % 25 de doğal ürünlerden hareketle türetilen maddelerden oluşmaktadır. Rusya'da kullanılan ilaçların üçte birinden fazlası bitkisel kökenli olup sentetik birçok ilacın ortaya atılmasına karşılık bu oran değişmemektedir. Bitkisel tedavinin, var olan kimyasal ilaçlarla tedavinin yerine geçmesi söz konusu olmasa da, tedavide kimyasal ilaçlara destek vermesi hem hastanın hem de doktorun bazı sıkıntılarını ortadan kaldırmaktadır (Çubukçu ve ark., 2002).

Batı Avrupa'da ticari olarak kullanılan 400 civarında bitki türü bulunmaktadır. Çin'deki tıbbi ve aromatik bitki türü sayısı 1300, Hindistan'da geleneksel tıpta kullanılan bitki türü sayısı 7 bin civarındadır. Amerika'da her 3 Amerikalıdan biri bitkisel ilaç kullanmaktadır. Amerikalılar tıbbi bitkilere kişi başına yılda ortalama 54 dolar harcamaktadır. Japonya'da 1974 ile 1989 yılları arasında sentetik ilaçların sayısı 3 misli artarken, tıbbi bitkisel ürünlerin satışı 15 kat artmıştır (URL, 112).

Gıda elde etmek için yetiştirilen bitki türü 3000 civarında iken, gıda olarak kullanılan yabani bitki türlerinin adedi 10000 sayısının üzerindedir. Tedavi maksadıyla kullanılan bitkilerin miktarı, antik çağdan beri, devamlı bir artış göstermektedir. Mezopotamya uygarlığı döneminde kullanılan bitkisel drog miktarı 250 civarında iken XIX. asrın başlarında ise bilinen tıbbi bitki miktarı 13000 sayısına erişmiştir. 1979 yılında Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO) tarafından yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, farmakopelerde kayıtlı olan, beş ülkeden fazla ülkede kullanılan ve ticarete bulunabilen bitkisel drogların miktarı 1900 olarak saptanmıştır. Aynı kurumun 91 ülkenin farmakopelerine ve tıbbi bitkileri üzerinde yapılmış olan bazı yayınlara dayanarak hazırladığı bir araştırmaya göre de tedavi amacıyla kullanılan tıbbi

bitkilerin toplam miktarı 20000 civarındadır. Şüphesiz ki bu adet hakiki miktarı göstermekten çok uzaktır (Baytop, 1999).

Son yıllarda tıbbi bitkiler ve bunlardan elde edilen aktif maddeler üzerindeki çalışmalar ve bunlara karşı olan ilgi çok artmıştır. Bunun başlıca sebeplerinden birincisi; yeterli düzeyde bir kimya endüstrisine sahip bulunmayan kalkınma yolundaki ülkelerin, memleketlerindeki bitkilerden yararlanarak, kolay ve ucuz bir tedavi olanağı elde etmek istekleri. İkincisi ise; tedavi alanına sokulan yeni sentetik bileşiklerin bazılarında görülen tehlikeli yan etkiler (Baytop, 1999). Modern ilaçların her hastalığı tedavi etme yeteneğine sahip olmayışı, bitkisel preparatların yan etkilerinin hemen hemen hiç bulunmaması, bazen bunların sentetik ilaçlara tercihini bile sağlamaktadır (Çubukçu ve ark., 2002).

Avrupa Topluluğu'nda bitkisel preparatlar ancak kanunen ruhsatlandırma sonrasında satılabilmektedir. Almanya, Fransa, İsviçre gibi ülkelerde özellikle Almanya'da bitkisel ilaçları modern tıpla birleştirmek için güçlü bir eğilim vardır, her tıp öğrencisi fitoterapi dersleri almak zorundadır. Doktorların % 80'i bitkisel ilaçları düzenli olarak reçetelerine yazmaktadır. Almanya'da bitkisel ilaçların % 80'i eczaneler tarafından hazırlanmakta ve % 42'si reçeteli ilaçlar sınıfına girmektedir (Çubukçu ve ark., 2002).

Türkiye üç floristik bölgenin birleştiği bir alan içerisinde, çok farklı iklim, toprak, jeomorfolojik ve topoğrafik özelliklere sahip bir ülkedir. Bu özellikleri nedeniyle bitki türü bakımından çok zengindir. Avrupanın tamamında bitki türü sayısı 11000 dolayında iken Türkiyede yaklaşık 9.222 (Ülgen ve Zeydanlı, 2008) bitki türü bulunmaktadır. G.Penso araştırmasında Türkiye için 140 kadar tıbbi bitki kaydetmiştir. Bunlar 1948 ve 1974 Türk kodekslerinde kayıtlı bitkilerden ibarettir. Halbuki halen Türkiye'de tedavi maksadıyla kullanılan tıbbi bitkilerin miktarı en az 500 civarındadır (Baytop, 1999).

Erzurum, İran- Turan ve Avrupa-Sibirya fitocoğrafyaları üzerinde yer almaktadır. Oldukça zengin bir bitki çeşitliliğine sahiptir. TÜBİTAK verilerine göre Erzurum ili sınırları içerisinde toplam 89 familyaya mensup 445 cins ve 1317 tür ve 1388 takson bulunmaktadır. Bu türlerden 249 adeti endemiktir. Ancak çalışmaların ve eldeki

verilerin yetersizliği düşünöldüğünde, takson sayısının bu sayının çok daha üzerine çıkacağı tahmin edilmektedir.

Yörede yapılan flora ve vejetasyon çalışmaları henüz yetersiz sayıda olup bu çalışmalardan başlıcaları; Olur (Akdağ) Florası (Kaya, 1997), Uzundere (Kargapazarı dağları ve Çevresi (Erzurum) Florası Üzerine Bir Ön Araştırma (Kaya, 1996) ve Doğu Anadolu Florasına Katkılar (Demirkuş ve Kaya, 1999), Allahuekber Dağlarının Bitki Sosyolojisi Yönünden Araştırılması (Tatlı, 1987) sayılabilir.

Araştırma sahası Davis'in Türkiye florasında kullanılan Grit sistemine göre A8 ve A9 kareleri içine girmektedir. Araştırma sahasındaki farklı topografya, iklim ve toprak özellikleri yörede yetişen tür sayısının oldukça yüksek olmasına katkıda bulunmuştur. Sahada pek çok tıbbi ve aromatik bitki yetişmektedir. Bu bitkilerden bir kısmı yöre halk tarafından değişik amaçlarla kullanılmaktadır.

Bu çalışmada, araştırma sahasında doğal olarak yetişen ve halk arasında farklı amaçlarla kullanılan bitkilerle yine araştırma sahasında yetişen özellikle tıbbi değeri olan ancak halk tarafından tanınmayan veya tanındığı halde kullanılmayan bitkilerin kullanım yerleri ile etkileri açıklanmaya çalışılmıştır.

1.2. Bitkisel Droğların Hazırlanma ve Kullanım Şekilleri

Tıbbi bitkinin biyoaktif maddeyi taşıyan kısmına drog denmektedir (Baydar, 2007). Bitkisel droğlar ilâç olarak alınabilmek için uygun şekle konulmalıdır. En basit yol droğu toz ederek olduğu gibi veya bir güllaç içinde almaktır, bununla beraber alma şeklindeki kolaylık ve alınan miktarın saptanması bakımından hap, infuzyon ve dekoksasyon şekilleri de kullanılmaktadır (Baytop, 1999). Bitkisel ilaçlar hazırlanırken, hangi tıbbi bitkinin hangi kısmından faydalanılacağı, bu bitkide hangi biyoaktif maddelerin bulunduğu ve bu maddelerin en iyi hangi çözücülerde çözüldüğünün bilinmesi gerekmektedir. Bu bilgiler, hazırlanacak olan bitkisel ilacın istenilen biyoaktif maddeleri istenilen miktarda taşımasını sağlamak bakımından önemlidir. Bir tıbbi bitkiden yapılan bir ilaç, mutlaka o bitkinin biyoaktif maddelerini (sekonder metabolitlerini) taşıyor olmalıdır. Bu nedenle, hazırlanan ilaca aktif maddeyi veya maddeleri kazandıracak etkili bir ekstraksiyon işlemi yapılmış olmalıdır. Günümüzde kullanılan en yaygın bitkisel ilaçlar şunlardır: infuzyonlar,

dekoksasyonlar, tentürler, maserasyonlar, tıbbi yağlar, tıbbi bitki tozları ve hapları, tıbbi bitki kapsülleri ve tabletleri, bitkisel pomatlar ve kremler, bitkisel şuruplar, bitkisel antibiyotikler, bitkisel antioksidanlar, lapalar ve kompresler, aromatik banyo suları ve buharlar (Baydar, 2007).

Bitki bünyesinde bulunan bazı biyoaktif maddeler sıcak suya kolaylıkla geçer; infüzyon (demleme) ve dekoksasyon (haşlama) şeklinde hazırlanan herbal çaylarda bu nedenle bol miktarda bulunurlar. Bazı biyoaktif maddeler ise sıcak suda değil, ama soğuk suda daha kolay çözünürler (maserasyon). Bitkilerde bulunan bazı biyoaktif maddeler ise, ister soğuk olsun isterse sıcak olsun suda çözünmezler. Böyle durumlarda bitkinin sıcak suya atılmasıyla hazırlanan infüzyonunda, bitkinin suda kaynatılarak hazırlanan dekoksasyonunda veya bitkinin soğuk suda bekletilmesiyle hazırlanan maseratında bu etken maddeler hiç veya çok az miktarlarda bulunur. Bazı biyoaktif maddeler suda değil ama alkolde çok iyi çözülürler; alkol veya alkol-su karışımları ile tentür şeklinde hazırlanarak tüketilirler. Biyoaktif maddelerden pek çoğunun alkolde iyi çözülmesi nedeniyle, tentür şeklinde ilaç hazırlama daha yaygındır (Baydar, 2007).

Bitkilerin kullanım şekilleri aşağıda verilmiştir.

Toz: Bitki parçalarının bir madeni havanda dövülmesi veya bir değirmende çekilmesi ile elde edilir. Parça büyüklüklerine göre kaba, orta ve ince olmak üzere üç kısma ayrılırlar. Hap veya güllaç içinde alınacak tozların ince olması tercih edilir. Tozların alınmasında kullanılacak olan en kolay yol tozun yarım bardak kadar su içine dökülmesi ve karıştırıldıktan sonra karışımın içilmesidir (Baytop, 1999).

Hap: İnce toz halindeki drogun bir yardımcı madde (sıvağ) yardımı ile hap haline getirilmesi ile elde edilir. Hapların ağırlıkları 1-2.5 gr arasında olmalıdır. Daha büyük hapların alınması güçtür. Sıvağ olarak bal, şeker şurubu, nişasta, leblebi unu, arap zıncı, meyan balı gibi tedavi etkisi bulunmayan maddeler seçilmelidir. Drog tozu uygun sıvağ maddesi ile hamur haline sokulur, bu hamur avuç arasında döndürülerek uygun uzunlukta bir çubuk yapılır, çubuk bir bıçak ile uygun büyüklükte parçalara bölünür ve her bir parça yuvarlanarak hap haline sokulur. Hapların birbirine yapışmaması için aralarına meyan kökü tozu veya talk tozu konulur (Baytop, 1999).

İnfüzyon: Drogların ilâç olarak kullanılmasında en çok kullanılan bir şekildir. İnfüzyonu hazırlamak için ufalanmış nebat parçaları üzerine kaynar su dökülür ve karışım kapalı bir kaptta, sık sık karıştırılarak, çok hafif ateş üzerinde 5 dakika tutulur, soğuduktan sonra ince bir tülbentten süzülür. Kullanılacak drog miktarı genellikle 100 gr su için 2 gr'dır. İnfüzyonlar her defasında taze olarak hazırlanır. Tatlandırıcı olarak içlerine bir miktar bal veya şeker konulabilir (Baytop, 1999).

Dekoksiyon: Dekoksiyon hazırlamak için ufalanmış nebat kısımları üzerine kâfi miktar soğuk su konulur ve hafif ateş üzerinde, sık sık karıştırılarak yarım saat ısıtılır ve sıcak iken ince bir tülbentten süzülür. Dekoksiyonlarda kullanılacak drog miktarı genellikle 100 gr su için 2gr'dır. Tatlandırmak için bal veya şeker kullanılabilir (Baytop, 1999).

Dekoksiyonda, infüzyondan farklı olarak suyla bitkinin birlikte kaynatılmasındaki temel neden, kabuk, kök ve meyva gibi lifli ve sert yapılu droglardaki etken maddelerin suya daha kolay geçmesini sağlamaktır. Genelde hem infüzyon hem de dekoksiyon taze olarak hazırlanır ve en geç 24 saat içinde tüketilir. Her iki bitkisel çay hazırlama yönteminde de kullanılan malzemelerin metal olmamasına dikkat edilir (Baydar, 2007).

Maserasyon: Maserasyon genelde bir tür infüzyon olmakla birlikte, ondan farklı olarak sıcak veya kaynatılmış su yerine soğuk su kullanılarak hazırlanır. Bazı drogların etken maddeleri sıcak suda değil, soğuk suda daha kolay çözülür. Yine, bazı drogların etken maddeler yüksek sıcaklıklarda veya kaynatma esnasında bozulabilir. İşte bu tip etken maddeleri taşıyan bitkisel materyaller ufalandıktan veya toz edildikten sonra soğuk su içinde bir gece kadar serin bir yerde (örneğin buzdolabında 4 °C'de) bekletilir. Bu süre sonunda bitki materyali iyice sıkılarak süzülür ve elde edilen maserat infüzyon ve dekoksiyonda önerildiği gibi tüketilir (Baydar, 2007).

Merhem: Katı yağ, sıvı yağ (zeytin yağı, badem yağı), lanolin ve vazelin gibi sıvağlar ile yapılan ve dışarıdan kullanılan ilâç şekilleridir. İdeal bir merhem sıvağı deriye zarar vermemeli, taşıdığı etken maddeyle birlikte deriye iyi penetre olabilmeli, su tutma yeteneği olmalı ve kolay yıkanabilir olmalıdır. Merhemler yarı katı jel özelliğinde olup haricen deri veya mukoza üzerine sürülürler. Merhem hazırlamak

için, merhem içine konulacak madde veya maddeler önce havanda iyice toz edilir. Sonra az bir miktar sıvı yağ ile ezilir ve sonra sıvağ maddesi (genellikle eşit miktarlarda lanolin ve vazelin karışımı) azar azar etkili madde üzerine ilâve edilir ve havanda iyice karıştırılır. Genel bir uygulama olarak 2 yemek kaşığı kadar eritilmiş emülsiyona 1 yemek kaşığı kadar bitki tozu katılır. Karışım, bitki tozunun rengini alana kadar cam bagelele karıştırılır. Katılaşmadan önce, koyu renkli, ışık geçirmeyen bir krem kutusuna aktarılır. Merhemler kapalı kaplarda ve serin yerlerde saklanır. Merhem yapımında bazen drog tozu yerine doğrudan drogun etkili maddeleri (örneğin uçucu yağlar) kullanılır. En iyi merhem kabı kalaylı sıkılabılır tüplerdir. Eski çağlarda hayvansal yağlar, rezinler, mumlar, madeni maddeler bitkisel drog tozları ile karıştırılarak merhem olarak kullanılırdı. Sonradan merhemlerin yapısına bitkisel yağlar da girmiştir. Örneğin Galenos, zeytinyağı, gül yağı, mum ve su içeren bir merhem formülü geliştirmiştir (Baydar, 2007; Baytop, 1999).

Tıbbi yağ: Genellikle haricen kullanılan bir ilâç şeklidir. 10 kısım kuru drogun 100 kısım zeytin yağı veya haşhaş yağı içinde bir müddet (iki hafta kadar) güneşte tutulması ve sonra bezden süzülmesi ile elde edilir. Kantaron yağı, sedefotu yağı, papatya yağı, kudretnarı yağı gibi yağlar bu yol ile elde edilir (Baytop, 1999).

Kokulu yağ: Kokulu çiçek veya bitki parçalarının 1 -3 gün zeytin yağı ya susam yağı içinde tutulması ve sonra süzülmesi ile elde edilir. Bu şekilde hazırlanan yağlar kuvvetli kokuludur. Romalılar devrinden beri Anadolu'da elde edilmekte olup haricen kullanılır (Baytop,1999).

Tentür: Bitkisel drog veya drog karışımlarının değişik derecelerdeki (genelde 35-70) etil alkol veya etil alkollü içecekler (votka, rom, kanyak gibi) kullanılarak hazırlanan bitkisel ilaç preparatlarıdır. Homeopati uygulamalarında tentürler en çok tercih edilen bitkisel ilaçlardır. Tentür yapımında kullanılan alkol, suyla birlikte değişik oranlarda derecelendirilerek iyi bir çözücü özelliği kazanır ve bitkinin birçok aktif maddesini kolaylıkla bünyesine alır. Alkolün derecesine bağlı olarak ilk yapıldığı kalitede uzun yıllar tentürden faydalanılır. Üstelik, tentürün diğer bitkisel ilaçlara göre konsantrasyonu daha fazla ve terapatik etkisi daha güçlüdür. Bitkilerde bulunan bazı etken maddeler alkolde, bazıları da suda çözünürler. Böylece sulu alkol kullanılarak, hem alkolde hem de suda çözünen etken maddelerden yararlanılmış olur. Bitki ve

alkol karıştırıldıktan sonra, en az iki hafta kadar serin ve ışık almayan bir yerde bekletilir. Ancak, her gün bir kaç defa tentürü şişesi elle iyice çalkalanır. Bu süre sonunda, bitki sıkılarak iyice süzülür ve süzüntü koyu renkli ayrı bir şişeye katılır. Şişe üzerine tentürün imalat tarihi, alkol derecesi, kullanılan bitki adı gibi bilgiler kaydedilir. Tentürüler hazırlandıktan sonra, mutlaka serin ve ışık görmeyen bir yerde saklanmalıdır (Baydar, 2007).

Hulâsa: Bitkisel materyalin alkol veya eter gibi uçurulabilen çözücüler ile tüketilmesi sonucu elde edilen solüsyonun belirli bir orana kadar uçurulması ile elde edilen preparatlardır. Bunlar genellikle bal kıvamında veya toz halinde preparatlardır (Baytop, 1999).

Şurup: Etken madde ve yardımcı maddelerin derişik şeker çözeltilisindeki sıvı preparatlardır. Sadece şekerin suda çözünmesi ile basit bir şurup hazırlanabileceği gibi, şekere ilave olarak şekerin kristallenmesini engelleyici veya diğer maddelerin çözünmesini kolaylaştırıcı olarak gliserol, sorbitol ve benzeri polioller de konarak daha kompleks bir şurupta hazırlanabilir (Baydar, 2007).

Lapa ve kompres: Lapalar ve kompresler doğrudan deri üzerine uygulanabilen herbal ilaçlardır. Özellikle cilt rahatsızlıkları, isilik ve yaralara karşı oldukça etkilidirler. Taze bitki organları bir havan yardımıyla iyice ezilerek lapa haline getirilir. Bazen kaynar suda bekleterek veya haşlayarak ta lapa hazırlanabilir. Elde edilen lapa ya doğrudan ya da sargı bezine sarılarak deri üzerine yayılır. Deri, bitkisel etken maddeleri yüksek etkinlikte absorbe etme yeteneğindedir. Kompresler ise daha Önce infüzyon veya dekoksion şeklinde hazırlanmış olan ilaçlardan birinin veya birkaçının temiz bir bez üzerine dökülerek deri üzerine yayılmasıyla uygulanır (Baydar, 2007).

1.3. Araştırma Alanının Tanıtılması

1.3.1. Coğrafi Konumu

Erzurum ili Doğu Anadolu bölgesinin kuzeydoğu kesimlerinde yer alan Erzurum-Kars Bölümünün batı yarısını oluşturur. Erzurum ilinin tamamı 25066 km² lik alanıyla ülke topraklarının %3,2 sini teşkil etmektedir (Doğanay ve ark., 1998).

Şekil 1. Erzurum il ve ilçeleri

Araştırma alanı; Oltu çayı havzasının büyük bölümünü kapsayan Oltu, Olur ve Şenkaya ilçeleri ve çevresini kapsamaktadır. Oltu, Olur ve Şenkaya ilçeleri $41^{\circ} 38'$ ve $42^{\circ} 34'$ doğu boylamları ile $40^{\circ} 20'$ ve $40^{\circ} 50'$ kuzey enlemlerinde yer almakta toplam 3235,14 km² bir alanı kaplamaktadır. Oltu, Olur ve Şenkaya ilçelerini kuzeyden Artvin'in Ardanuç; batıdan Uzundere, Tortum ve Artvin'in Yusufeli; Güneyden Narman; doğudan Kars'ın Sarıkamış, Selim ve Ardahan'ın Göle ilçeleri çevrelemiştir. Alanı kuzeyden Yalnızçam dağları ve Kılıç dağ (2951 m); batıdan

Gemili dağı (2892 m) ve Akdağ (3047 m); güneyden Gök dağ (2731 m.); doğudan Allahuekber dağları (3120 m) sınırlar.

1.3.2. Jeolojik Yapı ve Toprak Özellikleri

Erzurum il alanı genellikle andezit ve bazalt gibi püskürük kütlelerle kaplıdır. Bu volkanik örtü neojen ve 4. zaman lavlarından oluşur. Azda olsa yüzeye çıkan tortul kütleler ise, oligosan ve miyosen dönemlerinden kalma tuzlu jipsli birikintilerdir.

İldeki dağlık alanlar trakit, andezit ve bazalt gibi değişik bileşik ve değişik renkteki maddelerden oluşan bir volkanik yapıdır. Miosenden önce Oligosende ilk volkanik hareketler başlamış ve aralıklarla miyosen başlarına değin sürmüştür (Doğanay ve ark., 1998).

Oltu vadisi, iki koldan oluşur. Birinci kol, Kargapazarı dağlarının doğu yamaçlarından kuzeye doğru uzanır. Oltu ilçesi yakınlarına kadar dar ve derindir. Bu kesimden sonra geniş bir taban oluşturur ve Allahuekber dağlarından başlayan öbür vadi ile birleşir. Alanda bulunan önemli dağlar Karadağ (2727 m.), Akdağ (3047 m.), Gemilidağ (2892 m.), Dutludağ (2528 m.), Akdağ (2466 m.), Zampdağı (2744 m.), Kırdag (2823 m.) ve Allahuekber dağlarıdır (3120 m.).

Oltu havzasında Mesozoik temel üzerine jistli-tuzlu ve alkali evaporit özellikte Oligosen tortulları yaygındır. Bu havza Oltu çayı ve kolları tarafından parçalanmıştır ve bu çaylar tarafından drene edilmektedir (Atalay ve ark.,1985).

Bir tektonik depresyona tekabül eden Oltu-Kömürlü havzası batıda Akdağ ile doğuda Karadağ-Kırdag-Ziyaret dağı arasında uzanmaktadır. Oltu-Kömürlü havzasının batısından açılan ve batıya doğru uzanan Oltu çayı oluğu yer almaktadır. Bu oluk 1120-700 m arasında uzanmakta olup, vadi doğu-batı yönünde orojenik kuşağı 1000 m² den daha fazla yarmıştır. Nitekim Olur civarında Oltu çayının 950 m yükseklikteki tabanı ile 2466 m yükseklikteki Akdağ arasındaki yükseklik farkı 1500 m'yi bulmaktadır. Oltu çayının açtığı vadi yamaçlarındaki eğim bazı yerlerde % 80'ne kadar ulaşmaktadır. Oltu-Kömürlü ve Olur havzası Eosen'de deniz ve Oligosen'de ise göller tarafından kaplanmıştır. Sahanın büyük bölümü Mesozoyik sonundan günümüze kadar devamlı olarak akarsular tarafından aşınmış ve bu süre

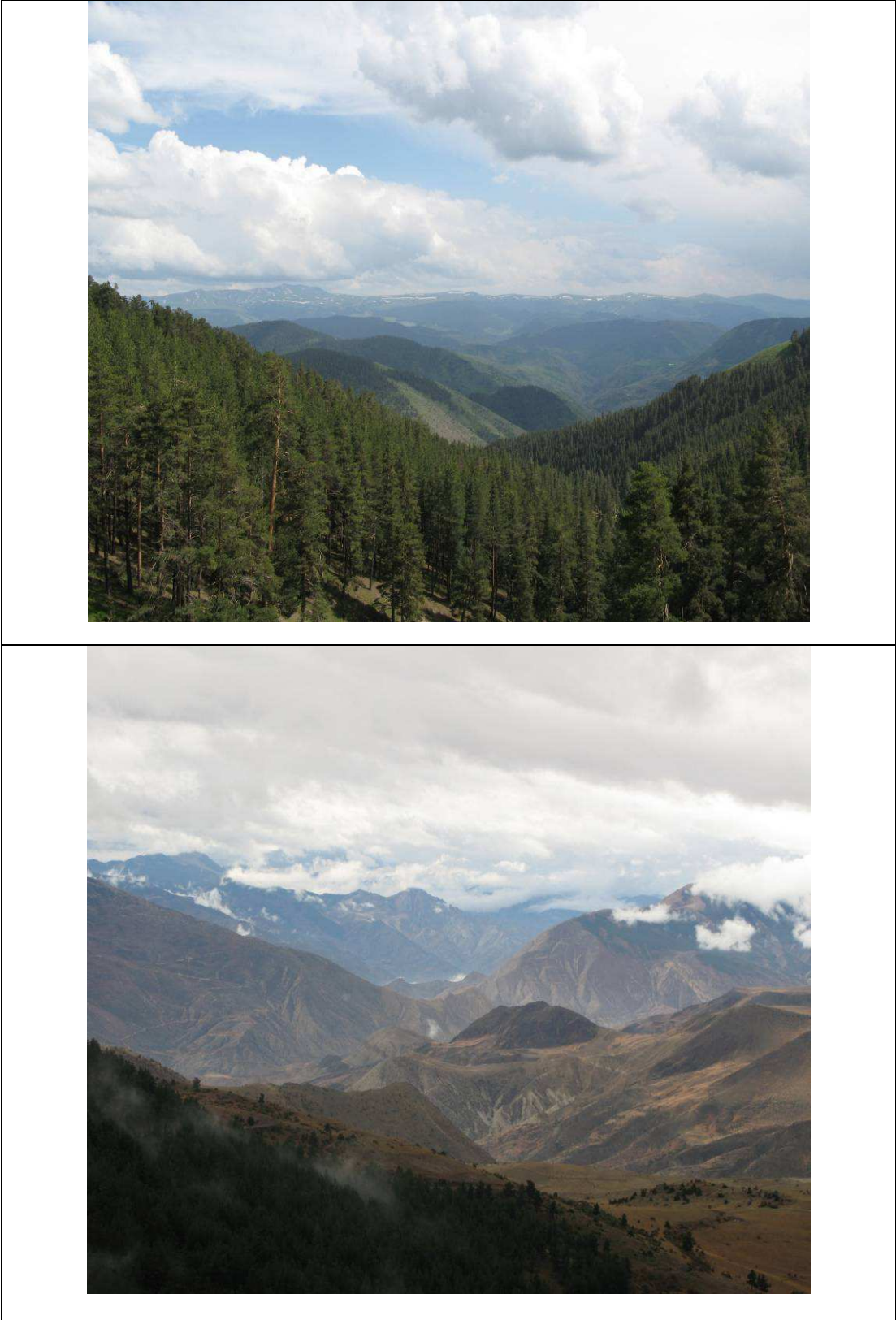
Gaziler çayı havzasında toprakların tamamen aşınması sonucu yüzeye çıkan peridotit-serpantin-gabro gibi ultrabazik-bazik kütlelerin ayrışmaya uğrayan kesimlerinde aşırı derecede alkalın reaksiyon gösteren çözülmüş zonlar bulunmaktadır. Yamaç eğiminin kuvvetli olduğu alanlarda aflorman veren bu kütleler kayalıklar halinde bulunmaktadır (Atalay ve ark.,1985).

Oltu havzasında yaygın olan evaporit karakterli oligosen çökelleri bünyesinde bol miktarda jipsli, tuzlu ve alkali madde ihtiva etmektedir. Toprak aşınmasının en acı tarafı Oltu-Kömürlü havzasında açıkça görülen tuzlu-alkali jipsli ana materyalin ortaya çıkması ile kendini göstermiştir. 1500-2000 m arasındaki kuzeye bakan yamaçlarında kahverengi kireçli orman toprakları bulunmaktadır (Atalay ve ark.,1985).

Kuzeyinde Kırdağ, güneyinde Allahuekber dağları arasında uzanan Gaziler çayı bu dağlık kütleli 1000 m'den fazla yarmıştır. Bu dağlık kütleyle yerleşen gaziler çayı vadisinin yamaç eğimi % 20 dolayındadır. Bu havzanın orta bölümündeki eğimli yamaçlar boyunca ofiyolitler geniş aflorman vermişler ve oyuntularla parçalanmışlardır. Bilhassa bu oyuntular Kırdağların güney bakan yamaçları boyunca bütün açıklığı ile görülmektedir (Atalay ve ark., 1985).

Oltu Kırdağ ve Gaziler çayı havzasında sarıçam ormanlarının tahribi sonucu eğimli yamaçlardaki toprak örtüsü sıyrılmış ve ultrabazik ana kaya yüzeye çıkmıştır. Allahuekber dağlarının üst kısımları bazaltlar tarafından kaplanmış olup oldukça düz platolar uzanır (Atalay ve ark., 1985).

Araştırma sahasında rakım yaklaşık 750 m. ile 3150 m. arasında değişmektedir. Rakım farkı 2400 m'yi bulmaktadır. Bunun yanında farklı topografya, iklim ve toprak özellikleri yörede yetişen bitki türü sayısının oldukça yüksek olmasına katkıda bulunmuştur (Şekil 3).

Şekil 3. Araştırma alanının genel görünümü

1.4. İklim Özellikleri

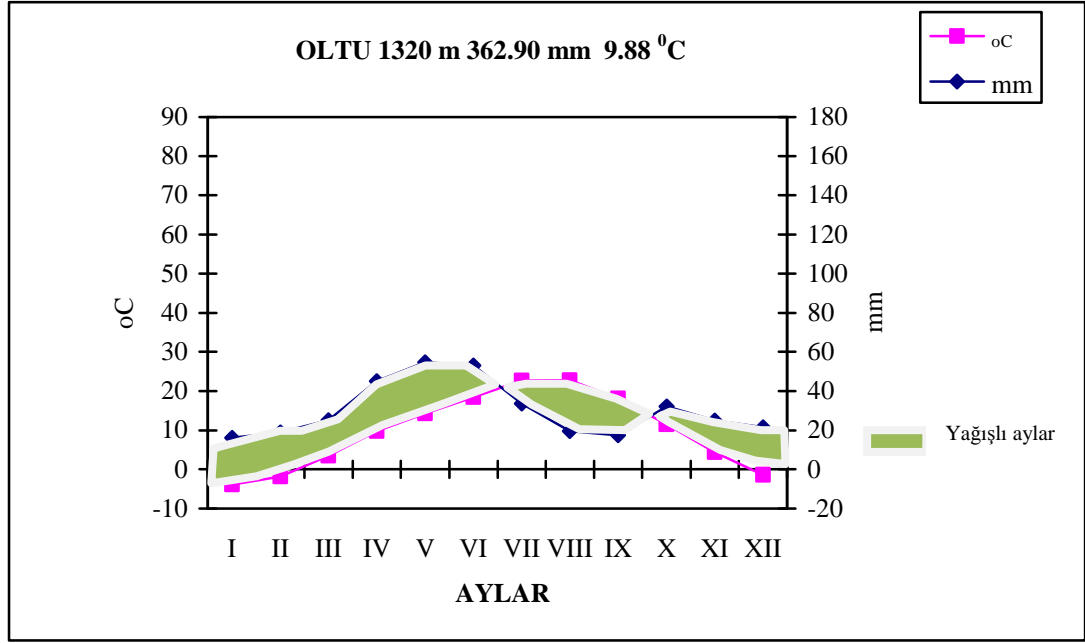
Akarsularla derin olarak yarılmış Oltu çayı vadisi oldukça az yağış almaktadır. Bunun nedeni, nemli hava kütlelerinin yüksek yamaçlara çarparak yükselmesi ve frontal faaliyetlerin yamaçlarda alıkonulmasıdır (Atalay ve ark., 1985).

Araştırma sahası içinde bulunan ilçelerden Şenkaya' da meteoroloji istasyonu bulunmamakta, Olur'da ise sadece yağış gözlemi yapan istasyon bulunmaktadır. Dolayısı ile çalışmada ağırlıklı olarak Oltu Meteoroloji İstasyonu'nun verilerinden yararlanılmıştır.

Doğu Anadolu Bölgesine düşen yağış miktarı 608.2 mm (Doğanay ve ark., 1998) olup Oltu Meteoroloji İstasyonu (1322 m) iklim verilerine göre yıllık toplam yağış miktarı 362.9 mm'dir. En fazla yağış alan ay 54.8 mm ile Mayıs, en az yağış alan ay ise 16.2 mm ile Ocak ayıdır. İlkbaharın yıllık yağıştaki payı %41.7'dir. Maksimum yağışlar bahar aylarında görülmektedir (Şekil 1). Yıllık ortalama sıcaklık 9.88 C^0 dir. Yıllık ortalama kar yağışlı gün sayısı 23.6 gün ve kar örtülü gün sayısı 51.50 gündür. En yüksek sıcaklık 30.07.2000 tarihinde $40,1\text{ C}^0$ ve en düşük sıcaklık 31.01.1980 tarihinde -24.2 C^0 olarak gerçekleşmiştir (URL, 111). Yılın üç ayında sıcaklık ortalamaları eksi değerlerde diğer aylarda ise artı değerlerdedir. Yani Aralık, Ocak ve Şubat aylarında değerler negatif olmaktadır. Yılın en soğuk ayı Ocak, en sıcak ayı ise Ağustos ayıdır (Tablo 1).

Tablo 1. Oltu için bazı meteorolojik gözlem değerleri (1975-2008)

Parametreler	AYLAR												Yıllık
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XI	
Ort. Sıcaklık (C^0)	-3.8	-1.8	3.5	9.8	14.3	18.4	22.7	22.8	18.1	11.5	4.4	-1.4	9.88
Ort. Max. Sıcaklık (C^0)	0.5	2.9	8.7	15.4	20.3	25	29.7	30.2	25.6	17.7	9.5	2.8	15.69
Ort. Min. Sıcaklık (C^0)	-8.1	-6.5	-1.6	4.1	8.0	11.3	15.0	15.2	10.8	5.8	0.0	-5.3	4.06
Ort. Top. Yağış (mm)	16.2	18.9	25.2	45.1	54.8	53.2	33.6	19.6	17.5	32.1	25.1	21.6	362.90
Ort. Nisbi Nem (%)	68.9	65.3	61.1	59.6	60.8	57.8	54.9	54.2	53.2	62.5	67.1	70.1	61.29
Kar Örtülü Gün Sayısı	19.1	13.2	4.7	0.4						0.1	1.9	12.1	51.50
Kar Yağ. Gün Sayısı	5.6	5.6	3.9	1	0.1					0.2	1.8	5.4	23.60

Şekil 4. Oltu'nun iklim diyagramı (URL, 111)

Oltu'da karla örtülü günler sayısı yıllık ortalama, 51.50 gün dolayındadır. Buna göre yılın % 14'ünde çevre karla örtülüdür. Özellikle kar yağışlı günler sayısının toplamı ile karla örtülü günler sayısının aylara dağılımları arasında bir paralellik söz konusudur. Ancak burada en ilgi çekici durum, kar yağışlı günlerin, karla örtülü günlerden çok daha az olmasıdır. Başka bir deyişle, yıllık kar yağışlı günler sayısının ortalaması 23.60 gün kadar olduğu halde, ortalama karla örtülü günler sayısı bu sürenin iki katından fazla olup, 51.50 günü bulmaktadır.

Olur'a ait iklim verileri incelendiğinde yıllık ortalama yağış miktarının 397.7 mm ile Oltu'ya ait yağış ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir (Tablo 2). Oltu ile benzer olarak en fazla yağış alan ay Mayıs ve en az yağış alan ay ise Ocak ayıdır. Yağışın mevsimlere dağılımına bakıldığında ilkbahar birinci sırayı almaktadır. Karla örtülü gün sayısı 53 ve kar yağışlı gün sayısı 13.2 gündür (Kaya, 1996).

Tablo 2. Olur için bazı meteorolojik gözlem değerleri (1959-1985)

Parametreler	AYLAR												Yıllık
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XI	
Ort. Top. Yağış (mm)	18.4	22.6	30.4	46.2	63.2	50.9	40.6	28.8	18.5	27.4	27.2	23.5	397.7
Kar Örtülü Gün Sayısı	17.7	15.7	6.0	0.2	-	-	-	-	-	-	2.0	11.5	53.0
Kar Yağ. Gün Sayısı	3.9	3.1	1.8	0.1	-	-	-	-	-	0.1	1.0	3.1	13.2

1.4. Bitki Örtüsü

Erzurum ilinin ancak % 7 kadarı orman örtüsüyle kaplıdır. Orman alanları Oltu'da % 80.4, Şenkaya'da % 21.5 ve Olur'da % 64.6'lık bir yer tutmaktadır (EOBM, 2008). Yani araştırma sahasının ortalama ormanlık alanı % 55.5 tir. Ancak bu ormanların çoğunluğu bozuk orman niteliğindedir.

Usülsüz ve aşırı faydalanma sonucu ormanlar oldukça zorlanmış ve bozulmuştur. Çoruh havzasında 800-1000 ile 2000-2400 m arasında olması gereken ormanlar, 1200-1400 ile 2000-2200 m arasında kalmıştır. Ormanlar altta köylerin üstte yayların bulunduğu yerlerden adeta uzaklaşmıştır (Atalay ve ark., 1985).

Oltu havzasının taban kısımlarında İran-Turan kökenli step vejetasyonu yaygın durumdadır. Bu sahalar, yağış yetersizliği ve yaz kuraklığı nedeniyle büyük çoğunluğunu tek yıllık otların meydana getirdiği otların yetişmesine elverişli alanlardır (Atalay ve ark.,1985).

Araştırma bölgesindeki Akdeniz florasına ait elementlerin, Çoruh vadisi aracılığı ile Oltu çayı ve bölgenin alçak kesimlerine girdiği söylenebilir (Kaya, 1997).

Meşe sarıçam ormanlarının tahribi sonucunda ortaya çıkan alanlar genellikle İran-Turan kökenli olan otsu türler tarafından işgal edilmiştir. Sarıçam ormanları yerini antropojen steplere terk etmiştir. Yamaç eğiminin çok kuvvetli olduğu bu alanlar, toprakların aşınması sonucu yerlerini kayalıklara bırakmışlardır. Oltu vadisi boyunca, Gaziler havzasının güneyindeki Allahuekber silsilesinin kuzeye bakan yamaçları yerlerini tamamen antropojen steplere bırakmıştır. Doğal ormanların en az % 60'ı çeşitli tahriplerle yok olmuştur.

Oltu Akdağ'ın 2000 m'den alçak kesimlerinde sarıçam ormanları altı ve Kırdag'ın orman ekosisteminin tahrip edildiği alanlar antropojen dağ stepleri ile kaplanmıştır. Genel olarak yarıkurak ve yarıkurak-yarınemli sınırdaki olan sarıçam ve meşe ormanlarının tahrip edildiği alanlar, daha ziyade İran-Turan kökenli otsu türler tarafından kaplanmıştır. Antropojen stepler, Oltu havzası, Allahuekber dağlarının büyük bölümü, Akdağ ve Olur havzasında yaygın durumdadır (Atalay ve ark.,1985).

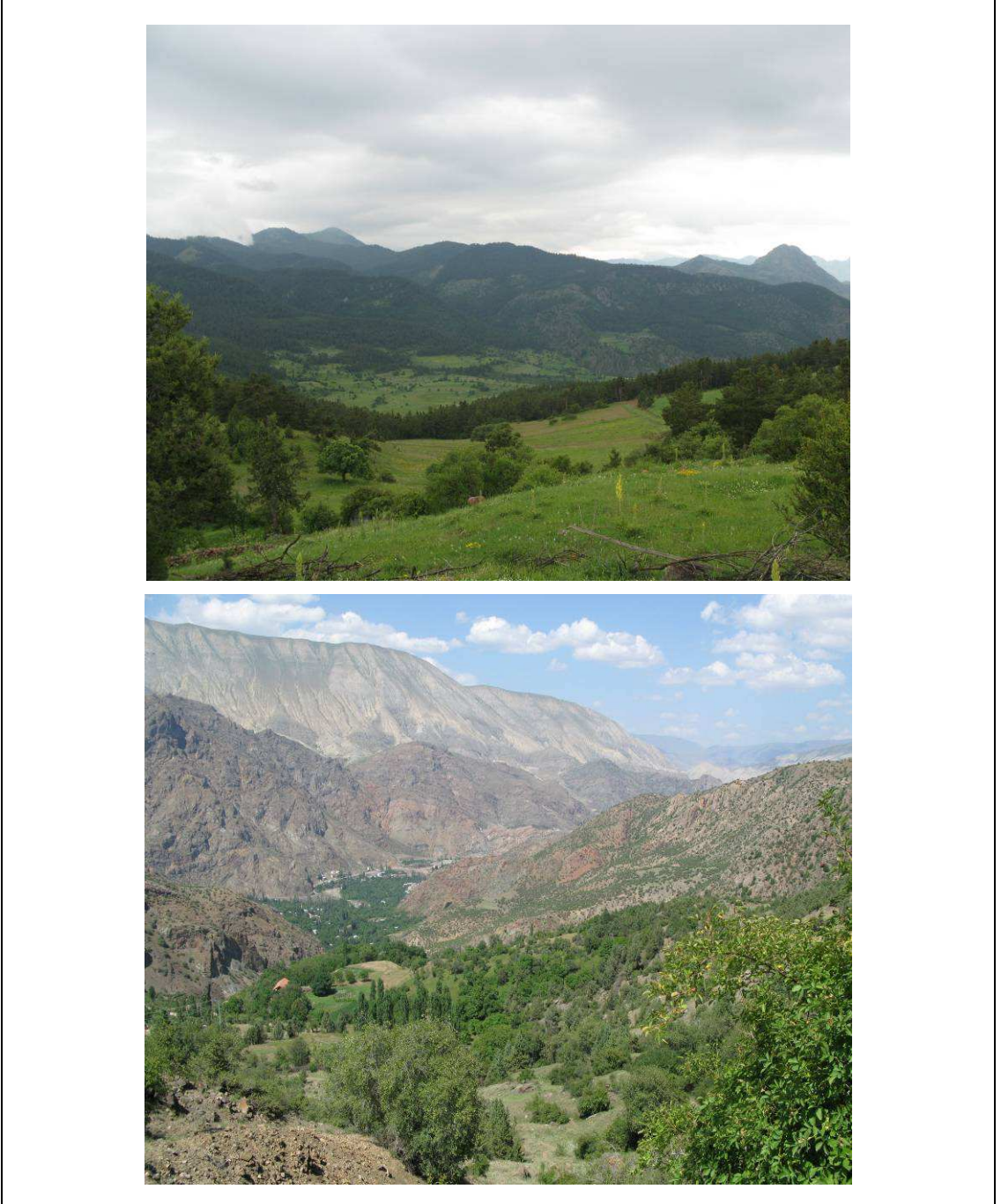
Sarıçam ormanlarının tahribi ile alpin zona kadar uzanan sahalarda yüksek dağ-plato bozkırları yayılmıştır. Bu alanların otsu türlerin bir bölümü İran-Turan bozkır elemanlarına aittir. Böylece orman tahribi ile bozkır vejetasyonu sahasını genişletmiştir. Toprak örtüsünün önemli ölçüde taşındığı ve ana materyalin yüzeye çıktığı sahalarda bozkır vejetasyonu, sahanın aslı vejetasyonu gibi yerleşmiş ve ortama uymuştur. Öyle ki İran-Turan bozkır elemanları, Oltu havzasında 2200 m'ye kadar olan sarıçam ormanlarının alt florasında bile yaygındır. 2200 m'den sonra ise Avrupa-Sibirya kökenli bitkiler yayılım göstermektedir (Atalay,2008).

Sarıçam ormanları Çoruh vadisinde 800-1000 m'den sonra başlamakta 2500 m'nin üstüne kadar çıkmaktadır. Çoruh havzasının taban kesimlerinde ve güneye bakan yamaçlarında kserofit karakterde seyrek çalı toplulukları biraz yükseklerde doğru meşeler yer almaktadır. Bu formasyon Çoruh oluğunun taban kesiminden başlayıp kuzeye 800, güneye doğru ise 1200-1300 m'ye kadar çıkmaktadır (Atalay ve ark., 1985)

Akdağ-Güllü-Dutludağ silsilesinin kuzeye bakan yamaçlarındaki sarıçam ormanlarında bazı çalı türleri bulunmaktadır (Şekil 5). Olur güneyinde Akdağ'ın kuzeye bakan yamaçlarında sarıçam ormanları dahilinde *Berberis*, *Juniperus*, *Prunus*, *Ostrya*, *Viburnum*, *Quercus*, *Lonicera*, *Pyrus* türleri bulunmaktadır. Oltu kuzeyinde Köroğlu T. civarında *Lonicera*, *Acer* ve *Crataegus* türleri yer almaktadır (Atalay ve ark., 1985).

İlkbahar başlarında, dağlık kesimler ve yüksek platolar, tek yıllık ve çok yıllık çiçekli bitkilerle yoğun bir şekilde örtülür. Çayır ve meralarda kar dikenini ve yavşan gibi odunsu bitkiler ile soğanlı bitkilere rastlamak mümkündür. Dere kenarları ile alçak çayırları düğün çiçeği türleriyle, baklagil çeşitleri örter. Yüksek plato steplerinde, depresyonları işgal eden asıl step alanlarından çok daha farklı bir manzara ile

karşılaşılır. Kışları şiddetli ve uzun geçen, daha elverişli nemlilik şartlarına ve serin bir yaz mevsimine sahip olan bu sahalarda ot formasyonları daha sık ve uzun boylu, yaz boyunca yeşilliğini koruyan bir örtü teşkil eder (Doğanay ve ark.,1998).

Şekil 5. Araştırma alanına ait farklı vejetasyon tipleri

2. YAPILAN ÇALIŞMALAR

Araştırma Erzurum iline bağlı Oltu, Olur ve Şenkaya ilçeleriyle çevresinde yürütülmüştür. Çalışma kapsamında, 2006 - 2009 yılları arasında yukarıda bahsedilen ilçe ve köylerinde toplanıp kurutulan bitkiler teşhis edilerek, bitkileri iyi tanıyan kişilerle görüşülerek ve gerekli literatür çalışması yapılarak yörede kullanılan tıbbi ve ekonomik bitkiler belirlenmiştir. Bitkilerin teşhisinde flora kitaplarından yararlanılmıştır (Davis, 1965-1988). Arazi çalışmalarında kürek, fotoğraf makinesi, presler, etiketler, tanımlama kartları vb. gibi alet ve ekipmanlar kullanılmıştır.

Tıbbi ve ekonomik olan bitkiler tanıtılırken, Türkçe adları, varsa yöresel adı, kullanılan organları, içerdiği kimyasal element ve maddeler, tıbbi ve ekonomik kullanım yerleri ve kullanım amaçları gibi özellikler verilmiştir (Acartürk, 1996; Baytop, 1997; Anşin/Eminağaoğlu 2000; Sarıbaş, 2006). Listedeki familya, cins ve takson sırası alfabetik sıraya göre verilmiştir. Familya, cins ve tür adları kendi içlerinde bağımsız olarak 1'den başlayarak sırayla numaralandırılmıştır. Bitki yazar isimlerinin kısaltmaları Brummit/Powell (1992)'e göre standardize edilmiştir.

3. BULGULAR ve TARTIŞMA

Alanda; tıbbi ve aromatik olarak kullanılabilen toplam 66 familya bulunmaktadır. Bu familyalara ait 170 cins'e ilişkin toplam 241 taksonun tıbbi ve aromatik özelliklere sahip olduğu ve bunlardan bir kısmının bu amaçla kullanıldığı saptanmıştır. Bu familyalar içinde en çok takson içerenler Fabaceae, Asteraceae, Lamiaceae, Rosaceae ve Scrophulariaceae'dir.

Yörede yaşayan insanlar özellikle gıda ve hayvan yemi olarak tüketilen bitkileri iyi tanımakta ve bunlardan faydalanmaktadırlar. Geçmişte tıbbi amaçla veya boyar madde olarak kullanılan bitkilerin kullanımı hemen hemen terk edilmiş durumdadır. Aynı zamanda bu bitkileri iyi tanıyan ve kullanım amaçlarını bilen kişi sayısı da giderek azalmaktadır.

Tıbbi bitkilere ve bitkisel ilaç kullanımına olan ilginin giderek artması yörede de etkisini göstermiş ve halk arasında bitkilerin kullanımına yönelik merak ve talep giderek artma eğilimine girmiştir. Ancak tıbbi ve aromatik bitkilerin yöre halkı tarafından yeterince tanınmadığı gözlenmiştir. Aktarlarla yapılan görüşmelerde sattıkları bitkilerin tamamının batıdaki illerden satın alındığı yöresel tıbbi ve aromatik bitki ticaretinin olmadığı dile getirilmiştir. Toplanarak yöresel pazarlarda satışa sunulan tıbbi bitki türü ve miktarı ise çok düşük seviyelerdedir.

Araştırma sahasında doğal olarak bulunan, tıbbi ve aromatik özelliği olan bitki taksonlarına ilişkin, Türkçe adları, botanik özellikler, kullanılan organları, içerdiği kimyasal element ve maddeler, tıbbi ve aromatik kullanım yerleri ve kullanım amaçları gibi özellikler aşağıda verilmiştir.

1. ACANTHACEAE

1. Acanthus L.

1. *A. spinosus* L.

Türkçe adları: Ayı pençesi

Botanik özelliği: Çok yıllık, basit, gövdeleri dik duran, otsu bitkilerdir (Yaltırık ve Efe,1989).

Bileşim: Helmi, sepi

Kullanılan kısımları: Yaprak, çiçek ve kökleri

Şekil 6. Acanthus sp

Etki ve Kullanılışı: Korku, histeri için; ayı pençesi yaprakları ve çiçeği kaynatılıp balla tatlandırılarak içilir (Şekil 6). Şap için; ayı pençesi, gövdesi ve kökü kaynatılıp hayvanın ayaklarına lapa yapılıp bağlanır (Özer, 2001).

2. AMARYLLIDACEAE

2. Leucojum L.

2. *L. aestivum* L.

Şekil 7. Leucojum aestivum L. (URL-107)

Türkçe adları: Gölsoğanı, yazhüzbesi, çan çiçeği, kar çiçeği

Botanik özelliği: 30-60 cm yükseklikte soğanlı bir bitkidir (Şekil 7). Çiçekler gövdenin ucunda, sarkık, çan biçiminde, beyaz renkli,2-5 tanesi bir arada bulunur.

Kuzey Anadolu'nun sulak çayırlarında yetişmektedir (Baytop,1999).

Bileşim: galanthamine, tazettin, likorein (URL-1)

Kullanılan kısımları: Yumrusu

Etki ve kullanılışı: Tıpta alzheimer ve çocuk felci gibi sinir sistemini etkileyen hastalıkların tedavisinde kullanılmaktadır (URL-1). Taze yumrusu kusturucu etkiye sahiptir. Haricen çıbanların olgunlaştırılması ve açılmasında kullanılır. Taze yumru ezilir ve bir tülbent içinde çıban üzerine sarılır (Baytop, 1999).

3. ANACARDIACEAE

3. Cotinus Adans.

3. *C. coggyria* Scop.

Şekil 8. *Cotinus coggyria* Scop.

Türkçe adları: Peruka çalısı, boyacı sumacı, kapraç

Botanik özelliği: Bu tür 5 m kadar boylanabilen boylu bir çalıdır. Çanak yaprak, taç yaprak ve etamin 5'er adettir. Yapraklar basit, tam kenarlı, 4-7 cm uzunlukta ve tüysüzdür.

Meyve çekirdekli sulu meyve tipindedir. Güney Avrupa ve Anadolu'da yaygındır (Şekil 8).

Bileşim: Yapraklar tanen ve flavon türevleri (fisetin) taşımaktadır.

Kullanılan kısımlar: Kök kısımları

Etki ve kullanılışı: Antiseptik, kabız, kan kesici ve ateş düşürücü etkilerinden ötürü, dahilen infüzyon halinde (% 5) kullanılmaktadır. Tehlikesiz ve etkili bir drogdur.

Odunu "Sarı kök" veya "Sarı odun" (Lignum Flavum) ismi altında eskiden beri deri ve kumaş boyamakta kullanılmaktadır. Verdiği renk açık sarı olup zamanla koyulaşır ve sabit kalır. Ticarete "kabuklu" veya "kabuğu çıkarılmış" olarak bulunur (Anşin ve Eminağaoğlu, 2000).

4. Rhus L.

4. *R. coriaria* L.

Şekil 9. *Rhus coriaria* L.

Türkçe adları: Sumak

Botanik özelliği: 2-3 m boylarında, kışın yapraklarını döken bir çalıdır (Şekil 9). Yapraklar tek tüysü, meyve tek tohumlu, üzeri tüylü ve esmer kırmızı renklidir. 5-21 yaprakçıklı bir bileşik yapraktır. Yaprakçıklar 5-6 cm uzunlukta, dişli kenarlı, kalın ve her iki yüzden de tüylüdür. Kokusuz ve buruk lezzetlidir. Anadolu'da yaygın bir bitkidir (Anşin ve Eminağaoğlu, 2000).

Bileşim: Tanen, şeker, mum, sitrik asit, flavon, tartarik asit

Kullanılan kısımları: Meyvesi ve zamkı kullanılır.

Etki ve kullanılışı: Sumak kaynatılıp balla tatlandırılarak soğuk içilmeye devam edilirse ishali keser. Basur, mide bulantısı, kusma, mide ekşimesi ve gastrit için kullanılır. Sivilce, çıban ve ağız içi yaraları iyileştirmede fayda sağlar. Diş ağrısı için; Sumak ağacının zamkı ağrıyan dişe basılır veya çiğnenir.

Sumak, yemeklere ekşilik vermesi için katılan, kırmızı biber görünümlü, ekşi, kırmızı, iştah açıcı, antiseptik bir baharattır. Karaciğeri hassas olanlar; yemeklere etlere kırmızı acı biber yerine sumak kullanabilir. Sumak mide asidini düzenler. (Özer, 2001)

4. APIACEAE

5. *Bunium* L.

B. microcarpum (Boiss.) Freyn subsp. *bourgaei* (Boiss.) Hedge et Lamond
B. paucifolium Dc. var. *paucifolium* Dc.

5. *B. microcarpum* (Boiss.) Freyn subsp. *bourgaei* (Boiss.) Hedge et Lamond

Türkçe adları: İncirop, kımı

Kullanılan kısımlar: Yumru

Etki ve kullanılışı: Yumrular çiğ veya pişirildikten sonra yenir (Baytop, 1997). Genç bitkinin yapraklı dallarından turşusu yapılarak tüketilir (Şekil 10).

Şekil 10. *Bunium* sp.

6. *B. paucifolium* Dc. var. *paucifolium* Dc.

Türkçe adları: İncirop, kımı

Kullanılan kısımlar: Yumrusu

Etki ve kullanılışı: Kurutulmuş yumruların öğütülmesi ile elde edilen un, ekmek yapımında kullanılır. (Baytop, 1997)

6. *Carum* L.

C. carvi L.

C. leucocoleon Boiss. et Huet

C. meifolium (Bieb.) Boiss

7. *C. carvi* L.

Şekil 11. *Carum carvi* L.(URL-106)

Türkçe adları: Frenk kimyonu, karaman kimyonu

Botanik özelliği: 100 cm'ye kadar boylanabilen iki yıllık otsu bitkidir (Şekil 11). Kazık kökü; dallara ayrılan yapıda, gövdesi ince parçalı, açık yeşil renkli tüylü. Yaprakları; yaz ortasına doğru şemsiye biçiminde kümeler oluşturarak açan sarımsı beyaz renkli küçük çiçekleri vardır, iki tanesi bir kapsül içinde yer alan kahverengi küçük tohumları hilal biçiminde olup olgunlaşınca kapsülden dökülürler.

Yumuşak toprakları seven frenk kimyonu bitkisi, döktüğü bu tohumlarla çoğalır (URL-2).

Bileşim: Karvon, limonen, karbonhidrat, flavonoid, petroselinik asit oleik asit ve protein (Çubukçu ve ark., 2002)

Kullanılan kısımları: Meyve, dal ve yaprakları

Etki ve kullanılışı: Bedene yararları taş devrinden beri bilinen, eski Mısırlıların ve İpek Yolu konaklama yerlerinin mezarlarında artıkları bulunan frenk kimyonunun tıbbi etkileri ve onlardan yararlanma yöntemleri şöyle sıralanabilir (URL-2). Spazmolitik, antibakteriyal, diüretik, tonik, ekspektoran, öksürük kesici, stomaşik, karminatif, süt artırıcı, safra söktürücü özellikleri bulunmaktadır. İntestinal spazm ve koliklerde, bronşitte, dispeptik şikayetlerde etkilidir. Şişkinlik ve gaz giderici, iştah açıcı, tat artırıcı ve baharat olarak kullanılır (Çubukcu ve ark., 2002). Körpe yaprakları salata ve çorbalara katılır. Kazık kökü sebze olarak pişirilip yenir. Tohumları ise, yağlı etlerin sindirimine yardımcı olduğu için et yemeklerine, bunlar pişerken serpilir (URL-2).

Sindirimi kolaylaştırır. Özellikle çocuklarda gaz söktürücü ve karın ağrılarını iyileştirici etkisi vardır. İdrar söktürücüdür. Kadınlarda aybaşı sancılarını hafifletir. Bronşitte ve astıma eşlik eden bronşit durumunda rahatlatıcıdır. Diyareyi (ishal) keser (URL-2). Meyveleri baharat olarak kullanılır. Genç dalları koku vermek için yemeklere ve çorbaya katılır (Baytop, 1997).

7. Eryngium L.

E. billardieri Delar.

E. giganteum Bieb

8. Eryngium sp.

Türkçe adları: Boğa dikenli, eşek dikenli, deve dikenli

Botanik özelliği: Yapraklar sert ve dikenli, çiçekleri kapitulumlarda toplanmış bitkilerdir (Zeybek ve Zeybek, 1994).

Bileşim: Saponin, tanen

Şekil 12. Eryngium sp.

Kullanılan kısımları: Gövde ve kökler

Etki ve kullanılışı: Türkiyede bulunan 20 kadar tür aynı şekilde kullanılmaktadır (Şekil 12). Gövdesi kabuğu soyulduktan sonra yenir. Reçinemsiz tadı vardır (Baytop, 1997). Bitkinin gövdesinden çıkan süt kurutulmuş sakız elde edilmekte, bu sakız mide hastalıklarına karşı kullanılmaktadır. Ayrıca yara iyileştirici olarak kullanılır (Güler, 2004). Öksürük kesici, idrar artırıcı, iştah açıcı, uyarıcı ve afrodisyak olarak, infüzyon halinde kullanılır (Baytop, 1999).

8. *Ferula* L.

F. huber-morathii Peşmen

F. orientalis L.

F. rigidula Dc.

F. szowitsiana Dc.

9. *Ferula* sp.

Türkçe adları: Çakşırotu, asaotu, şeytanteresi, çaşır, çaşur

Botanik özelliği: Genellikle güney bakılarda, dağlık kesimlerde ve özellikle taşlık ve kayalık alanlarda yayılış göstermektedir. Çok yıllık 125 cm ye kadar boylanabilen, yaprakları parçalı, iplik şeklinde, çiçekleri sarı renkli ve meyveleri saplıdır (Güler, 2004).

Şekil 13. *Ferula* sp.

Bileşim: Uçucu yağ, rezin, organik asitler

Kullanılan kısımları: Gövde ve kökleri

Etki ve kullanılışı: Uyarıcı olarak kullanılır. Taze gövdeleri ve yapraklarından otlu peynirin hazırlanmasında yararlanır. Sebze ve baharat olarak turşu yapımında kullanılır. Köklerinden hayvanların deri hastalıklarına antiseptik görevi yapan ilaç hazırlanır. Halk arasında şeker hastalığına karşı kullanılmakta ve gövdeleri suda haşlanıp salamura yapılarak gıda maddesi olarak tüketilmektedir. Koyunlarda görülen akciğer kelebek hastalığına karşı hayvanlara yedirilmektedir (Güler, 2004). Haşlandıktan sonra yağda yumurta ile kavrulur ve yenir. Yaprak koku ve lezzet vermesi için otlu peynire konur (Baytop, 1999).

9. *Heracleum* L.

H. apiifolium Boiss.

H. pastinacifolium C. Koch subsp. *incanum* (Boiss. et Huet) Davis

10. *H. pastinacifolium* C. Koch subsp. *incanum* (Boiss. et Huet) Davis

Şekil 14. *Heracleum pastinacifolium* C. Koch

Türkçe adları: Tavşancıl otu, baldırgan, telehaş

Botanik özelliği: *Heracleum* L. cinsi çok yıllık veya monokarpik, uzun veya bodur otsu bitkilerdir (Şekil 14). Çoğunlukla aromatiklerdir. Gövde yuvarlak ve çoğunlukla olukludur. Alt tarafta yer alan yapraklar basit ve loplu veya 1-2 pinnat ya da parçalı, biternat, tüylü veya çıplaktır. Çanak yaprak yoktur. Taç yaprak beyaz, bazen yeşilimsi renklidir (Yaltrık ve Efe, 1989).

Bileşim: Acı madde, araban, otanol, uçucu yağ, furocumariane, kumarin, glutamin, arginin, galakton (Anonim, 2007).

Kullanılan kısımlar: Toprak üstü kısımları

Etki ve kullanılışı: Yüksek tansiyon, aybaşı, sindirim bozuklukları, soğukluk, güçsüzlük (Acartürk, 2001). Güneşte kurutularak kullanılır. Gövdesi çiğ olarak yenilir. Turşusu yapılır. Barsak gazlarını giderir. Hazım güçlüğünü alır. Cinsel isteksizliği giderir. Hipertansiyonu düşürür. Böbrek yetmezliğine faydalıdır. Sara hastalığında kullanılır. İdrar söktürür ve bağırsak kurtlarını döker. Damar tıkanıklığını açar. Yara ve çiban iyileştirici ve vücudu gevşetici özelliği vardır (Anonim, 2007).

10. Malabaila Hoffm.

11. *M. dasyantha* (C. Koch) Grossh.

Türkçe adları: Dudakpatlatan

Kullanılan kısımlar: Meyve ve kökleri

Etki ve kullanılışı: Meyveleri ve kökü yenir. Baharat olarak kullanılır (Baytop, 1997).

Şekil 15. Malabalia dasyantha (C. Koch) Grossh. (URL-105)

11. Pastinaca L.

P. armena Fisch. Et Mey. subsp. *armena* Fisch. Et Mey.

P. pimpinellifolia Bieb.

12. *P. pimpinellifolia* Bieb.

Türkçe adları: Kelemkeşir (Şekil 16)

Kullanılan kısımları: Toprak üstü kısımlar

Etki ve kullanılışı: Sebze olarak kullanılır (Baytop, 1997).

Şekil 16. Pastinaca sativa Bieb. (URL-108)

12. Pimpinella L.

P. anisetum Boiss. et Bal.

P. cappadocica Boiss. et Bal. var. *cappadocica* Boiss. et Bal.

P. corymbosa Boiss.

P. nudicaulis Trautv.

P. peucedanifolia Fischer ex Ledeb.

P. rhodantha Boiss.

P. saxifraga

13. *P. saxifraga* L.

Şekil 17. *Pimpinella saxifraga* L. (URL-104)

Türkçe adları: Taş anasonu

Botanik özelliği: 50 cm boyunda, beyaz çiçekli, otsu bir bitkidir. Bütün Avrupa'da ve Türkiye'de de özellikle Kuzey ve Doğu Anadolu bölgesinde yabani olarak yetişmektedir (Şekil 17).

Bileşim: Uçucu yağ ve saponinler içermektedir.

Kullanılan kısımlar: Kökler

Etki ve kullanılışı: Taş anasonunun kökleri kurutulduktan sonra toz halin getirilerek üzerine sıcak su dökülüp içilme suretiyle kullanılır. Saponin sebebiyle hafif balgam söktürücü etkiye sahiptir. Bunun için 1 fincan sıcak suya 1 çay kaşığı kuru kök atılarak günde 3 kez içilir. Ayrıca hazmı kolaylaştırır, idrar söktürür. Bu sıvı ağız ve boğaz hastalıklarında gargara olarak kullanılabilceği gibi, deri yaralarında temizlemek ve iyileşmeyi hızlandırmak amacıyla haricen sürülebilir. Taze yaprakların ağızda çiğnenmesi diş ağrılarını geçirir ve ishali durdurur (URL-3).

13. *Prangos* Lindl.

P. ferulacea (L.) Lindl.

P. meliocarpoides Boiss. var. *arcis-romanae* (Boiss. et Huet) Herrnst. et Heyn.

P. pabularia Lindl.

14. *P. pabularia* Lindl.

Şekil 18. *Prangos pabularia* Lindl.
(URL-103)

Türkçe adları: Çaşır, çakşır

Botanik özelliği: Çok yıllık, 100 cm. ye kadar boyda, otsu bitkiler, yaprakları parçalı, çiçekleri sarı, tüysüz, meyvaları genişçe elipsoid, küresel (Şekil 18).

Bileşim: Uçucu ve sabit yağlar

Kullanılan kısımlar: Toprak üstü kısımları

Etki ve kullanılışı: Uyarıcı olarak kullanılır. Taze gövdeleri ve yapraklarından otlu peynirin hazırlanmasında yararlanır. Sebze ve baharat olarak yemeklerin ve turşunun hazırlanmasında değerlendirilir. Köklerinden hayvanların deri hastalıklarında antiseptik görevi yapan bir ilaç hazırlanmakta ve besicilikte önemli yer tutmaktadır (Öztürk ve Özçelik, 1991). Dahilen infüzyon halinde uyarıcı ve gaz söktürücü olarak kullanılmaktadır (Baytop, 1999).

14. *Sium* L.

15. *S. sisarum* L. var. *lancifolium* L.

Şekil 19. *Sium sisarum* L. (URL-102)

Türkçe adları: Su kaz ayağı (Şekil 19)

Kullanılan kısımlar: Yapraklar

Etki ve kullanılışı: Yaprakları haşlandıktan sonra sebze olarak yenir. Börek harcına katılır (Baytop, 1997).

5. ARISTOLOCHACEAE

15. Aristolochia L.

16. *A. clematitis* L.

Şekil 20. *Aristolochia clematitis* L.
(URL-101)

Türkçe adları: Loğusa otu, kabakulakotu, kurtluca, pipo çiçeği, zeravent, karaasma, develiotu, yılanotu.

Botanik özelliği: Mayıs-Eylül aylarında, türüne göre değişik renkli çiçekler açan otsu bir bitkidir. Yaprakları genellikle kalp şeklindedir. Çalı biçiminde, tırmanıcı karakterdedirler (Şekil 20).

Bileşim: Tanen, nişasta, şekerler, uçucu yağ, acı maddeler, reçine ve aristolohik asit taşır.

Kullanılan kısımlar: Kök ve yapraklar

Etki ve kullanılışı: Loğusaotunun Latince adı Aristos = Mükemmel ve Lochia = Doğum kelimelerinin birleştirilmesiyle elde edilmiştir. Türkçe isminden de tahmin edilebileceği gibi, doğum sonrası akıntılarda iltihaplanmayı önlemesiyle ünlüdür. Bitki hakkında detaylı araştırmalar 1960'lı yıllarda Moese tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunlara göre başlıca etkili madde aristolohik asid olup, akyuvarların mikropları öldürme kabiliyetini arttırmaktadır. Bu özellik sayesinde loğusaotu kronik cerahatli yaraların iyileşmesinde de faydalı olabilmektedir. Ayrıca dahilen idrar arttırıcı, ağrı kesici, iştah açıcı, müshil etkileri vardır. Rahim kaslarını kasarak adet söktürebilen loğusaotu, bu etkiyi yüksek dozlarda gösterebildiğinden ve yüksek dozlarda böbrekler ile sindirim sisteminde tahrişe yol açabileceği için bu maksatla kullanmak doğru değildir. Haricen egzama ve diğer alerjik deri hastalıklarının tedavisinde deri bölgesi, suyunda 10-20 dk. tutulmak üzere uygulanır. *Aristolochia hirta* türü Muğla yöresinde akrep ve yılan sokmasına karşı suyla

kaynatılıp içilmesi sebebiyle bitkiye bu yörede yılan otu da denmektedir. Bitki, bu amaçla eski Mısırlılar ve Amerikan yerlileri tarafından çeşitli şekillerde kullanılmaktaydı. Örneğin kızılderililer yılan ısırıklarına karşı bitkiyi hem çiğniyor, hem de ezerek ısırık ezerek ısırık üzerine koyuyorlardı. Loğusaotu'nun kurutulmuş kökleri toz haline getirildikten sonra, suda kaynatıp bal, pekmez veya şekerle tatlandırılarak ya da doğrudan bala konup macun haline getirilerek alınabilir. Haricen kullanım için lapa da yapılabilir (URL-4).

6. ASTERACEAE

16. Achillea L.

A. coarctata Poir.

A. kotschy Boiss. subsp. *kotschy* Boiss.

A. millefolium L. subsp. *millefolium* L.

A. nobilis L. subsp. *neilreichii* (Kerner) Formanek

A. schischkinii Sosn.

A. setacea Waldst. et Kit.

A. vermicularis Trin.

A. wilhelmsii C. Koch

17. Achillea sp.

Türkçe adları: Civan Perçemi, pulotu, akbaşı, barsamaotu, binbiryaprakotu, marsamaotu, beyaz civanperçemi, sarı civanperçemi, kandilçiçeği, kesikotu

Botanik özelliği: Türkiye'de 40 kadar civanperçemi türü bulunmakta ve bunların birçoğu kullanılmaktadır (Şekil 21).

Şekil 21. Achillea sp

Türlerine göre 5-100 cm yükseklikte, yapraklar yünlü gibi tüylü ve parçalı, çiçekleri; beyaz, fildişi beyazı, soluk sarı veya altın sarısı rengindedir. Çok yıllık ve otsu bir bitkidir. Bitki çayırarda, dar tarla yollarında, yol kıyılarında ve tahıl tarlalarının

kenarlarında kümeler halinde yetişir. Güneşli havalarda çevresine aromalı keskin bir koku yayar. (URL-5).

Bileşim: Azulen taşıyan uçucu yağ, flavonlar (apigenin ve luteolin türevleri), seskiterpen laktonlar (Çubukçu ve ark., 2002)

Kullanılan kısımları: Gövde, yaprak ve çiçekleri

Etki ve kullanılışı: İdrar artırıcı, mikrop öldürücü, peklük verici, güç kazandırıcı, yara ilacı, yel ilacı, romatizma, kan dolaşımı, varis, saç, aybaşı ve hemoroide iyi gelir (Acartürk, 2001). Antienflamatuar ve antispazmodik etkilidir (Çubukçu ve ark., 2002).

Oturma banyoları yumurtalık iltihaplanmasında etkili olur. Bu banyolar aynı zamanda, yaşlı kişilerin ve çocukların yatağa işeme problemlerine karşı ve dölyatağı (rahim) akıntılarında da başarılı olabilir. Bu durumlarda ayrıca günde 2 bardak civanperçemi çayı da içmek gerekir. Miyomlar da (Kas yapılı urlar), doktor kontrolünün olumlu bir sonuç vermesine kadar, uzunca bir süre her gün civanperçemi oturma banyoları alındığında yok olabilirler.

Kol ve bacaklardaki sinir iltihaplanmalarında, civanperçemi katkısıyla yapılacak kol ve bacak banyoları çok rahatlatıcıdır. Düzenli olarak içilen bitki çayı ile migren tümüyle iyileşebilir. Bedeni temizleyici etkisi sayesinde, yıllar boyu yer etmiş hastalıkları bedenimizden dışarı atabiliriz. Civanperçeminin en iyi biçimde ve doğrudan kemik iliğini etkilediğini ve orada kan üretimini düzene soktuğunu özellikle belirtmek gerekir. Bu gücü sayesinde bitki, kemik iliği hastalıklarında, çay kürleri, banyolar ve tentür kullanımı yolu ile yardımcı olabilir. Mide kanamalarında ve basur (hemoroid) kanamalarında olduğu kadar, mide basıncı ve mide yanmalarına karşı bitki çayı çok kısa sürede başarı sağlayabilir. Soğuk algınlıklarında, sırt veya romatizma ağrılarında bitki çayı elden geldiğince sıcak olarak içilmelidir. Bitki çayı böbreklerin düzenli çalışmasını sağlar, iştahsızlığı giderir, gazları ve mide kramplarını, karaciğer düzensizliklerini, mide ve bağırsak kanalı iltihaplarını iyileştirmeye yardım eder ve bağırsak beze çalışmalarını düzenleyerek, dışkılamayı kolaylaştırır. Kan dolaşımına ve damar kramplarına karşı çok etkili olduğu için bitki çayı koroner yetmezliğinde de önerilebilir. Rahatsız edici vajinal kaşıntılar, bitkinin

kaynama suyu ile yapılan yıkama ve oturma banyoları sayesinde yok olabilirler. Civanperçemi çiçeklerinden, basura karşı etkili bir merhem hazırlanabilir (URL-5). Ilica yöresinde *A. wilhelmsii* C. KOCH. türünün çiçekli dalları böcek kaçırtıcı ve öldürücü olarak kullanılır (Baytop, 1999). Yörede özellikle vücudun herhangi bir bölgesinde kesici aletle meydana gelen yaralanmalarda, çabuk iyileştirme amacı ile, yara üzerine konulmaktadır.

17. *Anthemis* L.

A. calcarea Sosn. var. *discoidea* Grierson

A. calcarea Sosn. var. *calcarea* Sosn.

A. cretica L. subsp. *iberica* (Bieb.) Grierson

A. cretica L. subsp. *umbilicata* (Boiss. et Huet) Grierson

A. marschalliana Willd. subsp. *pectinata* (Boiss.) Grierson

A. melanoloma Trautv. subsp. *melanoloma* Trautv.

A. tinctoria L. var. *pallida* Dc.

A. triumfettii (L.) All.

18. *A. tinctoria* L. var. *pallida* Dc.

Türkçe adları: Sarı papatya

Botanik özelliği: Grimsi yeşil renkli, 20-50 cm yükseklikte, sarıçiçekli ve çok yıllık bir türdür (Baytop, 1999).

Bileşim: Flavon türevleri

Kullanılan kısımlar: Çiçekler

Şekil 22. *Anthemis tinctoria* L.

Etki ve kullanılışı: Çiçekleri sarı renkli boyar madde olarak kullanılır (Baytop, 1997).

18. *Arctium* L.

A. minus (Hill) Bernh. subsp. *pubens* (Babington) Arenes

A. tomentosum Miller var. *glabrum* (Körnicker) Arenes

19. *A. minus* (Hill) Bernh. subsp. *pubens* (Babington) Arenes

Şekil 23. *Arctium minus* (Hill) Bernh

Türkçe adları: Galabak, dulavrat otu, kabalak, loştek

Botanik özelliği: 1 m'ye kadar boylanan bitkilerdir. Yapraklar 6-29 x 6-29 boyutlarındadır (Şekil 23). Kapıtula korimbus veya simoz halinde kuruludur. Çiçekler involukruma eşittir. Temmuz-Ağustos aylarında çiçek açar. Orman açıklıkları, garig ve yol kenarlarında yetişir (Yaltırık ve Efe, 1989).

Bileşim: İnülin, poliasetilenler, asitler, müsilaj, pektin, şekerler, seskiterpenlaktonlar, fitosteroller ve tanen içerir. Yaprakların acı tadı taşıdığı germakranolid grubu bir seskiterpen lakton olan arktiopikrinden ileri gelir (Çubukçu ve ark., 2002).

Kullanılan kısımlar: Yaprak ve kök kısımları

Etki ve kullanılışı: Antimikrobiyel ve antifungal etkileri in vitro olarak kanıtlanmıştır. Dahilen diüretik ve hazmı kolaylaştırıcı etkisi vardır. Halk hekimliğinde diüretik, laksatif, böbrek ve mesane taşlarına karşı ve romatizmada kullanılır. Dermatozlar, variköz yaralar, furonküller ve akne tedavisinde dahilen ve haricen kullanılır. Yapraklar bazı deri hastalıklarında, böcek sokmalarında, sıyrıklarda lokal olarak yumuşatıcı ve antipruritik olarak kullanılır (Çubukçu ve ark., 2002). Kökler ve genç gövde çiğ olarak yenir. Yapraklarından et dolması sarılır (Baytop, 1997).

19. *Artemisia* L.

A. armeniaca Lam.

A. austriaca Jacq

A. incana (L.) Druce

A. spicigera C. Koch

A. splendens Willd.

A. tournefortiana Reichb.

20. *A. spicigera* C. Koch

Şekil 24. *Artemisia* sp.

Türkçe adları: Yavşan

Botanik özelliği: *Artemisia* L. türleri tek, iki veya çok yıllık otsu ya da çalı halinde, genellikle aromatik bitkilerdir (Şekil 24). Sürgünlere sarmal olarak dizilmiş olan yapraklar genellikle bölünmüştür. Çiçeklerin tümü tüp şeklinde olup, merkezdekiler erselik ve fonksiyonel olarak erkektir (Yaltırık ve Efe, 1989).

Bileşim: Thuyol, thuyon, azulen ve sesquiterpen laktonları içeren uçucu yağ, artabsin, flavonlar, phenolkarbon asitleri, absinthin içerikli acı madde ve tanen (Anonim, 2007).

Kullanılan kısımlar: Toprak üstü kısımları

Etki ve kullanılışı: Erzurum Tortum yörelerinde iştah açıcı, ateş düşürücü olarak kullanılır. Haşereleri uzaklaştırmak için odaların tabanına serilir (Baytop, 1997).

20. Chondrilla L.

21. *C. juncea* L. var. *acantholepis* (Boiss.) Boiss.

Şekil 25. *Chondrilla juncea* L. (URL-100)

Türkçe adları: Sakız otu karakavut, enger otu, ak hinduba, çenger otu

Botanik özelliği: 40-100 cm yükseklikte, iki yıllık, alt kısmı tüylü ve otsu bir bitkidir (Şekil 25). Alt yaprakları parçalı ve dişli kenarlıdır. Üst yapraklar tam. Çiçekler koyu sarı renkli ve dalların ucunda küçük kapitulumlarda toplanmıştır (Baytop, 1999).

Kullanılan kısımlar: Kök ve yapraklar

Etki ve kullanılışı: Kökünden sakız elde edilmektedir. Taze yaprakları çiğ olarak yenir (Baytop, 1997). Karaciğeri güçlendirir. Basur tedavisinde çok faydalıdır. Mide rahatsızlıklarında, sarılıkta ve hayız sökmeye faydalıdır. Yara ve iltihapları kurutmada kullanılır. Unutkanlığı alır. Karaciğer ve basurda etkilidir (Anonim, 2007).

21. *Cichorium* L.

C. glandulosum Boiss. et Huet

C. intybus L.

22. *C. intybus* L.

Şekil 26. *Cichorium intybus* L.

Türkçe adları: Radika, hindiba, çakçak otu, dolik

Botanik özelliği: 1 m'ye kadar yükselebilen çok yıllık otsu bir bitki olup, yaprakları parçalı ve tüylüdür (Şekil 26). Çiçekleri açık mavi ve nadiren beyaz renklidir. Anadolu'da yaygın bir bitkidir.

Özellikle boş tarlalarda ve yol kenarlarında yetişir (URL-6). Bileşim: Müsilaj, uçucu yağ, kikorin, isimli bir kumarin glikociti, tanen, inulin, pentazonlar, acı maddeler (Çubukçu ve ark., 2002)

Kullanılan kısımları: Kök ve yapraklar

Etki ve kullanılışı: Kan temizleyici, idrar artırıcı, bağırsak yumuşatıcı, kuvvet verici, ateş düşürücü etkileri bulunmaktadır. Kansızlık, iştahsızlık, peklik, şeker ve karaciğer rahatsızlıklarında kullanılır (Acartürk, 2001). Safra kesesi şikayetlerine, sarılığa ve karaciğer büyümesine iyi gelir. Gut ve romatizmada kullanılır. Ayrıca kahve yerine kullanılmaktadır. Oksimetilfurfural kahveye özel kokusunu vermektedir. Yapraklar pişirilip salatada kullanılır (Çubukçu ve ark., 2002).

22. *Gundelia* L.

G. tournefortii L. var. *tournefortii* L.

G. tournefortii L. var. *tenuisecta* Boiss.

23. *G. tournefortii* L. var. *tournefortii* L.

Şekil 27. *Gundelia tournefortii* L.

Türkçe adları: Kenger otu, kenger kahvesi

Botanik özelliği: 70 cm boyunda, gövdesi ve kökleri sütlü, dikenli, bahar aylarında yeşilimsi çiçekler açan otsu bir bitkidir (Şekil 27).

Kullanılan kısımlar: Köklerinde elde edilen sakızı kullanılır

Etki ve kullanılışı: Köklerinden elde edilen kenger sakızı kullanılır. Bunun için yaz sonuna doğru bitkinin toprak üstü kısımları tamamen solduktan sonra kökün etrafı topraktan temizlenerek açığa çıkarılır ve bir bıçakla çizilir. Çizikten akan süt koyulaşarak sakız kıvamına gelir. Toplanan sakızlar suda yıkanıp temizlendikten sonra yine su içinde saklanır. Kenger otu sakız imali haricinde, ilkbaharda toplanıp sebze olarak tüketilebildiği gibi meyveleri kavrulup toz haline getirilerek kenger kahvesi de yapılmaktadır. Kenger sakızı çiğnenmesi iştah açar, dişleri temizler ve dişetlerini kuvvetlendirir (URL-7). Genç sürgünler pişirilerek yenir. Yemeğine borani veya borani adı verilir. Sakıza kenger veya kanak sakızı denir. Meyvelerin kavrulup toz edilmesi ile de kenger kahvesi elde edilir (Baytop, 1997). Toprak üstü kısmı kurutulup ezildikten sonra, kış aylarında, hayvan yemi olarak kullanılmaktadır (Baytop, 1999).

23. *Helichrysum* Gaertner

H. arenarium (L.) Moench subsp. *aucheri* (Boiss.) Davis et Kupicha

H. armenium Dc. subsp. *armenium* Dc.

H. armenium Dc. subsp. *araxinum* (Kirp.) Takth.

H. plicatum Dc. subsp. *plicatum* Dc.

24. *Helichrysum* sp.

Türkçe adları: Ölmez çiçek, leblebi çiçeği, arı çiçeği, herdemtaze, güveotu, kovanotu, arı çiçeği, solmaz çiçek

Şekil 28. *Helichrysum* sp.

Botanik özelliği: Bitki kumluk, taşlık ve sıcak topraklarda yetişir. 10-40 cm boyunda dikine yükselir ve üst kısımdaki çiçek kurulu oldukça sık çatallaşarak bir demet oluşturur (Şekil 28). Yaprakları roset yapraklar ve gövde üzerine oturmuş yapraklardan oluşur. Yaprakları mızrak şeklinde yeşilimsi boz renkli ve üzeri keçe gibi tüylüdür, roset yaprakları ise ters yumurta şeklindedir.

Çiçek demetlerinde 20-50 adet çiçek bulunur ve çiçekleri altın sarısı renğinde, parlak, çiçek başları küre şeklindedir. Kökleri odun gibi sert iğ şeklinde ve üst kısmında yan kökler bulunur bu yan kökler sayesinde çevresine yayılarak kümeler oluşturur (URL-8).

Bileşim: Flavonoit (helikrizin A, B, izosalipurpozit), uçucu yağ, kumarinler (Çubukçu ve ark., 2002)

Kullanılan kısımlar: Çiçekler

Etki ve kullanılış: Koleretik ve kolagog etkilidir, halk arasında özellikle diüretik etkisinden dolayı da tercih edilir (Çubukçu ve ark., 2002). Sarılık, karaciğer sirozu, nevralsi, cinsi iktidarsızlık (impotensi), raşitizm, kulak çınlaması, kulağın ağır işitmesi, romatizma, siyatik, safrakesesi iltihabı ve kum, mesane ve böbreklerde iltihap, ağrılı idrar zorluğu, düşük tansiyon, kan tükürme, egzama da kullanılır (URL-83). Altınotu eskiden kanlı basur ve dizanteriye karşı kullanılmıştır. Güvelere karşı kullanılır (URL-8). İnfüzyon veya dekoksasyon (%3) şeklinde kullanılır. Yemeklerden önce bir fincan içilir. Bu şekildeki kullanışa 10 gün devam edilir. 10 gün aradan sonra tekrar 10 gün daha kullanılır (Baytop, 1999).

24. *Inula* L.

I. acaulis Schott et Kotschy Ex Boiss. var. *caulescens* Nab.

I. aucherana Dc.

I. helenium L. subsp. *turcoracemosa* Grierson

I. montbretiana Dc.

I. oculus-christi L.

I. salicina L.

25. *I. helenium* L. subsp. *turcoracemosa* Grierson

Şekil 29. *Inula* sp.

Türkçe adları: Andızotu, induz kökü, andız kökü, at gözü

Botanik özelliği: Andızotu 1-2.5 m. kadar boyolanabilen çokyıllık dayanıklı otsu bitkidir (Şekil 29). Dışı koyu kahverengi kalın yumrulardan oluşan rizom kökünün içi, açık renkli, muz kokulu ve krem gibi yumuşaktır. Bitkinin yuvarlak kesitli, yeşil renkli ve tüylü kalın gövdesinin içi de beyaz renkli, süngersi yumuşak bir özle doludur. 40-45 cm. kadar uzunluktaki kenarları kaba dişlidir.

Sivri uçlu yapraklarının üzeri yeşil, altı ince tüylü ve gri renklidir. Yaz mevsiminde açan sarı çiçekleri papatyaya benzer. Bu çiçeklerden oluşan tohumu silindirik biçimindedir. Bir ucunda tüy öbeği bulunur.

Güneşli yerleri, nemli ve biter toprakları seven andızotu, döktüğü tohumlarıyla çoğalır (URL-9).

Bileşim: İnulin, uçucu yağ (seskiterpen lakton olarak isoalantolakton, alantolakton), alantolik asit, azulen, müsiyaj, helenin, triterpen, saponin, sterol ve reçine (Çubukçu ve ark., 2002).

Kullanılan kısımlar: Rizom

Etki ve kullanılış: Ekspektoran, antitusif, diaforetik, bakterisit, antifungal ve stomaşik etkilidir. Tahriş öksürükleri ve bronşitte, karaciğer ve safra kesesi şikâyetlerinde kullanılır. Acı bileşikleri nedeniyle sindirimi uyarır ve iştah açar.

Laktonları antihelmentik, antifungal ve kolinerjik özelliğe sahiptir (Çubukçu ve ark., 2002). Andız otu kökü, ayrık otu köküyle kaynatılıp balla tatlandırılarak soğuk olarak içilmeye devam edilirse sarılığa iyi gelir. Kaşıntı ve egzama için andız otu kökü kaynatılıp balla tatlandırılarak soğuk olarak içilir (Özer, 2001).

Bazı yerlerde bitkinin hoş kokulu kurumuş rizom kökleri çiğ olarak ya da kök sebzesi gibi pişirilip yenilir. Ancak, acı tadına hazırlıklı olunmalıdır. Tadı acı olan bitki midevidir. Safrayı söktürür. İdrarı artırıcı etkisi vardır. Terleticidir. Özellikle çocuklarda rahatsız edici bronşit öksürüğüne çok iyi gelir. Bedeni güçlendirici toniktir. Geçmişte veremin tedavisinde de kullanılmıştır. Bronşite eşlik eden astım ve anfizem durumlarında rahatlatıcı etki yapar. Ayrıca doku ve damar büzücü etkileri nedeniyle andızotu yara iyileştiricidir. Andızotunun rizomu, sonbaharın başı ile ortası arasında toprak kazılıp çıkarılır. İyice temizlenip parçalanır. Bu parçalar güneşte ya da 50-70 C yapay ısıtma ile kurutulur, 1 tatlı kaşığı kök parçası alınıp önce 8-10 saat süreyle 1 bardak soğuk suda bırakılır. Daha sonra ısıtılıp bir tür infüzyon elde edilir. Bu infüzyondan günde üç kez ve birer bardak sıcak olarak içilir (URL-9).

25. *Lactuca L.*

L. saligna L.

L. sativa L.

L. serriola L.

26. *L. serriola L.*

Şekil 30. *Lactuca serriola L.*

Türkçe adları: Acı marul, eşek marulu, has marul, yabani marul

Botanik özelliği: 50-150 cm yükseklikte, gövdenin alt kısmı batıcı tüylü, beyaz sütlü, sarı çiçekli 2 yıllık ve otsu bitkidir (Şekil 30).

Bileşim: Flavonlar (apigenin), kumarinler (eskulin), terpenoitler, seskiterpen, yapısında acı maddeler, laktupikrin, laktusin.

Kullanılan kısımlar: Yapraklar ve lateks

Etki ve kullanılışı: İdrar artırıcı, antispazmodik ve yatıştırıcı etkilere sahiptir. Kurutulmuş sütü uyuşturucu ve uyutucu etkilere sahiptir. Hap halinde günde 1 grama kadar (bu miktarı geçmek tehlikelidir) alınabilir (Baytop, 1999).

26. Scorzonera L.

S. armeniaca (Boiss. et Huet) Boiss.

S. cana (C. A. Meyer) Hoffm. var. *jacquiniana* (W. Koch) Chamberlain

S. cana (C. A. Meyer) Hoffm. var. *alpina* (Boiss.) Chamberlain

S. cana (C. A. Meyer) Hoffm. var. *cana* (C. A. Meyer) Hoffm.

S. incisa Dc.

S. latifolia (Fisch. et Mey.) Dc. var. *latifolia* (Fisch. et Mey.) Dc.

S. latifolia (Fisch. et Mey.) Dc. var. *angustifolia* Prilipko Apud Lipschitz

S. parviflora Jocq.

S. sosnowskyi Lipschitz

S. suberosa C. Koch subsp. *suberosa* C. Koch

S. tomentosa L.

27. *S. latifolia* (Fisch. et Mey.) Dc. var. *latifolia* (Fisch. et Mey.) Dc.

Türkçe adları: Yakı otu

Botanik özelliği: 60 cm ye kadar boylanabilen, kalın köklü, süt taşıyan, tüylü ve sarı çiçekli bitkilerdir (Şekil 31).

Kullanılan kısımlar: Köklerinde elde edilen sakız ve yapraklar

Şekil 31. Scorzonera sp.

Etki ve kullanılışı: Yaprakları tütün yerine içilir. Köklerinden elde edilen sakız yara iyi edici olarak, sancı ve midevi rahatsızlıklarda kullanılır (Baytop, 1997). Haricen yakı halinde ağrı dindirici ve kısırlığa karşı, dahilen ise kurt düşürücü olarak kullanılmaktadır (Baytop, 1999).

27. *Solidago* L.

28. *S. virgaurea* L. subsp. *alpestris* (Waldst. et Kit.) Gaudin

Türkçe adları: Altınkamçı

Botanik özelliği: 30-100 cm boy yapan, gövdesi dik duran, otsu bitkidir (Şekil 32). Gövdesi yuvarlak biraz tüylüdür. Oval yaprakları gövdenin alt kısmında, sarı çiçekleri ise üst kısmında bulunur. Temmuz- Ekim aylarında çiçek açar (Acartürk, 2001).

Şekil 32. *Solidago virgaurea* L. (URL-99)

Bileşim: Kersetin, kemferol ve isoramnetin türevi flavonlar (% 2-4-3.8); % 9-12.5 oranında triterpenik saponinler bayogenin ve benzerleri); labdan tipi diterpenler, %0.6 uçucu yağ; %2-2.3 fenolik asitler (klorojenik, kafeik asit vb.); tanenler; polisakkaritler.

Kullanılan kısımlar: Çiçekli topraküstü kısımları

Etki ve kullanılış: Albumin, kolesterol, ishal, böbrek iltihabı, ödem, ülser, üre için kullanılır (Acartürk, 2001). Kramp çözücü ve iltihap gidericidir. Böbrek kumu, idrar yolları ve kanı temizler. Egzama gut ve romatizmada etkilidir. Eklem, mesane ve böbrek iltihaplanmalarını gidermede etkilidir. Deri ve karaciğer hastalıklarında kullanılır (Anonim, 2007).

28. *Tanacetum* L. (Emend. Briq.)

T. argenteum (Lam.) Willd. subsp. *canum* (C. Koch) Grierson var. *canum* (C. Koch) Grierson

T. argyrophyllum (C. Koch) Tvetzel. var. *argyrophyllum* (C. Koch) Tvetzel

T. argyrophyllum (C. Koch) Tvetzel. var. *subvirescens* (Dc.) Grierson

T. aucheranum (Dc.) Schultz Bip.

T. balsamita L. subsp. *balsamitoides* (Schultz Bip.) Grierson

T. chiliophyllum (Fisch. et Mey.) Schultz Bip.. var. *chiliophyllum* (Fisch. et Mey.)

Schultz

T. coccineum (Willd.) Grierson subsp. *chamaemelifolium* (Somm. et Lev.) Grierson

T. flavovirens (Boiss.) Tzvel. subsp. *tamrutense* (Sosn.) Takht.

T. oltense (Sosn.) Grierson

T. oxystegium (Sosn.) Grierson

T. punctatum (Desr.) Grierson

T. sipikoreense (Bornm.) Grierson

T. sorbifolium (Boiss.) Grierson

29. *T. balsamita* L. subsp. *balsamitoides* (Schultz Bip.) Grierson

Türkçe adları: Marsuvan otu (Şekil 33)

Bileşim: Tanen, reçine ve uçucu yağ (tuyon), terpenler.

Kullanılan kısımlar: Toprak üstü kısımları

Etki ve kullanılış: Diüretik, gaz giderici, midevi, safra kesesi taşlarını düşürücü, kuvvet verici, iştah açıcı, vermifüj etkilidir (Çubukçu ve ark., 2002).

Şekil 33. *Tanacetum balsamita* L. (URL-98)

30. *T. coccineum* (Willd.) Grierson subsp. *chamaemelifolium* (Somm. et Lev.)

Grierson

Şekil 34. *Tanacetum coccineum* (Willd.) Grierson (URL-97)

Türkçe adları: Kankırmızı solucan otu, pireotu (Şekil 34)

Botanik özelliği: Bu tür 25-50 cm yükseklikte, parçalı yapraklı, soluk pembe veya morumsu pembe renkli çiçekli, otsu bir bitkidir (Baytop, 1999).

Bileşim: Uçucu yağ (%0.5) ve böcek öldürücü bileşikler (piretrinler) taşımaktadır (Baytop, 1999).

Kullanılan kısımlar: Çiçekler

Etki ve kullanılış: Çiçek durumları kurutulup el değirmeninde toz edildikten sonra, Oltu tozu adı altında böcek öldürücü olarak kullanılır (Baytop, 1997).

29. *Taraxacum* Wiggers

T. bessarabicum (Hornem.) Hand.-Mazz. subsp. *bessarabicum* (Hornem.) Hand.-Mazz.

T. butleri Van Soest

T. crepidiforme Dc. subsp. *crepidiforme* Dc.

T. montanum (C. A. Meyer) Dc.

T. poliochlorum Dahlst.

T. serotinum (Waldst. et Kit.) Poriet

T. sieheanum Van Soest

31. Taraxacum sp.

Şekil 35. Taraxacum sp.

Türkçe adları: Hindiba, Arslanđişi, radika

Yöresel adı: Hindiba

Botanik özelliği: Nisan ve Mayıs'ta tüm tarla kıyılarında ve çayırlarda çiçeklenir (Şekil 35). Bu türler, sarı çiçekli, çok yıllık, süt taşıyan küçük bitkilerdir.

Yapraklar rozet halinde tabanda toplanmış olup, kenarları derin loblu ve dişlidir. Rozet yaprakları bazı kentlerimizde ilkbaharda sebze olarak satılmaktadır. Bitki çok ıslak yerleri sevmez. Yapraklar çiğnenmeden önce, kökler, ilkbaharda veya sonbaharda, çiçek sapları ise, çiçeklenme sırasında toplanır (URL-6).

Bileşim: Seskiterpen laktonlar, triterpenler, steroidler, flavonlar

Kullanılan kısımlar: Saplı çiçekler

Etki ve kullanılış: İştah açıcı, kan temizleyici, idrar artırıcı, antiskorbit. Damar sertliği, kolesterol, karaciğer, şeker, üre, hemoroid, peklık, romatizma, varis rahatsızlıklarında kullanılır (Acartürk, 2001). Safra rahatsızlıkları ve iştahsızlıkta kullanılmaktadır.

Kara Hindiba'nın en önemli iki özelliği, safra kesesi ve karaciğer hastalıklarında oldukça başarılı oluşudur. Karaciğeri en olumlu etkileyebilen bitkilerden biridir. Günde yenilen 5-6 çiçek sapı, kronik karaciğer iltihaplarında iyileşme sağlayabilir. Bu sapsar şeker hastalığına da iyi gelebilir. Şeker hastaları bu sapsarlardan günde 10 tane kadar, bitki çiçekli olduğu sürece yiyebilirler. Sapsar çiçekleri ile birlikte yıkandıktan sonra çiçekler koparılır ve sapsar yavaş yavaş çiğnenerek yenir. Sık sık hastalanan ve kendilerini kötü hisseden kişiler, 14 günlük bir hindiba çiçek sapı kürü uygulayabilirler. Ama bu sapsar daha başka hastalıklarda da yardımcı olurlar. Deri kaşıntılarını, egzamaları ve temriyeleri iyileştirebilirler. Mide sıvılarını düzene sokar

ve mide de birikmiş maddeleri temizler. Taze çiçek sapları karaciğer ve safrakesesinin çalışmalarını düzenler.

Hindiba, içerdiği mineral tuzların yanı sıra, metabolizma hastalıklarına karşı çok önemli maddeleri de içerir. Kan temizleyici etkisi sayesinde, romatizma ve gut hastalıklarında da yardımcı olabilir. Eğer taze çiçek sapı kürü 4 hafta sürdürülecek olursa, beze şişkinlikleri de yok olabilir. Sarılık ve dalak hastalıklarında da hindiba başarıyla kullanılabilir. Hindiba kökü, çiğ yenildiğinde veya kurutulup çay biçiminde kullanıldığında, kan temizleyici, sindirim kolaylaştırıcı, ter ve idrar söktürücü ve canlandırıcı etkilere sahiptir. Bu kökler kanı inceltir ve kanın koyu olması halinde başarıyla kullanılabilir.

Eski bitki kitapları, hindiba yapraklarının ve köklerinin kaynatılarak, suyunun kozmetik olarak kullanıldığını yazıyorlar. Bu bitki, kış dinlenmesine çekilen bitkilerden değildir ve yaprakları kar altında bile gelişir. Her yıl ilkbaharda, hindiba çiçeklerinden, çok lezzetli sağlığa yararlı bir pekmez yapılabilir (URL-6).

30. Tussilago L.

32. T. farfara L.

Şekil 36. Tussilago farfara L.

Türkçe adları: Öksürükotu, farfaraotu, kavalak, sulandıkotu

Botanik özelliği: Çiçek durumları yapraklardan önce (Mart-Nisan) meydana gelir. 8-15 cm çapında, kalp biçiminde ve uzun saplı yaprakları vardır. Üst yüz koyu yeşil, alt yüz ise sık ve beyaz renkli tüylerle örtülüdür.

Hemen hemen kokusuz ve acı lezzetlidir. Nemli yerlerde, çıplak bayırlarda, çakıllı zeminlerde, işlenmemiş tarlalarda, mezbeleliklerde, yapraklardan önce çıkmış çiçekler öbek öbek görülür. Bitki balçıklı ve killi topraklarda yetişir (URL-10).

Bileşim: Uçan yağ, kalsiyum, mangan, nitrik, asit tuzu, mazı asidi, sümüksü madde, fitosterol. Müsilaj, inülin, tanen, flavonlar, bitki asitleri, triterpen ve sterol bileşikler

ile eser miktarda prilozidin alkaloitleri ve N- oksitlerini taşımaktadır (Çubukçu ve ark., 2002).

Kullanılan kısımlar: Çiçek ve yapraklar

Etki ve kullanılış: Kan temizleyici, terletici, yumuşatıcı, yatıştırıcı, balgam söktürücü, dağıtıcı ve eritici özellikleri bulunmaktadır. Yara, astım, bronşit, öksürükte kullanılır (Acartürk, 2001).

Balgam söktürücü ve dağıtıcı özellikleri ile, bronşit, gırtlak ve ağız boşluğu nezlesi, bronşiyal astım ve hatta başlangıç dönemindeki akciğer tüberkülozunda büyük bir başarıyla kullanılabilir. Uzun süreli öksürüklerde ve ıztırap verici ses kısıklıklarında, gün boyunca sık sık, balla tatlandırılmış öksürükotu çayı içilebilir. Daha sonraları, Mayıs'ta, üstleri yeşil ve altları gümüş rengindeki keçeli yaprakları çıkmaya başladığında, C vitamini içerdikleri için, onlar çorbalarda, maydanoz yerine ve ilkbahar salatalarında kullanılabilir. Öksürükotu çiçek veya yaprak buğusu, krizli ve boğucu soluk alma zorlukları ile birlikte görülen kronik bronşitlerde gün boyunca pek çok kere solunabilir. Çok kısa sürede büyük rahatlama görülecektir. Astım rahatsızlıklarında, sürekli bronşitlerde ve sigara zararlarında, ilkbaharda bitkinin taze sıkılmış öz suyundan bir tatlı kaşığı, bir tas et suyuna veya sıcak süte karıştırılarak alındığında, önemli yardımlar sağlar (URL-10).

31. Xanthium L.

X. spinosum L.

X. strumarium L. subsp. *strumarium* L.

33. Xanthium sp.

Şekil 37. Xanthium sp.

Türkçe adları: Pıtrak

Botanik özelliği: Kuraklığa dayanıklı, sıcağı sever. Boş alanlarda sık olarak rastlanır (Şekil 37). Işık isteği fazla olup özellikle Akdeniz ülkelerinde yaygındır. Tek yıllık olup, 120 cm'ye kadar büyür. Sap tüylüdür.

Yapraklar alternatif olarak sapa dizilmiş olup, sap çok dallıdır. Yaprak şekli mekik biçiminde olup, üç parçalıdır, alt kısımları beyaz tüylüdür. Yaprığın üst kısmı daha az tüylü olup her yaprak koltuğunda üç adet meyve bulunur. Bitkinin alt kısmındaki çiçekler dişi, üst kısmındakiler erkektir. Meyve iki gözlü olup, yumurta şeklindedir, iki adet tohum içerir (URL-11).

Bileşim: Acı maddeler, sepi ve helme maddeleri, provitamin A, vitamin C, yağ.

Kullanılan kısımlar: Yapraklar

Etki ve kullanılışı: Diüretik, idrar söktürücü, laksatif, bağırsakları yumuşatıcı, sudofirik, terletici, sindirim sistemini düzeltici. 1 çay bardağı kaynar suya 1 çorba kaşığı kıyılmış yaprak konur. 7 - 8 saat bekletilerek süzülür. Günde 3 defa yemeklerden evvel birer çorba kaşığı içilir (URL-12). Fethiye bölgesinde meyvaları ezilip kahve veya rakının içine konulur. Bu şekilde sarhoşluğu artırdığı ileri sürülmektedir (Baytop, 1999).

7. BERBERIDACEAE

32. Berberis L.

34. *B. vulgaris* L.

Şekil 38. Berberis vulgaris L.

Türkçe adları: Diken üzümü, kadın tuzluğu, karamut, karamuk, sarıçalı, kızamık, kızambuk

Botanik özelliği: 2 m'ye kadar boylanabilen, çalı görünüşünde, dikenli ve sarı çiçekli bir ağaççıktır (Şekil 38). Meyvası olgunlukta kırmızı renk alır. Gövde ve kökün iç kısmı parlak sarı renklidir (Baytop, 1999).

Bileşim: Reçine, müsilaj, palmatin, berberin, oxycantin, jatrorhizin

Kullanılan kısımlar: Meyve, kök, kök kabuğu ve yapraklar

Etki ve Kullanılışı: Damar sertliğinde faydalıdır. Karaciğer rahatsızlıkları ve üriner sistemde kum ve taşların dökülmesini sağlar. Rahim kanamasında etkilidir. Kansere karşı koruyucudur. İştah açar ve mide bulantısını giderir. Sıtma, verem ve safra hastalıklarında faydalıdır. Romatizma ve selülitte kullanılır. İdrar söker. Dalak rahatsızlıklarında fayda sağlar. Nevraljide etkilidir. Bakteri önleyicidir. Kanı dindirir. Meyveleri balgam söktürücüdür. Haricen yara temizlemede kullanılırsa fayda sağlar (Anonim, 2007). Meyvelerinden reçel yapılır. Yapraklar taze halde tuzlanarak yenir. Geçmişte kökler, yöre halkı tarafından boyar madde olarak kullanılmıştır.

8. BETULACEAE

33. *Betula L.*

35. *B. pendula* Roth

Şekil 39. *Betula sp.*

Türkçe adları: Huş, kayın

Botanik özelliği: Çoğunlukla 20-25 (30) m. boylarında, sarkık dallı bir ağaçtır (Şekil 39). Kar gibi ince beyaz kabuğu yatay yönde geniş bantlar halinde kavlar ve dökülür, yerini siyah, sert bir kabuk alır. Sürgünler ince narin olup aşağı sarkarlar, üzerlerindeki çok sayıdaki bezeler kurur ve yerlerini beyaz lekeler alır.

Yapraklar 3-7 cm. olup, rombik yada baklava dilimi gibi, uzun damla uçlu, dip kısmı üçgen gibi, üst yüzü canlı yeşil, alt yüzü açık yeşil, kenarları keskin çift sıralı dişli, damla ucuna yakın asıl dişler damla ucuna doğru yöneliktir. Erkek çiçek kurulları 8-10 cm. sapsız gibi, aşağı sarkar. Dişi çiçek kedicigi önce dik sonra sarkar (Anşin ve Eminağaoğlu, 2000).

Bileşim: Başta hiperozik olmak üzere, flavonlar, saponinler, tanenler bulunmaktadır (Çubukçu ve ark., 2002)

Kullanılan kısımları: Tomurcuk, yaprak ve kabuk kısımları

Etki ve kullanılış: Diüretik etkisi bulunmaktadır. İdrar yolları rahatsızlıklarında kullanılmaktadır (Çubukçu ve ark., 2002). Kabuklarından elde edilen Huş yağı (Oleum betulinum) çeşitli endüstriyel alanda, özellikle romatizmal hastalıklar tedavisinde, odun ve kabuklarında kuru destilasyon ile elde olunan Huş katranı cilt ve özellikle uyuz hastalıklarının tedavisinde kullanılır. Yine katranı yumuşak derilerin hazırlanmasında iyi bir sepi maddesidir. Yaprakları ise idrar artırıcı ve romatizma ağrılarını dindirici etkiye sahiptir (Anşin ve Eminağaoğlu, 2000). Mikrop öldürücü

ve kan temizleyici özellikleri vardır. Saç, kolesterol, üre, yara, ödem, romatizma, şişmanlık için kullanılır (Acartürk, 2001).

9. BORAGINACEAE

34. Alkanna Tausch

A. cordifolia C. Koch

A. orientalis (L.) Boiss. var. *orientalis* (L.) Boiss.

36. *A. orientalis* (L.) Boiss. var. *orientalis* (L.) Boiss.

Şekil 40. *Alkanna orientalis* (L.) Boiss.

Türkçe adları: Tosbağa otu, havaciva

Botanik özelliği: 30-50 cm. boyunda, sık tüylü, çok yıllık ve otsu bir bitkidir (Şekil 40). Çiçekler sarı renklidir (Baytop, 1999).

Bileşim: Pigment, anhus kırmızısı, sepi maddeleri, sakızlar, bal mumu, madeni yağlar, tanen.

Kullanılan kısımlar: Tamamı

Etki ve kullanılış: Köklerinde kırmızı boyar madde bulunur (Baytop, 1997). Dahilen infüzyon halinde adet kesici olarak kullanılır (Baytop,1999).

35. *Cynoglossum* L.

37. *C. officinale* L.

Şekil 41. *Cynoglossum officinale* L.

Türkçe adları: Kedi tırnağı, pisik tırnağı, pisik tetiği, pisik cırnağı

Botanik özelliği: 80 -100cm boylarında, dik gövdeli, tüylü ve çok yapraklı, iki yıllık, otsu bir bitkidir (Şekil 41).

Yaprakları pürüklü yüzeyli ve dilsidir. Mayıs-haziran aylarında koyu kırmızı, morumsu-kırmızı çiçekler açar (URL-13).

Bileşim: Tanen, zank, uçucu yağ, reçine, sakaroz, consolidin ve cynoglossin alkaloidleri içerir (URL-13).

Kullanım kısımları: Kökleri ve yapraklar

Etki ve kullanılışı: Bitkinin kökleri çiçek açmadan sökülür, su ile yıkayıp temizlendikten sonra dilimler halinde kesilip güneşte kurutulur ve nemden korunur. Bu kurutulmuş kökler ya da kurutulmuş çiçekli dallar suda kaynatılıp içilirse yumuşatıcı, yatıştırıcı ve ishal giderici etkiler gösterir. Bitkinin taze yaprakları yanıklara, kaşıntılara karşı kullanılır. 200 gram yaprak 1 litre (5 bardak) suyla kaynatılır, bununla saçlar yıkanırorsa dökülmenin önüne geçilir (URL-14).

36. *Echium* L.

E. italicum L.

E. plantagineum L.

E. russicum J. F. Gmelin

E. vulgare L.

38. *E. vulgare* L.

Şekil 42. *Echium vulgare* L.

Türkçe adları: Engerek otu

Botanik özelliği: İki yıllık, otsu bir bitkidir (Şekil 42). Birinci yıl uzun ve dar rozet yaprakları oluşur. İkinci yıl bu rozetten 1 metre yüksekliğe erişebilen, dik çok dallanmış, yatık ve sık tüylerle kaplı olan sap oluşur.

Yapraklar 10 cm uzunlukta, ince uzun, kenarları düz ve üstü kaba tüylerle kaplıdır

Çok sayıda çiçek başak şeklinde bulunur. Çiçekler önce kırmızı, sonra kırmızımtrak ve en sonunda mavi renge dönüşür.

Bileşim: Bitkinin en büyük bileşen grubu %46.2 oran ile miristisin, kadelen, 6 10 14-trimetil-2-pentadekanon gibi terpen sınıfı bileşikler, %19.2' lik kısmını hidrokarbon, alifatik aldehit ve keton gibi diğer grup bileşikler oluşturmaktadır (Usta ve ark., 2007).

Kullanılan kısımlar: Yaprak, kök ve tohumları

Etki ve kullanılışı: Bitki idrar arttırıcı ve balgam sökücü özellik taşır. Köklerinden ve yapraklarından elde edilen haşlama halk sağlığında kan temizlenmesinde, saraya karşı ve zehirli yılan ısırıklarında kullanılır.

37. *Heliotropium* L.

H. circinatum Griseb.

H. ellipticum Ledeb.

H. suaveolens Bieb.

39. *H. ellipticum* Ledeb.

Türkçe adları: Akrepotu, bozot, siğilotu

Botanik özelliği: Yumuşak tüylü beyaz ya da sarımtrak çiçekli çok yıllık otsu bir bitkidir (Şekil 43).

Kullanılan kısımlar: Özsuğu ve yaprakları

Şekil 43. *Heliotropium* sp.

Etki ve kullanılışı: Yaprığın ezilmesi ile elde edilen usare siğilleri yok etmek için siğil üzerine sürülür. Safra salgısını artırır. Yara iyi edici etkisi vardır. Ateş düşürücü olarak kullanılır (Baytop, 1997).

38. *Onosma* L.

O. arcuatum H. Riedel

O. armenum Dc.

O. bornmuelleri Hausskn.

O. bracteosum Hausskn. et Bornm.

O. dichroanthum Boiss.

O. isauricum Boiss. et Heldr.

O. microcarpum Steven ex Dc.

O. obtusifolium Hausskn. et Sint. ex H. Riedl

O. polioxanthum Rech. Fil.

O. sericeum Willd.

O. tenuiflorum Willd.

O. trachytrichum Boiss

40. *O. sericeum* Willd.

Türkçe adları: Emzikotu (Şekil 44)

Kullanılan kısımlar: Yapraklar

Etki ve kullanılış: Yapraklar yara tedavisinde kullanılır (Baytop, 1997).

Şekil 44. *Onosma sericeum* Willd.

10. BRASSICACEAE

39. *Alliaria* Scop.

41. *A. petiolata* (Bieb.) Cavara et Grande

Türkçe adları: Sarmısakotu

Botanik özelliği: Dik saplı, küçük beyaz çiçekli bir bitkidir (Şekil 45). Olgunlaştığı zaman sarımsak kokusu verir. Hemen hemen her yerde bulunur (URL-15).

Kullanılan kısımlar: Topraküstü kısımları

Şekil 45. *Alliaria petiolata* (Bieb.) Cavara et Grande

Etki ve kullanılış: Mikrop öldürücü, balgam söktürücü, idrar artırıcı, yara ilacı. Diş, egzama, deri ve yaraların tedavisinde kullanılır (Acartürk, 2001). Taze yapraklar sarımsak yerine kullanılır (Baytop, 1997).

40. *Capsella* Medik.

42. *C. bursa-pastoris* (L.) Medik.

Şekil 46. *Capsella bursa-pastoris* (L.) Medik.

Türkçe Adları: Çobançantası

Botanik özelliği: Tek veya iki yıllık, 4-50 cm. boyunda otsu bitkilerdir (Şekil 46). Tabanda yer alan yapraklar rozet halinde, keman gövdesi gibi parçalı. Gövdenin üst tarafında yer alan yapraklar sivri kulak gibidir (Yaltırık ve Efe, 1989).

Bileşim: Aminler (asetilkolin, kolin, prolin, histamin, tiramin), flavonitler (kersetin, diosmetin, luteolin ve glikozitleri, hesperetin), tioglikozitler (sinigrin), uçucu yağ (kafur), karotenoitler, fumarik asit, vitamin C ve potasyum tuzları

Etki ve kullanılışı: Hipotansör, hemostatik, antiinflamatuvar ve damar permeabilitesini azaltıcı, antiülser, üriner antiseptik, uterus kasını kuvvetlendirici etkilere sahiptir. Genital kanamalar, adet gecikmesi, akut sistit, varis ve hemoroitte kullanılır. İçerdiği fumarik asidin antitümoral etkisi saptanmıştır. Bitki taşıdığı kükürt glikozitleri nedeniyle rubefiyan ve vezikan etki de göstermektedir (Çubukçu ve ark., 2002)

41. *Cardaria* Desv.

43. *C. draba* (L.) Desv. subsp. *chalepensis* (L.) O.E. Schulz

Türkçe adları: Kardarya, yabani tere

Botanik özelliği: 40 cm'ye kadar boy yapar (Şekil 47). Yapraklar eliptiktir, çiçekler beyaz olup terminal durumludur. Genelde yol kenarlarında ve açık alanlarda yetişir (Acartürk, 2001).

Şekil 47. *Cardaria draba* (L.) Desv.

Kullanılan kısımları: Çiçekli dallar

Etki ve kullanılış: Yatıştırıcı olarak kullanılmaktadır (Baytop, 1997).

42. *Lepidium* L.

L. cartilagineum (J. May) Thell. subsp. *crassifolium* (Waldst. et Kit.) Thell.

L. graminifolium L.

L. latifolium L.

L. lyratum L.

L. perfoliatum L.

L. ruderale L.

L. vesicarium L.

44. *L. latifolium* L.

Türkçe adları: Yabani tere

Botanik özelliği: Çok yıllıktır (Şekil 48). 100 cm'ye kadar boylanabilen stolonlu bitkileridir. Sulak çayır ve bataklık alanlarda yetişir. Çiçek rengi beyaz veya soluk pembe (Serin ve ark., 2005).

Kullanılan kısımlar: Yapraklar

Şekil 48. *Lepidium latifolium* L. (URL-96)

Etki ve kullanılışı: Yapraklar yara iyi edici olarak kullanılır (Baytop, 1997).

43. *Nasturtium R. Br.*

44. *Neotchihatchewia*

45. *N. officinale R. Br.*

Şekil 49. *Nasturtium officinale R. Br.*

Türkçe adları: Dereotu, tere

Botanik özelliği: Beyaz çiçekli, yaprak tek tüysü, 3-7 çift yaprakçıklı, çok yıllık otsu bir bitkidir (Şekil 49). Su kenarlarında yetişir (Baytop, 1999).

Bileşim: Karbonhidrat, protein, selüloz, mineraller (fosfor, demir, sodyum, potasyum, kalsiyum) ve vitaminler

Kullanılan kısımlar: Topraküstü kısımları

Etki ve kullanılışı: Ödem ve akciğer kanseri ayrıca safra kesesi hastalıklarında kullanılır. İştah açar. İdrar söktürür. Hazmı kolaylaştırır. Suyuyla yıkamak suretiyle saç bakımı yapılır. Çıbanlara lapası vurulur (Anonim, 2007).

46. *N. isatidea (Boiss.) Rauschert*

Şekil 50. *Neotchihatchewia isatidea (Boiss.) Rauschert*

Türkçe adları: Allı gelin, boya otu

Botanik özelliği: Boyaçiçeği (*Neotchihatchewia*) Türkiye'ye özgü monotipik bir cinstir (Şekil 50). Erozyona açık ve hareketli topraklarda yetişir. Çok yıllık yada iki yıllık iri köklü otsu bitki. Gövde(5-) 10-30 (-40) cm boyunda, 3-5 mm uzunluğunda, yatay duruşlu, basit, çatalı ya da nadiren ağaçsı dallanmış, içi boş tüylüdür.

Çiçek durumu bileşik salkım veya tabanda dallanmış pürçeksidir, çiçekler gösterişli ve kokuludur. Tohum 1-2 tanedir, müsülaj içermez, çanakyapraklar akumbent duruşludur (Mutlu ve Dönmez, 2003).

Kullanılan kısımlar: Çiçekler

Etki ve kullanılışı: Bu bitkinin çiçekleri, Divriği (Sivas)'de boyar madde olarak kullanılmaktadır (Baytop, 1997). Neotchihatchewia isatidea gösterişli çiçek durumu, çekici rengi ve karakteristik tüy örtüsünden dolayı ilginç bir bitkidir. Bu nedenle süs bitkisi olarak kullanılabilir. Kısıtlı bir yayılış gösterdiğinden Türkiye bitki çeşitliği için katkı sağlamaktadır (Mutlu ve Dönmez, 2003).

11 CAPPARACEAE

45. Capparis L.

47. *C. ovata* Desf.var. *canescens* (Coss.) Heywood

Türkçe adları: Yılan yarpuzu, kapari

Botanik özelliği: Eğimli, taşlık ve kayalık alanlarda, yol şevlerinde, dağ eteklerinde yayılış gösterir (Şekil 51). Sürünücü bitkilerdir. Tüysüz, dikenli, çok yıllık çalılar, basit, bütün, yuvarlak ve geniş geniş çiçekleri gösterişli, meyve bir kapsüllü ve çok tohumludur.

Şekil 51. *Capparis ovata* Desf.

Bileşim: Tanen, flavon glikozitleri, karbonhidratlar (Anonim, 2007)

Kullanılan kısımlar: Çiçek meyve ve kök kabukları

Etki ve kullanılışı: Çiçekleri yenir ve ekseriye tomurcuklarıyla birlikte turşu yapılır. Meyveleri haricen baş ağrısı ve basur tedavisinde kullanılır.

Kokusu burna çekilerek veya yenmek suretiyle sinüzit ve kalp hastalıklarına karşı kullanılmaktadır (Güler, 2004) . İştah açıcı, idrar söktürücü ve kuvvet vericidir

(Acartürk, 2001). Yaygın kök sistemi ve toprak yüzeyine adeta serilmiş gövdesiyle erozyonu önleyici fonksiyonu vardır (Güler, 2004). Meyveler sirke ile kaynatılıp saçlar yıkanırsa saç bakımı yapılmış olur. Meyveler ezilerek yara bere ve çıban ve iltihaplara vurulursa tedavi eder. Kökünün kabukları sirke ile karıştırılarak kaynatılıp kullanılması dalak ve ciğer hastalıklarında etkilidir. Çiçekleri aybaşı düzenleyicidir. Çiçek ve yapraklarının birlikte kullanımı taş yapmayı önleyicidir, ayrıca ishalde etkilidir (Anonim, 2007).

İspanyollar bu bitkinin köklerini dalak hastalıklarında, zehirlenmelerde, kramplarda ve sancılarını önlemede ve hemoroit tedavisinde; ayrıca sirkesini de diş ağrılarını gidermede kullanmaktadırlar. Hindistan'da *C. spinosa*'nın acı tatta olan kök kabuğu, taze veya kurutulmuş olarak yüzyıllardır müshil, balgam sökücü, solucan düşürücü, ağrı kesici olarak kullanılmıştır. Yapraklarının ezilmesiyle hazırlanan lapa ise gut hastalığının tedavisinde kullanılmaktadır. Meyvelerden hazırlanan jel ise romatizma tedavisinde ve yılan sokmalarında kullanılmaktadır (Çil, 2006).

Olur ilçesinin Oltu Çayı üzerinde bulunan köylerde, bitkinin tomurcukları toplanarak il dışından gelen araçlara satılmakta azda olsa köylüler için ekonomik bir getiri sağlamaktadır.

12. CAPRIFOLIACEAE

46. *Viburnum* L.

48. *V. opulus* L.

Türkçe adları: Dağdelen ağacı, dağdığan ağacı, kartopu, gilaburu

Botanik özelliği: 2-4 m boyunda, kışın yapraklarını döken, beyaz çiçekli bir ağaççıktır (Şekil 52). Yapraklar 3-5 parçalı, yeşil renkli. Bu renk sonbaharda kırmızıya döner (Baytop, 1999).

Şekil 52. *Viburnum opulus* L.

Bileşim: organik asitler, tanen, reçine, izovalerian asidi, viburin

Kullanılan kısımlar: Çiçek, kabuk ve meyva

Etki ve kullanılışı: İdrar, aybaşı ve safra söktürücüdür. Müshildir. Karaciğer rahatsızlıklarında fayda sağlar. Böbrek taşı, ishal ve mide rahatsızlıklarında etkilidir. Meyvelerini kurutarak kışın hoşaf yapılabilir. Kadın hastalıklarında kullanılır (Anonim, 2007). Meyvelerinden turşu yapılır (Baytop, 1997).

13. CARYOPHYLLACEAE

47. *Agrostemma* L.

49. *A. githago* L.

Türkçe adları: Karamuk, katır çiçeği (Şekil 53)

Botanik özelliği: 1 m kadar boyunda mor veya beyaz çiçekli, sepal yapraklarının uçları uzun ve sivri bitkidir (Zeybek ve Zeybek, 1994).

Kullanılan kısımlar: Tohum ve kök

Şekil 53. *Agrostemma githago* L

Etki ve kullanılışı: Zehirli bir bitkidir. Tohumları idrar artırıcıdır, barsak kurtlarını dökücü ve balgam söktürücü olarak bilinir (Öztürk, 1991). Kökler kabız etkilidir (Baytop, 1999).

48. *Gypsophila* L.

G. briquetiana Schischk.

G. elegans Bieb.

G. glandulosa (Boiss.) Walp.

G. hispida Boiss.

G. ruscifolia Boiss.

G. simulatrix Bornm. et Woron

G. venusta Fenzl

50. *G. venusta* Fenzl

Şekil 54. *Gypsophila* sp. (URL-109)

Türkçe adları: Çöven otu, çöğenotu, çevgen

Botanik özelliği: Gipsil toprakları seven, 30-100 cm kadar ve topraküstü kısmı yarımküre şeklinde görülen, çok yıllık, 50-60 cm boyunda ve kalın kökü olan otsu bir bitkidir (Şekil 54).

Çiçekler beyaz renkli ve küçüktür; çok dallanmış ve büyük panikula durumundadır (Tanker ve ark., 1998). Yaz aylarında beyaz veya pembe renkli çiçekler açan, kalın köklü ve otsu bir bitkidir (URL-16).

İçerik: Şekerler, reçine ve saponinler taşımaktadır.

Kullanılan kısımlar: Kökler

Etki ve kullanılışı: İlkbaharın ilk aylarında toprak kürekle açılarak kökler çıkartılır. Yaş kökler güneşe serilerek kurutulur. Çöven otunun tıbbî kullanımı nadirdir. Daha çok tahin helvası yapımında ve yünlü kumaşların temizlenmesinde faydalanılır. Nadiren ilaç olarak faydalanılır. İdrar ve balgam söktürücü etkileri vardır. 10 gr. bitki 1 lt. suda kaynatılır sabah akşam yarım fincan içilir (URL-16).

49. *Saponaria* L.

S. officinalis L.

S. orientalis L.

S. prostrata Willd. subsp. *calvertii* (Boiss.) Hedge

51. *S. officinalis* L.

Şekil 55. *Saponaria officinalis* L.

Türkçe adları: Sabunotu, sabunçiçeği, tahdik otu, kargasabunu, köpürgen

Botanik özelliği: Ülkemizde nemli yerlerde, özellikle Karadeniz Bölgesi'nde sıkça görülmektedir (Şekil 55). Sabunotunun tek yıllık ve çok yıllık olmak üzere 40'tan fazla türü bulunmaktadır.

Kırmızı, renkte rizom ve kazık kökü vardır. Boyu 30-100 cm arasındadır. Haziran-Eylül ayları arasında çiçekler açan, gölgelik ve sulak yerleri seven, otsu bitkidir. Gövde tüsüz veya kısa tüylerle kaplıdır. Gövdesi tabanda mor-kırmızı, üst tarafta açık yeşil renkli, silindirik kesitli ve serttir (URL-17).

Bileşim: Sapotoksin, saponin, sapurobin asidi, vitamin C, saporubinler (Anonim, 2007).

Kullanılan kısımları: Yapraklar, gövde ve kök kısımları

Etki ve kullanılış: Ergenlik, anjin, artrit, saç, ekzama, karaciğer. Suda fazla bekletilmeden kullanılmalıdır. Ekspektorandır. Romatizma hastalıklarında kullanılmaktadır (Acartürk, 2001). Terletici ve idrar artırıcı olarakta kullanılır. (Baytop, 1997) Nikrist ve kemik deformasyonlarında kullanılır. Zayıflatır. Sivilcelerde haricen kullanılır. Nefes darlığında faydalıdır (Anonim, 2007). Kan temizleyici ve kumaşları temizleyici olarak kullanılır (Zeybek ve Zeybek, 1994).

50. *Silene* L.

S. ampullata Boiss.

S. armena Boiss. var. *armena* Boiss.

S. bupleuroides L.

S. cappadocica Boiss. et Heldr.

S. caryophylloides (Poiret) Oth subsp. *subulata* (Boiss) Coode et Cullen

S. chlorifolia Sm.

- S. compacta* Fischer
S. dianthoides Pers.
S. italica (L.) Pers.
S. laxa Boiss. et Kotschy
S. lazica Boiss.
S. montbretiana Boiss.
S. odontopetala Fenzl
S. pungens Boiss.
S. saxatilis Sims
S. vulgaris (Moench) Garcke var. *vulgaris* (Moench) Garcke

52. *S. vulgaris* (Moench) Garcke var. *vulgaris* (Moench) Garcke

Şekil 56. *Silene* sp.

Türkçe adları: Kaba gıvışganotu, kaba yapışkan otu, söylemez

Botanik özelliği: Çok yıllık, beyaz veya kırmızı çiçekli ve 20-60 cm boylanabilen otsu bir bitkidir (Şekil 56). Yaprak enli ve boğumu sıkıca sarar. Meralarda ve terk edilmiş alanlarda yetişir (Serin ve ark., 2005).

Bileşim: Saponin

Kullanılan kısımlar: Yapraklar

Etki ve kullanılış: Yapraklar sebze olarak kullanılır (Baytop, 1997). Kökleri ve toprak üstü kısımları, infüzyon halinde (%5), idrar kesesi ve yolları hastalıklarında kullanılmaktadır (Baytop, 1999).

14. CHENOPODIACEAE

51. *Atriplex* L.

53. *A. nitens* Schkuhr

Şekil 57. *Atriplex nitens* Schkuhr
(URL-95)

Türkçe adları: Unluca

Botanik özelliği: Tek yıllık 30-60 cm boylanabilen bir bitkidir (Şekil 57). Yaprakları üç köşeli, kalp şeklinde ve kulakcıklara sahiptir. Gevşek salkım şeklinde çiçek topluluğu bulunur (Serin ve ark., 2005).

Etki ve kullanılış: Ispanak gibi pişirilerek sebze olarak yenir (Baytop, 1997).

52. *Beta* L.

B. lomatosogona Fisch. et Mey.

B. trigyna Waldst. et Kit.

54. *B. trigyna* Waldst. et Kit.

Şekil 58. *Beta trigyna* Waldst. et Kit.

Türkçe adları: Yabani pancar, kızılca, şirindel (Şekil 58)

Etki ve kullanılış: Yaprakları yağ ve yumurta ile birlikte kavrulduktan sonra yenir. Erzurumun kızılca kavurması çok ünlüdür (Baytop, 1997).

53. *Chenopodium* L.

C. album L.

C. glaucum L.

55. *C. album* L.

Şekil 59. *Chenopodium album* L.

Türkçe adları: Sirken, akpazı

Botanik özelliği: Tek yıllıktır. 150 cm'ye kadar boylanır (Şekil 59). Yaprak ayasının eni, boyundan fazla olmasıyla *C. vulvaria*'dan ayrılır (Serin ve ark., 2005).

Kullanılan kısımları: Bitkinin tüm kısımları

Etki ve kullanılış: Kan temizleyici, yumuşatıcı, bağırsak yumuşatıcı. Kansızlık, peklik ve yaraya iyi gelir. Toprak üstü kısımları ıspanak gibi pişirilerek sebze olarak kullanılır (Baytop, 1997).

15. CISTACEAE

54. *Cistus* L.

56. *C. salviifolius* L.

Şekil 60. *Cistus salviifolius* L. (URL-94)

Türkçe adları: Laden

Botanik özelliği: 30-60 cm boy yapan çalı formunda otsu bitkilerdir (Şekil 60). İlbaharda beyaz renkli çiçekler açar. Yaprakların her iki yüzü tüylüdür (Acartürk, 2001).

Bileşim: Yapraklar rezin, uçucu yağ ve tanen taşır.

Etki ve kullanılış: İnfusyon halinde (% 5) kabız, uyarıcı ve balgam söktürücü olarak kullanılmaktadır (Baytop, 1999).

16. CORNACEAE

55. Cornus L.

C. mas L.

C. sanguinea L. subsp. *australis* (C. A. Meyer) Jav.

57. *C. mas* L.

Türkçe adları: Kızılcık

Botanik özelliği: Kızılcık, 3-5 m yükseklikte, sarı çiçekli bir ağaççıktır (Şekil 61). Meyvalar oval biçimli, 12-15 mm uzunlukta ve olgunlukta kırmızı renklidir. Kuzey Anadolu ormanlarında yabani olarak yetiştiği gibi, meyvası için anadolunun birçok bölgesinde bahçelerde yetiştirilmektedir (Baytop, 1999).

Şekil 61. *Cornus mas* L.

Bileşim: Şekerler, fruktoz, organik asitler, pektin, C vitamini, madeni tuzlar, kalsiyum, fosfor, magnezyum, demir, malik asit.

Kullanılan kısımları: Meyve, yaprak, kök ve kabuklar

Etki ve Kullanılışı: İshali keser. Çorbası hem mideyi kuvvetlendirir hemde mideye iyi gelir. Bağırsak iltihap ve yaralarını iyileştirmede etkilidir. Safra kesicidir. Karaciğer hararetini teskin eder. Ağacının kabuklarının kaynatılıp içilmesi ateş düşürücüdür. Marmelatı basurda faydalıdır. Meyveleri kabız yapıcıdır. Bağırsak parazitlerini döker. Ateşli sıtma ve bataklık sıtmasında etkilidir. Mide ve barsak kanamalarına iyi gelir (Anonim, 2007).

Kızılcıkta bol miktarda flavanoid (izoflavon), karotinoid ve bir antioksidan olan melatonin bulunur. Bunlar vücut direncini artırır, hastalıklardan korunmamızı ve onlarla baş etmemizi sağlarlar. Ateşli hastalıklarda ve menopozdaki ateş basmalarında çok rahatlatırlar. Bağışıklık sistemini güçlendirirler, hastalıklarla savaşırlar, retinayı koruyarak görüşümüzün berrak olmasını sağlarlar. Kalp hastalıklarını, prostat ve akciğer kanserlerini önlerler.

Kızılıcık zengin bir melatonin kaynağıdır. Beynimizde bulunan epifiz bezi, hava karardıktan sonra melatonin adı verilen bir hormon salgılar. Bir çok bilim adamı melatonini en önemli anti-oksidan olarak tanımlarlar. Melatonin takviyesi günümüzdeki temel anti aging tedavilerinden birisi olmuştur. Bu hormonun doktor kontrolünde kullanımı, bağışıklık sistemini ve yaşam kalitesini etkili bir şekilde yükseltir. Melatonin ilaçlarının birçoğu kızılıcıktan yapılır. Kızılıcık kanın pıhtılaşmasını artırır. Çiğden hazırlanmış kızılıcık suyu veya kaynatılarak yapılan kızılıcık şerbeti, kan pıhtılaşmasını düzenler. Özellikle şeker hastaları için yararlıdır. Ünlü hekim İbni Sina, yaraları yıkamak için kızılıcık suyu; yara yanık merhemi yapmak için ağacın kökünü kullanırmış. Kızılıcık kabuğu ateş düşürücü ve güçlü bir ishal kesicidir. 1 yemek kaşığı dolusu taze veya kuru kızılıcık 1 fincan soğuk suda 5 dakika kaynatılıp, 15 dakika demledikten sonra süzgeçten geçirilir ve ishale karşı ilaç olarak kullanılır. 60 gr kızılıcık ağacı kabuğu 1 litre su ile kaynatılarak, ateşli hastalıkların tedavisinde kullanılabilir. Geçmişte bu karışımı özellikle sıtmaya karşı hazırlandığı ifade edilmektedir. Kızılıcıkta bulunan benzoik asit idrar yolu enfeksiyonlarına neden olan bakterilerin çoğalmasını engeller ve vücudumuzdan atılmasını kolaylaştırır. Kızılıcık suyu, şerbeti veya kompostosu idrardaki asit miktarını artırır. Böylece böbrek taşlarının (özellikle kalsiyum taşları) tedavisinde kullanılır. İdrardaki ağır kokuları giderir.

Gece işeme sorunu olan çocuklar için, 30 gr. kızılıcık yaprağı, 1 litre su ile kaynatılıp, 1/3 kadarı buharlaşınca kadar ateşte tutulur. Süzgeçten geçirilip, soğuyunca cam bir şişeye doldurulur. Geceleri yatmadan önce çocuğa bu çaydan bir fincan içirilir (URL-18).

Kızılıcık yaprağı, kurutulup toz edilir ve bu toz kurutucu ve iyi edici olarak yara ve çıbanlar üzerine konur (Baytop, 1999).

Olur'un Oltu çayı üzerindeki köylerinde yetiştirilir. Bu yörede kızılıcıktan pestil, reçel, marmelat ve komposto yapılır. Kurutularak kışın değerlendirilir. Yöre halkı için iyi bir gelir kaynağıdır. Ayrıca yalnızca kızılıcık üzerinde yetişen bir mantar bulunmaktadır. Bu mantar kaynatılarak karın ağrısı rahatsızlığı olanlara içirilir.

58. *C. sanguinea* L. subsp. *australis* (C. A. Meyer) Jav.

Şekil 62. *Cornus sanguinea* L.

Türkçe adları: Dişi kızılıcık

Botanik özelliği: 4-5 m yükseklikte beyaz çiçekli bir ağaççıktır (Şekil 62). Meyva küresimsi, 5-8 mm çapında, kırmızımsı siyah renkli.

Kullanılan kısımlar: Meyvası

Etki ve kullanılışı: Meyvalar boyar madde olarak kullanılır. Meyva çekirdeğinden elde edilen sabit yağ sabun yapımında ve aydınlatma yağı olarak bir öneme sahiptir (Baytop, 1999).

17. CORYLACEAE

56. *Corylus* L.

59. *C. avellana* L.

Şekil 63. *Corylus avellana* L.

Türkçe adları: Adi fındık

Botanik özelliği: *Corylus avellana* L., 4-6 m.ye değin boylanabilen, geniş ve dağınık tepeli, kahverengi-gri ve düzgün kabuklu bir çalıdır (Şekil 63). Genç sürgünler sarımsı gri, glandlı tüylüdür. Yapraklar yumurta veya geniş yumurta şeklindedir.

Bileşim: Tanen ve reçine, protein, nişasta, yağlar ve tuzlar, vitaminler, flavonoid içermektedir.

Kullanılan kısımlar: Kabuk, yaprakları, meyve ve erkek çiçek kedicikleri

Etki ve kullanılışı: Ateş düşürücü, diş ağrılarına karşı, astringent, ishale karşı, besleyici, terletici, mineral eksikliğini giderici özellikleri bulunmaktadır. Meyvelerinden yağ elde edilir. Kabuk ve yaprakları tanence zengin olup dericilikte kullanılır. Meyvelerinin öğütülmesinden elde edilen ince un, yüz maskelerinin

temizlenmesinde kullanılır (Kozmetik sanayi). Fındık yağı yemeklerde ve kızartmalarda kullanılır, yumuşak olup, bebeklerde ve çocuklarda kıl kurtlarını düşürücü etki yapmaktadır (Anşin ve Eminağaoğlu, 2000).

18. CUPRESSACEAE

57. Juniperus L.

J. communis L.

J. excelsa Bieb.

J. oblonga Bieb.

J. oxycedrus L. subsp. *oxycedrus*

60. J. communis L.

Türkçe adları: Adi Ardıç

Botanik özelliği: Nisan-Mayıs aylarında çiçek açan, 1-9 m yüksekliğinde, kışın yaprağını dökmeyen ve siyahımsı mor yuvarlak meyvaları olan bir bitkidir (Şekil 64).

Bileşim: Organik asitler, reçine, acı madde, uçucu yağ, glikoz sakkaroz ve juniperin mevcuttur (Asımgil, 2007).

Şekil 64. Juniperus communis L.

Kullanılan kısımlar: Meyve ve meyvalardan elde edilen uçucu yağ.

Etki ve kullanılış: Diüretik ve idrar yolları antiseptiğidir. Ayrıca stomaşık, karminatif ve iştah açıcı etkileri bulunmaktadır; idrar yolları enfeksiyonlarında ve diüretik olarak karışım çayları veya uçucu yağlarıyla hazırlanan yumuşak kapsülleri kullanılmaktadır. Zayıflama çaylarının bileşimine de girmektedir (Çubukçu ve ark., 2002).

Ortaçağda her derde deva olarak bilinen ardıç meyvası yendiğinde idrar menekşe kokusu aldığından eskiden Romalı kadınlar tarafından çok kullanılırdı. Yine bu çağlarda cadılardan korunmak amacıyla yazlık evlerin önlerine dikilmiştir. Yine

aynı inanişaya göre cadı ardıç yapraklarını saymayı başarır ve eve girebiliyordu. Bunu önlemek için elden geldiğince çok ardıç dikilirdi.

Ardıç meyvaları sonbaharda siyahımsı mor renklerini aldıkları zaman toplanır ve tel elekler üzerinde kurtulur. Bu şekilde yenebileceği gibi, toz haline getirilip suyla karıştırılarak bir eriyik halinde de içilebilir. Ardıçta uçucu yağ bulunduğu için asla suda kaynatılmamalıdır. Ardıç katranı elde etmek için bitkinin yaşlı dalları gövdesi ve kökleri kesilerek, yarı yarıya toprak içinde bir testi içinde yakılır. Elde edilen sulu yağ dinlendirilerek katran dipten alınır.

Uçucu yağ antiseptik ve kuvvetli idrar söktürücüdür. İdrar söktürücü ve terletici özelliği sebebi ile soğuk algınlığı, kalp yetmezliği gibi hastalıklarda kullanılabilir. Romatizmal hastalıklarda, burkulma ve çarpma gibi kazalarda ağrı kesici ve hareket kabiliyetini arttırıcıdır. Zaten ardıçın temel kullanım alanı da bu tip hastalıklardır. Kronik romatizmalarda, gut hastalığında çeşitli kas ağrılarında oldukça faydalıdır. Bunun için toz haline getirilmiş kuru ardıç meyvalarından 20 gram 1 lt suda eritilerek günde 3 bardak içilir. Konsantre ardıç suyu soğuk algınlığı veya anjine yakalanmış çocuklara destek tedavisi olarak günde 3 kez bir çay kaşığı olarak verilir. Dahilen yüksek miktarlarda uzun süre kullanılırsa böbrekleri tahriş eder ve idrarda kanamaya sebep olur. 6 haftadan fazla ve böbrek hastalığı olanlarda kullanılmamalıdır. Ayrıca hamilelerde de düşüğe yol açabileceği için uygun değildir. Çünkü rahim kaslarının kasılmasını uyarır. Ayrıca nefes kokularını yok eder. Meyvaları C vitamini bakımından zengin olması sebebiyle, dişetlerini ardıç meyvalarıyla ovma onları güçlendirecektir. Antiseptik özelliği sebebiyle de haricen deri hastalıklarında da uygulanabilir. Aromaterapistler selülitlerde ardıçtan faydalanmaktadır. Diğer bir tür olan kara ardıç yaprağının adet söktürücü, çocuk düşürücü ve idrar arttırıcı etkileri bilinmektedir. Çünkü rahim ve idrar yolları kaslarını büzmektedir. Kara ardıç, kurutulmuş yapraklarından günde 0,5 gr. içilir. Yine ardıçın özel bir türünden elde edilen ardıç katranı uyuz ve egzema gibi bazı diğer deri hastalıklarında haricen tüketilir. Ayrıca deride hafif tahriş yaptığından romatizmal hastalıklardada merhem olarak kullanılabilir (URL-19).

Diken ardıç veya servi ardıç kozlakları halk arasında diş taşlarını önleyici ve ağız sağlığında antiseptik olarak, yaprakları keçilerde meme iltihallerine karşı ve sabun, krem, losyon imalatında kullanılmaktadır. Diken ardıç kullanılarak hazırlanan ürünler; saç derisi ve cilt hastalıklarında, özellikle sedef hastalığının tedavisinde ve

zayıflamak amacıyla, ardıçlardan hazırlanan çeşitli ilaçlar; kurt düşürücü, uyarıcı ve antiseptik olarak, ardıç tohumundan elde edilen çay; iştahsızlığa, akciğer sorunlarına, hatta akciğer veremine karşı, meyve ve odun uçucu yağları; kanser ve gonore tedavisinde, ardıç yaprakları kadınlarda gebeliği önleyici olarak ve genital rahatsızlıklarda, diken ardıç böbrek taşlarına karşı, uyuz, egzama, saçkıran ve yağlı saçların tedavisinde kullanılmaktadır (Gültekin, 2007).

19. CUSCUTACEAE

58. Cuscuta L.

61. *C. approximata* Babington var. *approximata* Babington

Türkçe adları: Küsküt, cinsacı, bostanbozan

Botanik özelliği: Çok yıllık asalak bir bitkidir (Şekil 65). Ilıman ve sıcak bölgelerde yetişir. Sapları ile bazı bitkilerin üzerine sarılır. Yaprak ve körpe dallarından infüzyon yolu ile faydalanılır

(kahramanmarastarim.gov.tr).

Şekil 65. Cuscuta sp.

İçerik: Küskütün, fidosterin içerir (kahramanmarastarim.gov.tr).

Kullanılan kısımlar: Yaprak ve körpe dallar

Etki ve kullanılış: Çiçekli dalları idrar artırıcı, müshil, gaz ve safra söktürücü olarak kullanılır.

20. DIPSACACEAE

59. Cephalaria Schrader ex Roemer et Schultes

C. anatolica Schchian

C. aristata C. Koch

C. hirsuta Stapf

C. media Litv.

C. syriaca (L.) Schrader

C. tchihatchewii Boiss.

62. *C. syriaca* (L.) Schrader

Türkçe adları: Pelemir, melemir, acımık

Botanik özelliği: 1 m kadar yükseklikte, bir yıllık, gövdesi tüylü bir bitkidir (Şekil 66). Çiçekleri mavimsi renklidir (Baytop, 1999).

Bileşim: Tohumda protein (%14-20) ve sabit yağ (%21-26) bulunur (Baytop, 1999).

Şekil 66. *Cephalaria* sp.

Kullanılan kısımlar: Tohumları

Etki ve kullanılış: Tohumlarından yağ elde edilir ve tohum unu lezzet vermesi için ekmek ununa karıştırılır (Baytop, 1997). Pelemir tohumu yağı dericilikte, hayvanları yağlamakta ve bezir yağının taşışında kullanılır (Baytop, 1999).

60. *Dipsacus* L.

D. laciniatus L.

D. strigosus Willd. ex Roemer et Schultes

63. *D. laciniatus* L.

Şekil 67. *Dipsacus laciniatus* L.

Türkçe adları: Fescitarağı, tarakotu

Botanik özelliği: *Dipsacus* L. cinsi tek veya 2 yıllık gövdeleri dikenli otsu bitkilerdir (Şekil 67). Yaprakları sapsız, karşılıklı dizilmiş, gövdeye bağlandıkları yerde birleşmiştir. Çiçek durumunun altındaki involukrum'lar uzun ve yayvan diken şeklindedir.

Çiçeklerin taşıyıcı brakteleri dikensi ve az çok yukarı dönüktür (Zeybek ve Zeybek, 1994).

Kullanılan kısımlar: Kök kısımları

Etki ve kullanılış: İştah açıcı, kan temizleyici. Egzama, ergenlik ve deriye iyi gelir. (Acartürk, 2001). Kök idrar artırıcı ve egzamaya karşı kullanılır (Baytop, 1999).

21. ELAEAGNACEAE

61. Hippophae L.

64. *H. rhamnoides* L.

Şekil 68. *Hippophae rhamnoides* L.

Türkçe adları: Yalancı İğde, cıcılık

Botanik özelliği: Dikenli, yapraklarını döken boylu çalı veya 10 m.'ye değin boylanabilen küçük bir ağaçtır (Şekil 68). Özellikle yapraklarının alt yüzü belirgin gümüşü renktedir. Yapraklar dar, uzun, linear, lanseolat, 30-60 x 3-7 mm.

Erkek çiçekler küçük bir kedicik halinde, iki stamenli ve iki küt periant loplulu, 3-4 mm., dişi çiçekler terminal salkım halinde, meyve sarımsı veya portakal renginde, eliptik. Dere kenarları, dik, sarp kayalıklarda, kumlu ve taşlıklı topraklarda, 1-3000 m. arasında yetişir.

Bileşim: Flavonik glikozitler, C vitamini, organik asitler (malik asit) içerir.

Kullanılan kısımlar: Meyveler

Etki ve kullanılışı: Kabız, kuvvet verici, antiseptik etkilere sahiptir. İçerdiği yüksek orandaki C vitamini sayesinde grip ve soğuk algınlıklarına karşı başarıyla kullanılır. İnfüzyon (%5), şurup ve reçel halinde kullanılır. Mayhoş, lezzetli, reçel veya marmeladı yapılır. Hoşaf olarak kaynatılarak yenilir. Meyveleri ezilip, açık yaralar üzerine sürülerek kanamayı durdurmak amacıyla acil müdahalelerde kullanılır (Anşin ve Eminağaoğlu, 2000).

İltihaba karşı, mikrop öldürücü, ağrı kesici, yaraları tedavi edici özelliklere sahiptir. Şırası sıkılıp alındıktan sonra, kalan kısmı, kurutulur ve sonra bitki yağında bekletilir. Bu işlem birkaç aşamadan geçirilir. Ve sonuçta yalancı iğde yağı elde edilir. Çıçırgan yağı, cillte, mukozada oluşan çeşitli yaraları tedavi eder. Bu yüzden, bu yağ, yemek borusundaki zararlı şişliklerde, mide ve oniki parmak bağırsağındaki yaralarda, ayrıca rahim ağzı iltihabında ve başka jinekolojik hastalıkların tedavisinde kullanılır. Çıçırgan yağı, cilt hastalıklarında (egzema, herpes) uzun zaman iyileşmeyen

yaraların tedavisinde olumlu sonuç verir. Tibet hekimliğinde, ıırganın yaprakları romatizmada kompres olarak kullanılır. ıırgan yağından iltihaplı hastalıklarda ağrıyı azaltmak ve dindirmek için yararlanır.

Kozmetik amaçla, ıırgan yağından özel bir maske hazırlanarak, ciltteki çeşitli lekeleri, sivilceleri gidermek için ve saç dölmesinde faydalanılır.

ıırgan yağı, mide suyunun fazla salgılanmasını azaltır, karaciğer hastalığında rastlanılan zehirlenmelere karşı etkilidir. Ateroskleroza önlemekte kullanılır. ıırgan yağı kandaki kolesterol düzeyinde azalma oluncada kullanılabilir.

Ciltteki yaraları tedavi ederken, gazlı bezi ıırgan yağında ıslatarak, hastalıklı bölge örtülür. Bu işlem her gün tekrarlanarak uygulanır.

Yemek borusundaki zararlı şişliklerin tedavisinde, günde 2-3 kez, 1/2 yemek kaşığı ıırgan yağı verilir. Mide ve on iki parmak bağırsağının yaralarında ise, 2-3 kez yemekten 30-40 dakika önce, 1 çay kaşığı içilir. Rahim yaralarının tedavisinde, yuvarlanmış gazlı bez, ıırgan yağında (5-10 mg.) ıslatılır ve rahim ağzındaki yaraya yapıştırılır. Her gün değiştirilmelidir. Kolpit tedavide 10-15; endoservisit ve rahim ağzı erozyonunda 8-12 kez işlem uygulanır. Gerektiğinde 4-6 hafta dinlendikten sonra tedaviye devam edilebilir. ıırganın yemişi, polivitaminli bir maddedir. Ondan ayrıca reçel, jöle, şarap hazırlanır (URL-20).

22. EPHEDRACEAE

62. Ephedra L.

65. *E. major* Host.

Şekil 69. *Ephedra major* Host.

Türkçe adları: Deniz üzümü, alyanak, eklem otu

Botanik özelliği: Dallar birbirine yakın ve sık, 0.5-0.9 mm çapında koyu yeşil ve üzeri çok ince çizgilidir (Şekil 69). Meyvalar küçük (3 mm), kırmızı ve tek tohumludur (Zeybek ve Zeybek, 1994).

Bileşim: Efedrin, alkaloidler, tanen

Kullanılan kısımlar: Gövde, meyve

Etki ve kullanılışı: Terletir ve ateş düşürür. Romatizma ve kulunç ağrılarını alır. Astım hastalığı ve nefes darlığına iyi gelir (Anonim, 2007). Gövdeleri dış temizlemek ve ilaç elde etmek için kullanılır. Meyveleri başağrısına iyi gelir (Öztürk ve Özçelik,1991). Bitkinin kurutulmuş yeşil yaprakları başta bronşitik astım tedavisi olmak üzere, enerji vermek ve kilo vermeyi kolaylaştırmak amacıyla kullanılmaktadır (Baydar, 2007).

23. EQUISETACEAE

63. Equisetum L.

66. *E. ramosissimum* Desf.

Şekil 70. *Equisetum ramosissimum* Desf.

Türkçe adları: Atkuyruğu, kırkilitotu, zemberekotu, çamotu, kırkboğum, tilkikuyruğu, katırkuyruğu

Botanik özelliği: Bitki Kuzey Yarımküre bitkisidir, Türkiye’de de bol yağış alan yörelerde doğal olarak yetişmektedir (Çubukçu ve ark., 2002). İlkbahar başlangıcında, derinlere kök salmış olan kök saptan, önce spor taşıyıcı kahverengi başak sapsarı çıkar.

Düzenli yapıya küçük çam ağaçlarını andıran 40-50cm boyundaki yeşil yaz kuyruğu ise daha sonra çıkar. Çok yıllık, otsu ve çiçeksiz bitkilerdir (Şekil 70). Gövdesi silindirik biçimindedir, dallı veya dalsız, yeşil veya esmer-yeşil renklidir, sert ve içi boştur. Yaprakları çok küçük, pul biçimindedir ve sivri uçludur. Spor ile çoğalırlar. Spor keseleri verimli gövdelerinin uçlarında başak şeklinde toplanmışlardır. Türkiye’de 7 kadar türü yetişmektedir. Atkuyruğu, tarlalarda, dere kıyılarında ve eğimli arazilerde yetişir. Balçıklı toprakta yetişenleri en şifalı olanlarıdır. Yetiştirildiği yere göre %60-70 silisik asit içerir ve bu oran onun şifalı etkinliğini artırır (URL-21).

Bileşim : % 10 dan fazla mineral maddedir(2 silisik asit ve bunun da %10 kadarı suda çözünen silikatlar halinde). Ayrıca kesretin, vekemferol türevi flavonlar ve dikarboksilik asit (ekusetolik asit) taşımaktadır (Çubukçu ve ark., 2002).

Kullanılan kısımlar: Toprak üstü kısımları

Etki ve kullanışı: Diüretik etkilidir. Elektrolit dengesi üzerine etkisi incelenmemiştir. Halk arasında silikat türevlerinin lökositlerin aktivasyonunu stimüle ettiği bu nedenle tüberkülozda yardımcı olarak kullanıldığı kayıtlıdır. Silisik asit ve benzeri mineral maddeleri, diüretik etki yanında saç dökülmeleri ve çabuk kırılan tırnaklarda iyileştirici etki göstermektedir. Dahilen, romatizma ve statik ödemlerin boşaltılması,

idrar yolları ve idrar torbasının yıkanmasında kullanılır, ayrıca tıbbi çayların ve bitkisel ilaçların bileşiminde yer alır. Haricen, zor iyileşen yaralarda infüzyonları; saç dökülmesine karşı hazırlanan şampuan ve losyonların bileşiminde ise ekstreleri yer almaktadır (Çubukçu ve ark., 2002).

Bu bitki, özellikle mesane ve böbrek hastalıklarında sağladığı başarılar sayesinde eski çağlardan beri tanınmaktaydı. Atkuyruğu, mesane ve böbrek rahatsızlıklarında, taş ve kum rahatsızlıklarında, benzeri bulunamaz ve yeri doldurulamaz bir şifalı bitkidir. Böbrek kumu, böbrek ve mesane taşlarında, sıcak atkuyruğu tam banyoları alınır ve aynı zamanda da atkuyruğu çayı içilir ve basınçlı bir biçimde boşaltabilmek için, idrar elden geldiğince tutulur. Taş, bu durumda genellikle düşürülür. Atkuyruğu oturma banyoları, dıştan yaptığı etki ile böbreklerin kan dolaşımını yoğunlaştırarak, onların gözler üstündeki basınçların azalmasını ve böylece görme bozukluklarının giderek düzelmesini sağlar. Kaşıntılı egzamalarda, kabuklu, iltihaplı, kılları dökülmüş olsa bile, atkuyruğu kaynama suyu ile yapılan banyolar veya kompresler büyük yardım sağlar. Kaynama suyu ile yapılan yıkamalar ve banyolar, dolamalara, bacaktaki açık yaralara, işleyen eski yaralara, çıbanlara, fistüllere, kıl dibi iltihaplarına karşı başarılıdır. Dinmeyen burun kanamalarında, bitki kaynama suyu soğutulduktan sonra, kompres biçiminde buruna uygulanır. Atkuyruğu çıban otu ile eşit karıştırılarak kullanıldığında, kan temizleyici özelliği sayesinde, atardamar sertliğine ve unutkanlığa karşı başarılı olacaktır. Kepekli saçlar, atkuyruğu kaynama suyu ile her gün yıkanır ve saç diplerine zeytinyağı ile friksiyon (ovarak sürme) yapılır. Kepekler kısa sürede yok olacaktır. Binbirdelikotu ile eşit oranda karıştırılarak demlenen atkuyruğu çayı günde 1-2 bardak içilip, akşamları da kuru yemek yendiğinde, yatağa işeme olayı önlenebilir. Bu çay aynı zamanda, bademcik iltihabı, ağız boşluğu ve dişeti kanamalarında ve iltihaplarında, fistüllerde ve polüplerde gargara biçiminde kullanılır. Kadınların beyaz akıntılarında, atkuyruğu oturma banyoları alınmalıdır (URL-21).

24. ERICACEAE

64. *Vaccinium* L.

67. *V. myrtillus* L.

Türkçe adları: Çoban üzümü

Botanik özelliği: Boyu 30 cm kadar olabilen bir çalıdır (Şekil 71). Yapraklar küçüktür ve kışın dökülür. Meyvalar koyu kırmızı-siyah renkli bakka tipindedir (Tanker ve ark., 1998).

Şekil 71. *Vaccinium myrtillus* L.

Bileşim: Tanenler (kateşik), antosiyan ve flavon glikozitleri, asitler, şeker ve pektin.

Kullanılan kısımlar: Meyva ve yapraklar

Etki ve kullanılışı: Tanenli maddeleri, astrenjan ve antidiyareiktir. Akut diyarelerde ve lokal olarak ağız mukozası şişkinliklerinde kullanılır (Çubukçu ve ark., 2002). Meyveler çiğ olarak yenir veya reçel yapılır (Baytop, 1997). Yapraklar antidiyabetiktir (Zeybek ve Zeybek, 1994).

25. EUPHORBIACEAE

65. *Euphorbia* L.

E. arvalis Boiss. et Heldr.

E. cheiradenia Boiss. et Hohen.

E. coniosperma Boiss. et Buhse

E. eriophora Boiss.

E. falcata L. subsp. *falcata* L. var. *falcata* L.

E. grisophylla M. S. Khan

E. macroclada Boiss.

E. marschalliana Boiss.

E. nicaeensis All. subsp. *glareosa* (Pallas ex Bieb.) A. Radcliffe-Smith var. *glareosa*

All.

E. oblongifolia (C. Koch) C. Koch

E. orientalis L.

E. seguieriana Necker subsp. *hohenackeri* (Boiss.) Rech. Fil.

E. seguieriana Necker subsp. *seguieriana* Necker

E. szovitsii Fisch. et Mey. var. *szovitsii* Fisch. et Mey.

E. virgata Waldst. et Kit.

E. wittmannii Boiss.

68. *E. macroclada* Boiss.

Türkçe adları: Sütleyen, süddüyen, sütgen, zerana, sütlügen

Botanik özelliği: Süt gibi beyaz ve zehirli bir özsuyu taşıyan, bir veya çok yıllık, otsu veya odunsu bir bitkidir (Şekil 72).

Bileşim: Sütünde; rezin, kauçuk, nişasta. Tohumlarda; yağ bulunur.

Kullanılan kısımlar: Yapraklar, gövde, tohum, yağ ve sütü

Etki ve kullanışı: Kurutularak toz haline getirilen bitkinin yarısı kadar kına karıştırılarak yaralar üzerine bağlanırsa yarayı kısa zamanda tedavi eder. Sütü kusturucu müshil etkilidir. Tohumlarından, yağından faydalanılır. Sütü siğillerde etkilidir. Kabızlığı giderir. Sıtma ve sarılıkta da kullanılır.

Şekil 72. *Euphorbia macroclada* Boiss.

Tavsiye edilen miktardan fazla kullanılmamalıdır (URL-22).

Nasır için sütleğenin sütü nasırlara sürülür. Ayak mantarları için sütleğen suyundan ayak banyosu yapılır (Özer, 2001).

26. FABACEAE

66. Astragalus L.

- A. acmophylloides Grossh.
- A. aduncus Willd.
- A. alyssoides Lam.
- A. armeniacus Boiss.
- A. atrocarpus Chamb. et Matthews
- A. aureus Willd.
- A. barba-jovis DC. var. barba-jovis Boiss. et Huet.
- A. barba-jovis Dc. var. candicans Sirj.
- A. barbatus Lam.
- A. bicolor Lam.
- A. brachycarpus Bieb.
- A. campylosema Boiss. subsp. nigripilis Hub.-Mor. et Chamb.
- A. campylosema Boiss. subsp. champylosema Boiss.
- A. cancellatus Bunge
- A. canescens Dc.
- A. caudiculosus Boiss. et Huet
- A. cicer L.
- A. coadunatus Hub. & Mor. et Chamb.
- A. crinitus Boiss.
- A. cylindraceus Dc.
- A. czorochensis Charadze
- A. declinatus Willd.
- A. densifolius Lam.
- A. dictyophysus Reuter ex Bunge
- A. eriocephalus Willd. subsp. eriocephalus Willd.
- A. fragrans Willd.
- A. fraxinifolius Dc.
- A. frickii Bunge
- A. galegiformis L.
- A. glaucophyllus Bunge

A. globosus Vahl
A. goktschaicus Grossh.
A. halicacabus Lam.
A. hyalolepis Bunge
A. hymenocystis Fisch. et Mey.
A. kitianus Sorger
A. lagowskii Trautv.
A. lagurus Willd.
A. lineatus Lam. var. *lineatus* Lam.
A. longifolius Lam.
A. macrocephalus Willd. subsp. *finitimus* (Bunge) Berlain
A. macrostachys Dc.
A. maximus Willd. var. *maximus* Willd.
A. mesites Boiss. et Buhse
A. microcephalus Willd.
A. odoratus Lam.
A. onobrychis L.
A. ornithopodioides Lam.
A. oxyglottis Stev.
A. ponticus Pall.
A. pseudoutriger Grossh.
A. psilacmos Bunge
A. saganlugensis Trautv.
A. sanguinolentus Bieb.
A. sonamerensis Schischkin
A. spectabilis Schischkin
A. stevenianus Dc. var. *stevenianus* Dc.
A. taochius Woron.
A. tatlii Peşmen
A. torrentum Bunge
A. trachytrichus Bunge
A. trichocalyx Trautv.
A. velenowskyi Nab.

A. viciifolius Dc.

A. xylobasis Freyn et Bornm. var. *xylobasis* Freyn et Bornm.

69. *A. aureus* Willd., *A. microcephalus* Willd.

Şekil 73. *Astragalus microcephalus* Willd.

Türkçe adları: Geven

Botanik özelliği: Tek veya çok yıllık otsu veya dallanmış dikenli çalılardır (Şekil 73). Yapraklar tek veya çift tüysüdür (Güler, 2004).

Bileşim: Gliserizin, asparangin, acı maddeler, manit, dekstroz, şeker, %15-20 protein, flavonitler (Özer, 2001)

Kullanılan kısımlar: Gövde ve kökler

Etki ve kullanışı: Dikenler yakıldıktan sonra hayvan yemi olarak kullanılır. Bazı türlerin gövdelerinden kitre zankı elde edilir. Doğu Anadolu bölgesinde çiçekler çiğ olarak yenir. Halk arasında bitkinin kökünden çıkan sıvı yapıştırıcı olarak kullanılmaktadır. Bu sıvı aynı zamanda yenebilmektedir. Bitki, hayvanlarda yanıkara ve karayel diye adlandırılan hastalıklara karşı kullanılmaktadır. Yaygın kök sistemi sayesinde erozyonu önleyici veya azaltıcı fonksiyonu yerine getirmektedir (Güler, 2004).

Geven kökünün mide iltihabını giderici ve süt artırıcı etkileri bulunmaktadır. Geven kaynatılıp balla tatlandırılarak içilmeye devam edilirse tansiyon, barsak iltihabı, siyatik gibi rahatsızlıklara iyi gelmektedir. Ağrı kesici olarak kullanılır. Geven lapası vücuttaki şişlikler için kullanılır (Özer, 2001).

Gevenin kökünden kitre zankı elde edilmektedir. Kitre zankı elde etmek için *Astragalus aureus* Willd. ve *Astragalus microcephalus* Willd. uygun türlerdir. Kitre zankının mukoza üzerinde koruyucu etkisi vardır. Bu nedenle boğaz hastalıkları ve iltihaplarında bir parça zank ağza alınarak emilir. Meydana gelen müsülaj yara üzerini örterek koruyucu bir tesir yapar. Bu etkisi nedeniyle ağızda eritilerek alınan bir çok

pastilin terkiibinde kitre zamkı bulunur. Eczacılık tekniğinde emülsiyon, süspansiyon, pastil ve tablet gibi preparatların yapılmasında kullanılır. Boya ve kumaş endüstrisinde de kullanılmaktadır. Türkiyenin ihrac maddesidir (Baytop, 1999).

67. *Coronilla* L.

C. orientalis Miller var. *orientalis* (All.) Vitman

C. orientalis Miller var. *balansae* (Boiss.) Uhrova

C. varia L. subsp. *varia* L.

70. *C. varia* L. subsp. *varia* L.

Türkçe adları: Renkli burçak, köriyen

Şekil 74. *Coronilla varia* L.

Botanik özelliği: Çok yıllık, yarı yatık ve otsu yapıda bir bitkidir (Şekil 74). 15-30 cm boylarında mor-beyaz çiçekler sahiptir (Serin ve ark., 2005).

Bileşim: Yağlı asitler, A ve C vitamini, kornizid, koronilin, nişasta, şekerler, katı yağ, amino asitler

Kullanılan kısımlar: Topraküstü kısımları ve unu

Burçak unu sirke ile karıştırılıp içilirse idrar söktürür. Hazım kolaylaştırıcı etkisi bulunmaktadır. Burçak kaynatılıp suyu mayasıl ve kaşınan yerlere sürülür. Burçak unu balla karıştırılıp macun yapılır. Ya da burçak unundan çorba yapıp içmeye devam edilirse sütü artırır. Burçak, hayvanlara yem olarak yedirilir. Burçak çorbası ve balla yapılan macunu yendiğinde vücuda kuvvet verir. Ayak ve kol kırıklarında burçak unu zeytinyağı ile lapa yapıp kırılan yere bağlanırsa kırık çabuk iyileşir. Burçak unu zeytinyağlı çorba yapıp aç karnına içilmeye devam edilirse böbrek taş ve kumlarının dökülmesini sağlar. Burçak kaynatılıp 3 gün suda bekletilir. Bu su ile elbisedeki kanlar temizlenir. Bu su ile cilt sık sık pansuman yapılırsa cilt lekeleri kaybolur. (Özer, 2001)

68. *Lathyrus* L.

L. armenus (Boiss. et Huet) Sırj.

L. brachypterus Cel. var. *hausknechtii* (Sırj.) Davis

L. chloranthus Boiss.

L. cicera L.

L. czechottianus Bassler

L. incurvus (Roth.) Willd.

L. layardii J. Ball ex Boiss.

L. pallescens (Bieb.) Koch.

L. pratensis L.

L. rotundifolius Willd. subsp. *miniatus* (Bieb. ex Stev.) Davis

L. tuberosus L.

71. *L. tuberosus* L.

Türkçe adları: Müdürmük, burçak, tavşan bezelyesi, koşkoz, koskoz

Botanik özelliği: 50 cm boyunda, kelebek şeklinde türüne göre değişik renklerde çiçekleri olan bir ottur (Şekil 75).

Bileşim: Nişasta, yağ, şekerler ve zehirli bir madde

Şekil 75. *Lathyrus tuberosus* L.

Kullanılan kısımlar: Tohum ve kök yumruları

Etki ve kullanılışı: Çiçekliyken biçilen müdürmük tohumları toplanarak kurutulur. Kuru tohumlar toz haline getirilerek çeşitli şekillerde ilaç yapılır. Bitki hayvan yemi olarak tüketilir.

Müdürmük tohumları eskiden kuvvet verici, idrar söktürücü ve cinsel gücü artırıcı olarak kullanılmıştır. Tohumların fazla miktarda veya uzun süre alınması Lthyrysm denilen felce yol açar. Bu tip felçte özellikle bacaklarda iğnelenme ve yanma ile başlayan şikayetler, kuvvet azlığı ve tamamen kuvvet kaybına dönüşür (URL-23).

Kök yumruları oldukça lezzetli olup çiğ olarak yada suda veya fırında pişirildikten sonra yenmektedir.

69. *Medicago* L.

M. x varia Martyn

M. falcata L.

M. lupulina L.

M. minima (L.) Bart. var. *minima* (L.) Bart.

M. polymorpha L. var. *vulgaris* (Benth.) Shinnershinnners

M. rigidula (L.) All. var. *rigidula* (L.) All.

M. sativa L. subsp. *coerulea* (Less. ex Ledeb.) Schmalh.

72. *M. sativa* L. subsp. *coerulea* (Less. ex Ledeb.) Schmalh.

Şekil 76. *Medicago sativa* L.

Türkçe adları: Çevrince, yonca

Botanik özelliği: Çok yıllık, uzun ömürlü, yarı yatık, dik gelişen 60-100 cm boyunda bir bitkidir (Şekil 76). Yaprakçıklar üç parçalı ve uç kısımları dişlidir. Çiçek rengi menekşe, eflatun, nadiren pembe veya beyazdır (Serin ve ark., 2005).

Bileşim: Vitaminler (A, C, E, K), mineraller (Ca, K, P, Fe), izoflavonlar, kumarinler, saponinler, steroller, karbonhidrat, pektin, protein, alkaloidler, aminoasitler.

Kullanılan kısımları: Toprak üstü kısımları

Etki ve kullanılışı: Mineral ve vitamin kaynağı olarak kullanılmaktadır. Kolesterol düşürücü, safra salgısını artırıcı, ateroskleroza önleyici etkileri vardır. Östrojenik ve hipoglisemik etkileri bulunmaktadır (Çubukçu ve ark., 2002).

70. *Melilotus* L.

M. alba Desr.

M. officinalis (L.) Desr.

73. *M. officinalis* (L.) Desr.

Türkçe adları: Eşek yoncası, kokulu yonca, sarı yonca (Şekil 77)

Şekil 77. *Melilotus officinalis* (L.) Desr.

Botanik özelliği: 2 yıllık, dik gelişen, bir m'nin üzerinde boy yapan bir bitkidir (Serin ve ark., 2005).

Bileşim: Melilotozit, melitonin gibi kumarin bileşikleri, flavonlar, saponinler.

Kullanılan kısımlar: Toprak üstü kısımları

Etki ve kullanışı: Ağrı kesici, ödem boşaltıcı, iltihap giderici etkileri vardır. Dahilen: bacaklardaki ağrı ve yorgunluklar gibi kronik venöz yetmezliği, tromboflebit, hemoroitler. Haricen: şişkinlikler, yüzeysel kan toplanmalarında kullanılır (Çubukçu ve ark., 2002). Çiçekleri boyar madde olarak kullanılmaktadır (Baytop, 1997).

71. *Ononis* L.

O. arvensis L.

O. spinosa L. subsp. *leiosperma* (Boiss.) Sirj.

74. *O. spinosa* L. subsp. *leiosperma* (Boiss.) Sirj.

Şekil 78. *Ononis spinosa* L.

Türkçe adları: Kayışkıran, sabankıran, demirdelen

Botanik özelliği: Boş arazilerde ve kurak yerlerde yetişen 30-60 cm yüksekliğinde çok yıllık dikenli bir bitkidir (Şekil 78). Yaprakları kısa saplıdır. Çiçekleri pembedir. Meyveleri küçüktür (URL-24).

Bileşim: Şekerler, radix, organik asitler, tanen, zamk, anonin, saponin, flavon türevleri, ononidis (Anonim, 2007).

Kullanılan kısımlar: Tamamı

Etki ve kullanışı: Mikrop öldürücü, peklik verici. Anjin, ödem, ekzama, taş kum hastalığı (Acartürk, 2001). Terletir ve idrar söktürür. Vücuda rahatlık verir. Böbrek taşlarının düşürülmesine yardım eder. Böbrek ve mesane iltihaplarını giderir. Boğaz ağrılarını geçirir (URL-24). Kökler kanı temizleyici, taş düşürücü, zayıflatıcı, karaciğer onarıcı ve idrar söktürücüdür (Anonim, 2007).

72. *Trifolium* L.

T. alpestre L.

T. ambigum L.

T. aureum Poll.

T. canescens Willd.

T. hybridum L. var. *hybridum* L.

T. montanum L. subsp. *humboldtianum* (A. Br. et Aschers.) Hossain

T. pannonicum Jacq. subsp. *elongatom* (Willd.) Zoh.

T. pratense L. var. *pratense* Boiss. et Bal.

T. rytidosemium Boiss. et Hoh. var. *rytidosemium* Boiss. et Hoh.

T. spadiceum L.

T. trichocephalum Bieb.

75. *T. pratense* L. var. *pratense* Boiss. et Bal.

Türkçe adları: Kırmızı yonca, çayır tırfılı, üç kulak

Botanik özelliği: Dikten yatığa, çok yıllık ve 20-60 cm'ye varan gövde uzunluğu görülür. Stipullar ovatlanseolat, serbest uçları mukronat veya kuspiddattır. Yaprakçıklar 1.5-3.0(-5.0) cm. obovattan geniş eliptiğe, 0.7-2.2 cm genişlikte, sapsız veya nadiren saplı, genellikle indirgenmiş yaprakların stipulları vardır. Kaliks tüpsü-kampanulat, 10- damarlı patuloz-tüylü, nadiren tüysüz; tüp boynu dairesel tüylü bir kalınlaşma ile açılır. Korolla kırmızımsı-mor ila pembe, nadiren beyazımsı olup, 12-18 mm boyundadır (Şekil 79).

Şekil 79. Trifolium sp.

Çiçeklenmeleri 5.-9. aylar arasında gerçekleşir. Çayırlar, yol kenarları, kesilmiş orman alanları gibi yerlerde yaklaşık 2300 m.'de yayılış gösterir (Çölgeçen, 2005).

Bileşim: Flavonit grubu bileşikler

Kullanılan kısımlar: Çiçekler

Etki ve kullanılışı: Çiçekler balgam söktürücü, antiseptik ve yatıştırıcı olarak kullanılır (Baytop,1999). Halk arasında, bronşit, kanser, karaciğer hastalıkları, romatizma, deri hastalıkları, yanıklar ve yaralar, ülser'e karşı, diüretik, ekspektoran, yatıştırıcı, antispazmodik, tonik özelliklerinden dolayı kullanılmaktadır. Rusyada bronşiyal astım tedavisinde kullanılmaktadır. Çin halk tıbbında çiçek çayı ekspektoran ve antitümoral etkileri nedeni ile kullanılmaktadır Bitki besin değerine ilaveten, isoflovan karakterinde (fitoöstrojen) maddeler içerdiğinden hayvanlarda süt verimini de artırmaktadır (Çölgeçen, 2005).

27. GENTIANACEAE

73. Centaurium Hill

C. tenuiflorum (Hoffmanns. et Link) Fritsch subsp. *acutiflorum* (Schott) Zeltner

C. erythraea Rafn.

76. *C. erythraea* Rafn.

Türkçe adları: Mor kantaron, küçük kantaron, kırmızı kantaron

Botanik özelliği: Genellikle iki yıllık, 5-50 cm. boyunda otsu bitkilerdir (Şekil 80). Çiçekler sapsız veya kısa saplıdır. Mayıs - Ağustos aylarında çiçek açar. Güneşli kıyıları, kayalık yamaçlar, akarsu kıyıları, çayırlar, tarlalar, taşlı çayırlarda yetişir (Yaltırık ve Efe, 1989).

Şekil 80. *Centaurium erythraea* Rafn.

Kullanılan kısımlar: Çiçekli kısımlar

Etki ve kullanışı: Uçucu yağ, reçine ve acı maddeler içermektedir. Bu acı maddeler sayesinde hazmı kolaylaştırıcı, iştah açıcı ve ateş düşürücü olarak etki yapar (Anşin ve Eminağaoğlu, 2000).

74. *Gentiana* L.

G. aquatica L.

G. gelida Bieb.

G. olivieri Griseb.

G. pyrenaica L.

G. verna L. subsp. *pontica* (Soltok.) Hayek

77. *G. olivieri* Griseb.

Şekil 81. *Gentiana* sp.

Türkçe adları: Centiyan

Botanik özelliği: 20-30 cm yükseklikte, mavi çiçekli bir türdür (Şekil 81). Korolla genellikle 5 loblu, dış kısmı mavi iç kısmı beyazımsı renkli. İç ve doğu Anadolu' da yaygın bir türdür.

Kullanılan kısımlar: Çiçekli dallar

Etki ve kullanışı: İnfusyon (% 2-3) halinde iştah açıcı ve ateş düşürücü olarak geniş mikyasta kullanılmaktadır (Baytop, 1999).

28. GERANIACEAE

75. Geranium L.

G. cinereum Cav. subsp. *subcaulescens* (L'HeritT. ex Dc.) Hayek var. *ponticum*
Davis et Roberts

G. collinum Steph. ex Willd.

G. stepporum Davis

G. tuberosum L. subsp. *tuberosum* L.

78. *G. tuberosum* L. subsp. *tuberosum* L.

Türkçe adları: Yumrulu turnagagası,
turnagagalılar, iğnelik, incirtop,
çakmuz

Botanik özelliği: Çok yıllık, yumrulu,
mor çiçekli ve otsu bitkidir (Şekil 82).
10-30 cm boy yapar (Serin ve ark.,
2005).

Şekil 82. *Geranium tuberosum* L

Kullanılan kısımlar: Yumrusu

Etki ve kullanışı: Yumrular çiğ olarak yenir. Yumrular süs bitkisi olarak dış ülkelere satılmaktadır (Baytop, 1997).

76. *Pelargonium* L'Herit.

79. *P. endlicherianum* Fenzl

Şekil 83. *Pelargonium endlicherianum* Fenzl

Türkçe adları: Solucan otu

Botanik özelliği: 14-40 cm boylarında, haziran-temmuz aylarında morumsu-pembe renkli çiçekler açan çok yıllık otsu bir bitki (Şekil 83). Toprak altı kısmı etlidir. Taban yaprakları kalp şeklindedir.

Çiçek durumu 5-10 çiçeklidir.

Çanak yaprakları beş parçalı, kırmızımsıtrak renklidir. Meyveleri gaga şeklindedir.

Bileşim: Yağlar, şekerler, flavon glikozidi, tanen (Anonim, 2007)

Kullanılan kısımlar: Toprak üstü kısımlar

Etki ve kullanılışı: Çiçekleri veya bitkinin toprak üstü kısımları çay hâlinde içilerek halk arasında solucan düşürücü olarak kullanılır. Bilhassa barsak parazitlerine karşı etkili olup, tehlikesizce kullanılabilir (URL-25).

29. GROSSULARIACEAE

77. *Ribes* L.

80. *R. orientale* Desf.

Türkçe adları: Çeçem, it üzümü, frenk üzümü

Botanik özelliği: 2 m' kadar boy yapabilen, kışın yaprağını döken çalı formunda bir bitkidir (Şekil 84). Yeni sürgünler bezeli ve yapışkan olup kızıl kahve rengindedir. Yapraklar 4-5 cm uzunlukta ve biraz daha enlidir. Çoğunlukla üç dilimi vardır. Alt yüzü yumuşak tüylü, üst yüzü taze yeşil renkte, çiçekler 5 cm. ye kada uzunlukta 5

20 çiçekli, dik salkım kuruluşunda toplanmış, sarı renklidir. Meyve beze tüylü olup kırmızı renklidir (Gökmen, 1973).

Şekil 84. Ribes orientale Desf.

Bileşim: Yapraklarda flavon ve prosiyanidinler, meyvalarda antosiyan türevleri bulunur.

Kullanılan kısımlar: Yaprak ve meyveler

Etki ve kullanışı: Yapraklar diüretik etkilidir. Antiromatizmal olarak gut hastalığında kullanılır.

Meyvalar P vitamini aktivitesi gösterir bu nedenle kanamalara karşı ve görüş artırıcı olarak kullanılır (Çubukçu ve ark., 2002). Yaprığın kaynatılıp içilmesi durumunda damar sertliğine ve kan temizlemeye iyi gelir. Karaciğer şişliğinin giderilmesinde, sindirim yolları iltihaplarının temizlenmesinde ve sarılık tedavisinde faydalıdır. Romatizma için frenk üzümü suyu içilmeye devam edilir (Anonim, 2007).

78. Hypericum L.

H. androsaemum L.

H. apricum Kar. et Kir.

H. armenum Jaub. et Spach

H. davisii Robson

H. elongatum Ledeb. subsp. *elongatum* Ledeb.

H. linarioides Bosse

H. lydiium Boiss.

H. orientale L.

H. perforatum L.

H. pseudolaeye Robson

H. scabrum L.

81. *H. perforatum* L.

Şekil 85. *Hypericum* sp.

Türkçe adları: Binbirdelik otu, kantaron koyunkıran, kanotu, kılıç otu, mayasıl otu, yara otu

Botanik özelliği: Binbirdelik tarla, yol ve orman kıyılarında, tepelerde ve çayırlarda Temmuz'dan Eylül'e kadar çiçeklenen bir bitkidir (Şekil 85). Bitki 25-60 cm boyunda olup, çok dallıdır ve sapsarı ayrı olduğu halde bir şemsiye biçimindedir.

Çiçekleri 5 parçalı, korolla altın sarısı renkli ve kenarları siyah renkli guddeli tüyler ile çevrilidir. Erkek organları çok adette ve 3 demet halinde bir araya toplanmıştır. Yapraklar ışığa karşı tutulduğunda, yağ guddeleri, parlak noktacıklar halinde kolaylıkla görülür. Bitkiye binbirdelik otu denmesi bu özellikten ileri gelmektedir. Yanılmamak için, tam olarak açmış bir çiçek parmaklar arasında ezildiğinde, ondan kırmızı bir su aktığı görülür.

Bileşim: Tanen (tannin), uçucu yağlar (carophyllene, pinene, limonene, myrcene), flavon türevleri (quercitrin, quercetin, rutin), hipericin (hypericin), karoten (carotene), Vitamin C ve resin içermektedir (URL-26).

Kullanılan kısımlar: Topraküstü kısımları

Etki ve kullanışı: Yara iyileştirici, idrar artırıcı, mikrop öldürücü, ağrı kesici, solucan düşürücü. Astım bronşit, yanık, yara, akciğer, ülser (Acartürk, 2001). Antidepresan, sedatif (Çubukçu ve ark., 2002). Depresyon önleyici olarak kullanılmasının nedeni; Sarı kantaronun içerisindeki başta hiperisin olmak üzere ve diğer bileşikler sayesinde, beyin içerisinde sinir uyarılarının iletiminde önemli seviye artışı sağlamasıdır. Hiperisin beyindeki Teta dalgalarını da arttırmaktadır. Teta dalgaları normalde uyku esnasında meydana gelirler ve derin düşünce veya meditasyon, yüce duygular, memnuniyet ve yaratıcı düşüncenin artması gibi şeylerle ilişkilidirler. Sarı kantaron ile ilgili çalışmalarda; endişe, kayıtsızlık, uyuşukluk, fazla uyuma,

uykusuzluk, depresyon ve umursamazlık hissi gibi semptomlarda olumlu gelişmeler görülmüştür (URL-27).

Binbirdelikotu çayı; sinir yaralanmalarında ve her türlü sinirsel şikâyetlerde, çarpma sonucu yaralanmalarda ve ağır kaldırma sonucu ortaya çıkan rahatsızlıklarda kullanılabilir. Ayrıca o, ishale karşı da etkili bir bitkidir. Sinirsel yüz ağrıları, günde 2-3 bardak binbirdelikotu çayı içip, dıştan da (haricen) ağrılı bölgeler uzunca bir süre binbirdelikotu yağı ile ovalanarak iyileştirilebilir. Bitkinin ayrıca, sinir iyileştirici olarak adlandırılan ve sinirsel rahatsızlıklarda, nevrozlarda, uykusuzlukta ve sinir yorgunluklarında başarıyla kullanılan bir de tentürü hazırlanabilir. Bu tentür dıştan (haricen) friksiyon (ovarak sürme) biçiminde, içten (dahilen) ise, günde 10-15 damla, 1 yemek kaşığı suya karıştırılarak kullanılır. Konuşma bozukluklarında, rahatsız uykularda, histeri krizlerinde, uyurgezerlikte olduğu kadar, yatağa işeme ve depresyonlarda da başarıyla kullanılabilir. Tüm bu hastalıklarda içten binbirdelikotu çayını kullanırken, bir yandan da oturma çok olumlu sonuçlar verdiği söylenebilir. Haftanın 6 günü, arka arkaya ayak banyoları alınması da tavsiye edilmektedir. Sinir sistemi ile ilgili tüm rahatsızlıklarda bu kür önemlidir.

Gelişme çağındaki genç kızların, bir süre (birkaç ay) günde 2 bardak binbirdelikotu çayı içmeleri tavsiye edilir. Bu çay, cinsel organların gelişmesine yardımcı olacak ve adet görme düzensizliklerine son verecektir. Binbirdelikotu yağı; ağrı kesici, iltihap önleyici ve iyileştirici özellikleriyle, en iyi yara yağıdır. İyileştirme gücünü en az 2 yıl korur ve yalnızca açık yaralarda, yeni yaralanmalarda, hematomlarda (Deride mavi-mor lekeler), beze şişkinliklerinde, güneş yanıklarında ve pürüzlü yüz ciltlerinde bakım toniği olarak kullanılmakla kalmayıp, uçuklar, varisli damarlar, basurlar, sırt ağrıları, lumbago, siyatik, mafsalsal (eklem) iltihabı, romatizma ve felçli-inmeli (paralysis) bölgelerde de etkili bir friksiyon (ovarak sürme) yağı olarak kullanılabilir. Yanıklarda ve haşlanmalarda etkili bir yağa sahip olabilmek için bitkinin çiçekleri keten tohumu yağına yatırılır. Bu yağ, güneş yanıklarında da kullanılabilir. Karınlarına zeytinyağı ile hazırlanmış binbirdelikotu yağı sürüldüğünde karın ağrısı çeken bebeklerin ağlamaları sona erebilir (URL-26).

30. ILLECEBRACEAE

79. Herniaria L.

H. glabra L.

H. incana Lam.

82. *H. glabra* L.

Türkçe adları: Kasık otu (Şekil 86)

Kullanılan kısımlar: toprak üstü kısımları

Bileşim: Gipsogenik ve medikagenik asit türevi herniaria saponinleri, flavonlar ile kumarin bileşikleri

Şekil 86. *Herniaria glabra* L. (URL-93)

Etki ve kullanılışı: Diüretik, hafif spazmolitik etkilidir. Kronik sistit, üretrit ve benzeri idrar yolları rahatsızlıklarında kullanılır (Çubukçu ve ark., 2002).

83. *H. incana* Lam.

Türkçe adları: Kızılıcık otu

Botanik özelliği: Çok yıllık, 10-20 cm boyolanabilen yatık gelişen bir bitkidir (Şekil 87). Bitkinin yüzeyi ince tüylerle kaplıdır. Kıraç arazilerde ve terk edilmiş alanlarda yetişir (Serin ve ark., 2005).

Şekil 87. *Herniaria incana* Lam. (URL-92)

Kullanılan kısımlar: Topraküstü kısımları

Etki ve kullanılışı: Arpa unu birlikte bir tavada karıştırılır, pişirilir lapası bir beze dökülerek alınır, üzerine zeytinyağı damlatılır. Romatizmalı bölgeye sürülür (URL-28).

31. IRIDACEAE

88. *Crocus* L.

C. biflorus Miller subsp. *tauri* (Maw) Mathew

C. kotschyanus C. Koch. subsp. *suworowianus* (C. Koch) Mathew

C. sieheanus Barr ex Burt

C. vallicola Herbert

84. *C. kotschyanus* C. Koch. subsp. *suworowianus* (C. Koch) Mathew

Türkçe adları: Safran, çiğdem

Botanik özelliği: *Crocus* cinsi kormuslu, çok yıllık otsu bitkilerdir (Şekil 88). Kormusun üzeri esmer veya kahverengi, düz veya ağsı yapıda pullarla örtülüdür. Yapraklar tabandadır, çiçeklerle birlikte veya çiçeklerden sonra gelişir, dar liear olup üst yüzü düz veya kanallıdır.

Şekil 88. *Crocus* sp.

Çiçekler kısa bir skapus üzerinde tek veya birkaçı bir arada bulunur, spatula yoktur.

Perigon aktinomorf, tepal 6 tane ve tabanda birleşmiştir (Tanker ve ark., 1998).

Bileşim: Lycopine, yağ, nişasta, safranin, crocin, crocosium ve picrocrocin içermektedir.

Kullanılan kısımlar: Tamamı

Etki ve kullanışı: Sedatif, spazmolitik ve stomaşiktir. Lezzet ve koku zenginleştirici etkisi vardır. Baharat, kozmetik ve ilaçlar için renklendirme ajanı olarak ve dispeptik şikâyetlerde kullanılır (Çubukçu ve ark., 2002). Yumrular çiğ veya pişirildikten sonra yenir. Külde pişirilir veya yemeği yapılır. Çiğdem aşısı, çiğdem pilavı ve çiğdem sütlü tanınmış çiğdem yemekleridir (Baytop, 1997).

81. Iris L.

I. caucasica Hoffm. subsp. *turcica* B. Mathew

I. danfordiae (Baker) Boiss.

I. iberica Hoffm. subsp. *elegantissima* (Sosn.) Takht. et Fedorov

I. reticulata Bieb. var. *reticulata* Bieb.

I. sari Schott ex Baker

I. sibirica L.

I. spuria L. subsp. *musulmanica* (Foumin) Takht.

I. taochia Woronow ex Grossh.

85. *I. taochia* Woronow ex Grossh.

Türkçe adları: Süsen, eşek hıyarı

Botanik özelliği: Iris L. cinsinde bitkilerin çoğu rizomlu, bir kısmı soğanlıdır (Şekil 89). Çiçekleri simoz durumunda veya tek ve aktinomorfudur, spatula bulunur. Perigonun dıştaki 3 parçası geriye doğru kıvrılmıştır, orta damar üzerinde fırça biçiminde dik tüyler vardır.

Şekil 89. *Iris taochia* Woronow ex Grossh.

Stilus 3 tane ve petaloittir. Stamen 3 tane, tepallerin sırtına saklanmış; ovaryum alt durumlu ve meyve lokulusit kapsüldür (Tanker ve ark., 1998).

Bileşim: Nişasta ve uçucu yağlar

Kullanılan kısımlar: Rizom

Etki ve kullanılışı: İdrar söktürücü ve safra artırıcı etkilere sahiptir. Koku verici olarak geniş şekilde kullanılmaktadır. Diş tozları, pudralar ve talk tozuna menekşe kokusu vermek için, süsen kökünün ince tozu bu prepatlara bir miktar katılır. Dahilen toz halinde 0.25-2 gr, veya infüzyon (%1-5) halinde günde 2-3 bardak içilir (Baytop, 1999).

32. JUGLANDACEAE

82. Juglans L.

86. *J. regia* L.

Türkçe adları: Ceviz

Botanik özelliği: Ceviz Ağacı daha yapraklanmadan, Mayıs' ta çiçeklenir (Şekil 90). Taze yaprakları Haziran da, kolayca delinebilecek durumdaki meyveleri Haziran ortasında ve olgunları ise Eylül'de toplanır.

Şekil 90. *Juglans regia* L.

25-30 m kadar yüksekliğe ulaşabilen, kışın yaprak döken gösterişli bir ağaçtır. Yapraklar tek tüysü, yaprakçıklar tam kenarlı ve kuvvetli kokuludur. Ceviz ağacı, Kuzey doğu ve doğu Anadolu' da yabani olarak yetiştiği gibi, bahçelerde de yetiştirilmektedir (URL-29).

Bileşim: Gallik ve kateşik tanen, flavonlar ve naftakinonlar (juglon) taşır (Çubukçu ve ark., 2002)

Kullanılan kısımları: Yaprak, meyve ve meyvelerin yeşil kabukları

Etki ve kullanışı: Antibakteryal ve fungusit etkilidir. Bitki dahilen venöz yetmezlik ve hemoroit tedavisinde kullanılır. Haricen saçlı derideki kaşıntı ve kepeklenme tedavisinde, güneş yanıkları ve yüzeysel yanıkların tedavisinde, ağız boşluğu ve orofarinkteki yaraların tedavisinde analjezik olarak kullanılır. Kozmetolojide kullanılır. Meyvadan elde edilen sabit yağ doymamış yağ asitleri bakımından zengindir ve lipit ve kolesterol düşürücü ve antiinflamatuvar etkisi vardır (Çubukçu ve ark., 2002). Drog elde etmek için yapraklar Haziran ve Temmuz aylarında toplanır, havadar ve gölgeli bir yere serilerek kurutulur ve ince kıyılarak hava almayan kaplarda saklanır. Ceviz yaprağının kan durdurucu-sıkıştırıcı (astringent),

kuvvetlendirici (tonik) ve bağırsak kurtlarını veya solucanlarını düşürücü (antihelmintik) etkisi vardır. Yaprak çayı, sindirim bozukluklarında, kabızlıkta, iştahsızlıklarda ve kan temizliğinde etkilidir. İştah açıcı, kan şekerini düşürücü ve kuvvet verici etkileri vardır. Deri hastalıklarında antiseptik olarak haricen kullanılır. Ceviz yaprağı kaynatılarak, tüm sıracı (scrofula), frengi (sifilis), egzema (mayasıl), herpes (uçuk) ve raşitik hastalıklarda, kemik çürümesinde, kemik deformasyonunda ve ayrıca, iltihaplı el ve ayak tırnaklarında kullanılabilen çok etkili bir banyo katkısı elde edilir. Favus ve uyuz hastalıklarında, hasta bölgeler, taze ceviz yaprağının kaynama suyu ile yıkandığında, kısa sürede düzleşme görülecektir. Bu suyla yapılan banyolar, yıkamalar, ergenlik sivilcesine, iltihaplı egzemalara, ayak terine ve kadınların akıntularına iyi gelir. Ağız boşluğu iltihabı, dişeti, boğaz ve gırtlak hastalıklarında gargara yapılmalıdır.

Ceviz yaprağının kaynama suyu banyo suyuna eklendiğinde, donuk kabarcıkları iyileşir. Ceviz yaprağı kaynama suyu, hızlı saç dökülmelerinde de kafa derisine friksiyon (ovarak sürme) yapmakla kullanılır. Bu sıvı ayrıca, kafa bitine karşı da çok etkilidir.

Haziran ortasında toplanan cevizlerden, mide, karaciğer ve kanı temizleyen, mide yorgunluğunu ve bağırsak çürüklüğünü gideren çok etkili bir ceviz tentürü elde edilir. Bu tentür, ayrıca kan koyuluğuna karşı da çok yararlıdır (URL-29).

33. LAMIACEAE

83. *Ajuga* L.

A. chamaepitys (L.) Schreber subsp. *laevigata* (Banks et Sol.) P. H. Davis

A. chamaepitys (L.) Schreber subsp. *chia* (Schreber) Arcangeli var. *ciliata* Briq.

A. orientalis L.

A. salicifolia (L.) Schreber

87. *A. chamaepitys* (L.) Schreber subsp. *chia* (Schreber) Arcangeli var. *ciliata* Briq.

Türkçe adları: Kısamahmut, mayasılotu

Botanik özelliği: 5-20 cm yükseklikte, limon sarısı renkli çiçekleri olan, sarımsak kokulu otsu bir bitkidir (Şekil 91). Polimorf bir türdür.

Bileşim: Uçucu yağ, rezin ve acı maddeler

Şekil 91. *Ajuga chamaepitys* (L.) Schreber

Kullanılan kısımlar: toprak üstü kısımları

Etki ve kullanışı: Orta çağdan beri idrar artırıcı, kuvvet verici, terletici, adet söktürücü, yara iyi edici ve zehirli hayvan sokmalarına karşı panzehir olarak büyük bir üne sahiptir. Lapa halinde, haricen yara iyi edici olarak kullanılmaktadır (Baytop, 1999).

84. *Ballota* L.

B. nigra L. subsp. *anatolica* P. H. Davis

B. nigra L. subsp. *nigra* L.

88. *B. nigra* L. subsp. *nigra* L.

Şekil 92. *Ballota nigra* L.

Türkçe adları: Köpekotu, Karasırgan, kör ısırgan

Botanik özelliği: Basit tüylerle kaplı, gövdesi 50-100 cm. boyunda, basit veya dallanmış bitkilerdir (Şekil 92). Mayıs-Eylül aylarında çiçek açar. Çalılık yerler, çayırlar, terk edilmiş yerler, yol kenarları, akarsu kıyıları, harabeler ve gölgeli kayalarda yetişir (Yaltırık, 1989).

Kullanılan kısımları: Çiçeğin uç kısımları ve yaprakları

Etki ve kullanışı: Kuvvetlendirici etkisi bulunmaktadır. Astım, bronşit, selülit, kalp, öksürük, aybaşı ve akciğer hastalıklarına iyi gelir (Acartürk, 2001). Kurt düşürücü etkisi bulunmaktadır (Baytop, 1999).

85. *Hyssopus* L.

89. *H. officinalis* L.

Şekil 93. *Hyssopus officinalis* L.
(URL-85)

Türkçe adları: Zulfa otu, çördük otu, yabani armut (Şekil 93)

Bileşim: Acı glikozit, uçan yağ, cholin, tanen, ursol asit, hyssopin, sistosterin

Kullanılan kısımlar: Topraküstü kısımları

Etki ve kullanışı: Aşırı terlemelerde kullanılır. İdrar söktürücü, kan temizleyici ve hazmı kolaylaştırıcı etkileri bulunmaktadır. Astım, diş ağrısı ve deri bakımında kullanılır. Kansızlık gidericidir.

Yaprakları nane gibi çorbalara koku ve tat vermek için kullanılır (Özer, 2001). Bitki uyarıcı, gaz söktürücü ve midevidir (Baytop, 1999).

86. *Lamium* L.

L. album L.

L. amplexicaule L.

L. galactophyllum Boiss. et Reuter

L. macrodon Boiss. et Huet

90. *L. album*. L

Türkçe adları: Beyaz ballıbaba, tatlıbaba, balık otu

Şekil 94. *Lamium album*. L

Botanik özelliği: Tüysüz veya yumuşak seyrek tüylü, stolonlu, çok yıllık, 15-60 cm boyundadır (Şekil 94). Gövde dik veya eğik turmanışlı, belirgin dört köşelidir. Kayalık yamaçlarda ırmak kenarlarında yayılış gösterir (Serin ve ark., 2005).

Bileşim: Aminoasitler, saponin, uçan yağ, lamiin, karbonhidratlar, tanen, flavon glikozit.

Kullanılan kısımlar: Çiçekler

Etki ve kullanışı: Kanlı basuru gidermede etkilidir. Kabakulak ve mayasıla faydalıdır. İdrarı söktürücü ve ishali önleyicidir. Akciğer kanaması durumlarında fayda sağlar. Varis ve prostat iltihaplarını gidermede faydalıdır. Vajinal akıntıları önler. Asabilik ve kandaki alyuvarların azalması durumunda kullanılması faydalıdır. Astım ve dizanteride etkilidir. Kanı temizler. Dizanteri ve sistit hastalıklarından koruyucudur. Kabız yapar. Vücudu kuvvetlendirir. Ayrıca ateş düşürücü ve yara iyileştirici etkisi vardır (Anonim, 2007).

87. *Mentha* L.

M. aquatica L.

M. pulegium L.

91. *M. aquatica* L.

Türkçe adları: Dere nanesi, su nanesi, su yarpuzu

Botanik özelliği: Çok yıllık, tüylü, mor veya morumsu beyaz çiçekli bitkilerdir (Şekil 95). Rutubetli yerlerde yetişirler (Baytop, 1997).

Bileşim: Uçucu yağ, menthol

Kullanılan kısımlar: Yapraklar

Şekil 95. Mentha aquatica L.

Etki ve kullanışı: Yaprakları taze ve kurutulmuş halde yemeklere koku ve lezzet vermek için kullanılır (Baytop, 1997). Mikrop öldürücü, mideyi güçlendirici, sindirimi kolaylaştırıcı iştah açıcıdır. Astım, migren, akciğerle ilgili rahatsızlıklarda kullanılır (Acartürk, 2001).

92. M. pulegium L.

Şekil 96. Mentha pulegium L.
(URL-91)

Türkçe adları: Yarpuz, filiskin, narpuz, pülükün, yabani nane

Botanik özelliği: Anadolu'nun pek çok yöresinde sulak çayırarda ve akarsu kenarlarında doğal olarak yetişir (Şekil 96). 10 -30 cm. boylanabilen, çokyıllık dayanıklı otsu bitkidir. Diklemesine veya toprağın üzerine yatarak gelişen iki türü vardır. Tüylü ve naneninkinden daha açık yeşil yaprakları ve morumsu veya pembe açan çiçekleri olur.

Bileşim: Ekşi saponin, menthol, azulen, pulegon, uçucu yağ, diosmin, glikozit, reçine, şekerler (Anonim, 2007)

Kullanılan kısımlar: Yapraklar

Etki ve kullanışı: Sindirimi kolaylaştırır. Balgam söktürücüdür. Mide ve bağırsaklarda şişkinlik oluşturan gazları söktürür. Bedende oluşan spazmik ağrıları ve ruhsal endişeleri giderir. Kadınlarda rahmin büzülmelerini güçlendirerek aybaşı dönemini kolaylaştırıp rahatlatır. Bu durumlar için, 1-2 tatlı kaşığı kurutulmuş yarpuz yaprağı üzerine 1 bardak kaynar su dökülür. 10-15 dakika süreyle demlendirilir. Bu infüzyon, günde üç kez alınabilir ya da taze yarpuz yaprakları

aynen nanedeki gibi su ile damıtılarak filiskin yağı denilen esansı yapılır. Piyasadan alınabilen filiskin yağının 2-10 damlası bir kesme şekere damlatılarak alınır.

Düşüğe neden olabileceği için gebelikte yarpuz alınmamalıdır. Böbrek sorunu olanlar da yarpuz almaktan kaçınmalıdır (URL-30). Güneş çarpmasında; yarpuz, söğüt yaprağı, ceviz yaprağı, dut yaprağı, salatalık yaprağı kaynatılıp suyuyla banyo yapılır.

88. *Micromeria* Benth

M. elliptica C. Koch

M. fruticosa (L.) Druce subsp. *serpyllifolia* (Bieb.) P. H. Davis

93. *M. fruticosa* (L.) Druce subsp. *serpyllifolia* (Bieb.) P. H. Davis

Şekil 97. *Micromeria fruticosa* (L.)
Druce

Türkçe adları: Taş nanesi, topuk çayı,
karnaşoş

Bu tür 10-15 cm yükseklikte, çok yıllık ve tüylü bir bitkidir (Şekil 97). Yapraklar 5-10 mm uzunlukta, tüylü, grimsi yeşil renkli, alttakiler oval biçimde, üsttekiler dar, kuvvetli nane kokulu ve baharlı lezzetli bir bitkidir.

Bileşim: Linalool, pulegone, p-methone, piperitenone (Telci ve Ceylan, 2007)

Kullanılan kısımlar: Yapraklar

Etki ve kullanışı: Taze veya kurutulmuş halde çorba ve yemeklere koku vermek için kullanılır (Baytop, 1997). İştah açıcıdır. Nefes açıcı olarakta kullanılmaktadır. Son zamanlarda yapılan çalışmalarda bitkinin antibakteriyel, antifungal, antimikrobiyal ve antioksidant etkilerinin olduğu ortaya çıkarılmıştır (Telci ve Ceylan, 2007). Yörede yoğurtlu çorbalara lezzet vermek amacıyla kullanılır.

89. *Nepeta* L.

N. betonicifolia C. A. Meyer

N. fissa C. A. Meyer

N. heliotropifolia Lam. var. *heliotropifolia* Lam.

N. meyeri Benth

N. racemosa Lam.

N. stenantha Kotschy et Boiss. ex Boiss.

N. stricta (Banks et Sol.) Hedge et Lamond var. *stricta* (Banks et Sol.) Hedge et Lamond

N. transcaucasica Grossh.

94. *N. racemosa* Lam.

Şekil 98. *Nepeta racemosa* Lam.

Türkçe adları: Pisik otu

Botanik özelliği: *Nepeta* L. cinsi çok yıllık, otsu, ender olarak tek yıllık, ekseriyetle hoş aromatik bitkilerdir (Şekil 98). Gövde dik veya yerde sürünen tiptedir. Bitki erselik, gynodioik veya dioiktir (Yaltırık ve Efe, 1989).

Kullanılan kısımlar: Yapraklar

Etki ve kullanışı: Yaprakları çorba ve yemeklere koku vermek için kullanılır (Baytop, 1997).

90. *Origanum* L.

O. acutidens (Hand.-Mazz.) Ietswaart

O. rotundifolium Boiss.

95. *Origanum* sp.

Türkçe adları: Güvey otu, mercanköşk, kekik (Şekil 99)

Botanik özelliği: *Origanum* L. cinsi tüylü veya çıplak, ekseriyetle mavimsi veya yeşil renkli, çok yıllık otsu veya ayrı çalimsı oaln bitkilerdir Yaltırık ve Efe, 1989).

Şekil 99. *Origanum acutidens* (Hand.-Mazz.) Ietswaart

Çiçekler sık ve imbrikat dizilişli braktelerin koltuğundadır; kaliks iki dudaklı ya da beş dişli; korolla iki dudaklıdır. Stamen 4 tane olup birbirinden uzaklaşmıştır (Tanker ve ark., 1998).

Bileşim: Türlerle ve toplanma yerlerine göre miktarları değişen uçucu yağ, flavonlar, başta ursolik asit ve oleanolik asitler olmak üzere triterpenik maddeler ve labiatae tanenleri taşırlar (Çubukçu ve ark., 2002).

Kullanılan kısımlar: Yaprak ve çiçekler

Etki ve kullanışı: Mikrop öldürücü, güç verici, balgam söktürücü, idrar artırıcı etkileri bulunmaktadır. Selülit, saç, diş ağrısı, mide, nevrâlji, öksürük, aybaşı düzensizliklerinde kullanılmaktadır (Acartürk, 2001). Uçucu yağların bileşimindeki fenolik maddeler timol ve izomeri kavrakrolun sekretolik, brankospazmolitik ve antimikrobiyal etkileri nedeniyle, soğuk algınlığı öksürüklerinin tedavisinde kullanılır. Düz kaslar üzerinde gevşetici etkileri vardır. Uçucu yağlar, cilde sürüldüğünde kızartıcı, yakıcı etki göstermektedir. Soğuk algınlığı şikâyetlerinde, iştahsızlık, hazımsızlık hallerinde, midevi ve karminatif olarak kullanılmaktadır (Çubukçu ve ark., 2002).

91. *Phlomis* L.

P. armeniaca Willd.

P. linearis Boiss. et Bal.

P. tuberosa L.

96. *P. armeniaca* Willd.

Şekil 100. *Phlomis linearis* Boiss. et Bal.

Türkçe adları: Ballıkotu, çalba, şalvarotu, şalba (Şekil 100)

Botanik özelliği: Çok yıllık, 60 cm boylarında, yoğun tüylerle kaplı bir bitkidir (Serin ve ark., 2005).

Bileşim: Uçucu yağ, tanen ve acı maddeler

Kullanılan kısımlar: Çiçek ve yapraklar

Etki ve kullanılışı: Uyarıcı, gaz söktürücü, iştah açıcı ve mide ağrılarını kesici özelliklere sahiptir. İnfüzyon (% 1-5) halinde kullanılmaktadır.

92. *Salvia* L.

S. aethiopsis L.

S. brachyantha (Bordz.) Podeb.

S. bracteata Banks Et Sol.

S. ceratophylla L.

S. huberi Hedge

S. limbata C. A. Meyer

S. longipedicellata Hedge

S. multicaulis Vahl

S. nemorosa L.

S. pachystachys Trautv.

S. poculata Nab.

S. rosifolia Sm.

S. staminea Montbret et Aucher ex Bentham

S. syriaca L.

S. verticillata L. subsp. *amasiaca* (Freyn et Bornm.) Bornm.

S. xanthocheila Boiss. ex Benth

97. *S. aethiopis* L.

Türkçe adları: Yünlü adaçayı

Botanik özelliği: *Salvia* L. cinsi ender olarak iki veya tek yıllık otsu yada çalimsı olup, aromatik kokuludurlar (Şekil 101). Gövde dik veya yerde sürünen bezeli veya bezesiz ya da çıplaktır. Yapraklar tam, keman biçiminde veya derin lopludur. Çiçek kurulu simoz halindedir (Yaltrık ve Efe, 1989).

Şekil 101. *Salvia aethiopis* L.

Kullanılan kısımlar: Yaprak ve çiçekler

Etki ve kullanılışı: Yaprak ve çiçek durumları midevi ve uyarıcı olarak kullanılmaktadır (Baytop, 1999).

98. *S. nemorosa* L.

Türkçe adları: Siyah ot, şalba (Şekil 102)

Kullanılan kısımlar: Topraküstü kısımları

Etki ve kullanılışı: Toprak üstü kısımları iplik boyamak için kullanılır (Baytop, 1997).

Şekil 102. *Salvia nemorosa* L.

93. Satureja L.

99. *S. hortensis* L.

Şekil 103. Satureja hortensis L. (URL-90)

Türkçe adları: Sater, geyik otu

Botanik özelliği: Bu tür 10-30cm yükseklikte, beyaz veya pembe çiçekli, kekik kokulu, bir yıllık ve otsu bir bitkidir (Şekil 103).

Bileşim: Uçucu yağ taşır. Uçucu yağda bilhassa karvakrol(%20-30) bulunmaktadır.

Kullanılan kısımlar: Çiçek ve yapraklar

Etki ve kullanışı: Gaz söktürücü, terletici, iştah açıcı, idrar artırıcı, midevi, uyarıcı ve cinsel gücü artırıcı etkileri vardır. Halen bilhassa baharat olarak kullanılmaktadır. Yünlü kumaşların güvelerden korunması için, tülbent torbaları içinde dolaplara konulur. İnfüzyon(%1-3), günde 2-3 bardak içilir (Baytop, 1999).

94. Stachys L.

S. annua (L) L. subsp. *ammophila* (Boiss. et Bl.) Samuelss.

S. atherocalyx C. Koch

S. balansae Boiss. et Kotschy subsp. *balansae* Boiss. et Kotschy

S. cretica L. subsp. *garana* (Boiss.) Rech. Fil.

S. huetii Boiss.

S. iberica Bieb subsp. *stenostacya* (Boiss.) Rech. Fil.

S. lavandulifolia Vahl var. *lavandulifolia* Vahl

S. macrantha (C. Koch) Stearn

S. setifera C. A. Meyer subsp. *setifera* C. A. Meyer

S. spectabilis Choisy ex Dc.

S. sylvatica L.

100. *Stachys* sp.

Şekil 104. *Stachys lavandulifolia* Vahl

Türkçe adları: Dağ çayı (Şekil 104)

Bileşim: Uçucu yağ, tanen ve acı maddeler

Kullanılan kısımlar: Toprak üstü kısımları

Etki ve kullanılışı: Uyarıcı, gaz söktürücü, iştah açıcı ve mide ağrılarını kesici özelliklere sahiptir..

İnfüzyon halinde kullanılır (Baytop, 1999)

95. *Teucrium* L.

T. brevifolium Schreber

T. chamaedrys L. subsp. *sypsiense* (C. Koch) Rech. Fil.

T. chamaedrys (Celak.) Rech. Fil. subsp. *sinuatum* (Celak.) Rech. Fil.

T. orientale L. var. *puberulens* T. Ekim

T. orientale L. var. *orientale* L.

T. polium L

T. pruinatum Boiss.

101. *Teucrium* sp.

Şekil 105. *Teucrium orientale* L

Türkçe adları: Kısamahmut, yer meşesi, dalakotu

Botanik özelliği: Haziran-eylül ayları arasında pembe veya beyazımsı renkli çiçekler açan, 10-30 cm boyunda, çok senelik, otsu bir bitki (Şekil 105). Orman altları ile kurak çayırda rastlanır.

Gövdeleri yatık, gövdeden çıkan dallar ise dik, alt kısımları yuvarlak üst kısımları ise dört köşeli ve tüylüdür. Çiçekler yaprakların tabanında gruplar teşkil ederler. Pembemsi renkteki çiçekler tüp şeklindedir. Bitki, üzerini tamamen kaplamış olan tüylerden dolayı beyaz-gri renktedir. Yaprakların kenarları bilhassa uca doğru dişli ve içe doğru kıvrıktır. Çiçekleri beyaz renkli olup oval durumlarda toplanmıştır. Anadolu'da çoğu yerde yaygındır (URL-31).

Bileşim: Tanen, acı madde, rezin, saponinler ve uçucu yağ (Baytop, 1999)

Kullanılan kısımlar: Çiçek ve yapraklar

Etki ve kullanışı: Mikrop öldürücü, ateş düşürücü, yara iyi edici olarak kullanılır. İştahsızlık, ülser, hazımsızlık durumlarında etkili olmaktadır (Acartürk, 2001). Uyarıcı ve kuvvet verici etkilere sahiptir. Memleketimizde mide ve şeker hastalığına karşı çok kullanılan bir drogdur (Baytop, 1999).

96. *Thymus L.*

T. canoviridis Jalas

T. fallax Fisch. Ve Mey.

T. haussknechtii Velen.

T. leucotrichus Hal. var. *leucotrichus* Hal.

T. pseudopulegioides Klokov Ve Des.-Shost.

T. pubescens Boiss. et Kotschy ex Celak var. *pubescens* Boiss. et Kotschy ex Celak

T. sipyleus Boiss. subsp. *sipyleus* Boiss. var. *sipyleus* L.

102. *Thymus sp.*

Türkçe adları: Kekik

Botanik özelliği: Kekik çimenlik tarla kıyılarında, orman kıyılarında ve çayırlardaki karınca yuvalarının üstünde yer almaktan hoşlanır (Şekil 106). Güneş ve sıcak istediği için, toprak sıcaklığının fazla olduğu kayalık ve dağlık bölgelerde çoğalır (URL-32).

Bileşim: Eterli uçucu yağ; thymol (%50 civarında), carvacrol, borneol, cymol, pinen, tanen ve flavonlar içerir (Anonoim, 2007).

Şekil 106. Thymus sp.

Kullanılan kısımlar: Çiçek ve yapraklar

Etki ve kullanışı: Öncelikle baharat olarak kullanılır. Yağlı ve ağır yemeklerin tadını zenginleştirir, sindirimi kolaylaştırır. Şifalı bitki olarak kekik; öncelikle kramp çözücü, dezenfekte edici ve balgam söktürücü olarak kullanılır.

Akciğer ve bronşlar, mide ve bağırsaklar, kekiğin başlıca kullanım alanlarıdır. Bitkinin önemli etken maddesi olan eterli uçucu yağlar kana karışıp, bronşiyal kasları etkileyerek, krampları çözebilir. Aynı zamanda o bölgelerde bakteri oluşumunu önler. Öksürük ve üst solunum yolları iltihabında çay içimi ve gargara biçiminde kullanılabilir. Kekik iştah açar ve sindirim sistemini uyarır. Sindirim sisteminde görülen ekşimeler ve kramplı ağrılar bir bardak kekik çayı ile geçiştirilebilir, kötü kokulu ve yumuşak dışkı normalleşir. Boğmaca ve öksürük, sinir sistemi zafiyeti, romatizma ve bağırsak hastalıklarına karşı, çay içiminin yanısıra, kekik banyoları da çok yararlıdır. Gücsüz, zayıf ve solgun çocuklara da kekik banyosu yaptırılabilir. Kekik çayı ile ayrıca adet kanamaları dengelenebilir, adet zamanlarındaki kramplı ağrılar geçiştirilebilir, ergenlik sivilceleri iyileştirilebilir. Kekik çayı içimi ve kekikle karıştırılmış bal yenmesiyle organizma güçlendirilebilir ve dengeye kavuşturulabilir. Kekik tentürü friksiyonları ile (ovarak sürme) romatizmal ağrılar, sinirsel rahatsızlıklar ve organ titreklilikleri tedavi edilebilir. Sıcak kekik yastıkları ağrılı bölgenin üstüne konularak büyük rahatlıklar sağlanabilir. Kekik, öksürük ve mide rahatsızlıklarına karşı başka bitkilerle karıştırılarak daha da başarılı biçimde kullanılabilir (URL-32).

97. *Ziziphora* L.

103. *Z. clinopodioides* Lam.

Şekil 107. *Ziziphora clinopodioides* Lam. (URL-89)

Türkçe adları: Dağ reyhanı, keklik otu, kır nanesi, nane ruhu

Botanik özelliği: Kekik görünüşünde, tüylü, pembe çiçekli, özel ve kuvvetli kokulu bir bitkidir (Şekil 107).

Bileşim: Uçucu yağlar

Kullanılan kısımlar: Topraküstü kısımları

Etki ve kullanışı: Toprak üstü kısımları bitkisel çay olarak kullanılır. Gaz söktürücü, iştah açıcı ve antiseptik olarak kullanılmaktadır (Baytop, 1999).

34. LILIACEAE

98. *Allium* L.

A. affine Ledeb.

A. akaka S. G. Gmelin

A. albotunicatum O. Schwarz subsp. *albotunicatum* O. Schwarz

A. armenum Boiss. et Kotschy

A. artvinense Miscz.

A. aucheri Boiss.

A. balansae Boiss.

A. cardiostemon Fisch. et Mey

A. charaulicum Fomin

A. dictyoprasum C. A. Meyer ex Kunth

A. flavum L. subsp. *tauricum* (Besser ex Reichb.) Stearn var. *tauricum* L.

A. fuscoviolaceum Fomin

A. incisum Fomin

A. koenigianum Grossh.

A. kossoricum Fomin
A. oltense Grossh.
A. schoenoprasum L.
A. scorodoprasum L. subsp. *rotundum* (L.) Stearn
A. scorodoprasum L. subsp. *waldsteini* (G. Don) Stearn
A. shatakiense Rech. Fil.
A. sosnowskyanum Misch.
A. szovitsii Regel
A. tauricola Boiss.
A. vineale L.
A. zebdanense Boiss. et Noe

104. *A. schoenoprasum* L.

Türkçe adları: Köpek sarımsağı

Botanik özelliği: *Allium* L. cinsi soğanlı çok yıllık otsu bitkilerdir (Şekil 108). Yapraklar dipten bir kınla çevrilmiş olup, dar şerit veya eliptik, basık ya da silindir-yarı silindir şeklindedir.

Şekil 108. *Allium* sp.

Çiçekler terminal durumlu umbel halindedir. Meyva her bir gözünde 1-2 adet, siyah renkli tohumları olan lokolosit kapsüldür (Yaltrık ve Efe, 1989).

Bileşim: Sakkaroz ve glikoz, A, B, C vitaminleri, uçucu yağ

Etki ve kullanılışı: Tansiyonu düşürür. Solucanları döker. Kalp damar hastalıklarında çok faydalıdır. İdrarı artırır. Antiseptiktir (Anonim, 2007).

99. *Asparagus L.*

A. acutifolius L.

A. persicus Baker

105. *A. acutifolius L.*

Şekil 109. *Asparagus sp.*

Türkçe adları: Kuşkonmaz, acara

Botanik özelliği: 2 m kadar bir boya erişebilen, odunsu, dalları dikenli ve daima yeşil kalan, çok yıllık bir bitkidir (Şekil 109). çalı veya yarı çalı halinde odunsu, çoğu sarılıcı, bazı türleri de otsu olan Yaprakları pul gibi ve almaşık dizilişlidir. Çiçekleri küçüktür. Renkleri yeşilimsi veya beyazdır. Meyveleri üzüksüdür. Tıbbi kuşkonmaz Trakya ve Doğu Anadolu'da yabani olarak yetişir.

Çiçekleri sarımsı yeşildir. Meyvesi kırmızıdır.

Bileşim: Kök ve rizomlarında şekerler, mannit, koniferin, asparajin A ve C vitaminleri vardır.

Kullanılan kısımlar: Gövde, kök ve tomurcuklar

Etki ve kullanılışı: İlkbahar aylarında toplanıp kurutulur. Kalp hastalıklarından doğan ödemleri giderir. İdrar söktürür. İdrar yollarını temizler. Sinirleri kuvvetlendirir. Kanı temizler. Karaciğer ve böbreklerin muntazam çalışmasını sağlar. Karaciğer şişliğini indirir. Dalak hastalıklarında faydalıdır. Zihin yorgunluğunu giderir. Sivilce ve egzamanın iyileşmesinde yardımcı olur. Kandaki şeker miktarını düşürür. El ve ayaklarda görünen şişlikleri indirir. Bel soğukluğu böbrek ve mesane iltihabı olanlarla, çok sinirli kimselerin kullanmaması gerekir (URL,110). Toplanan genç sürgünler tuzlanarak fırında pişirilip yenmektedir.

100. Colchicum L.

106. *C. speciosum* Steven

Şekil 110. *Colchicum speciosum* Steven

Türkçe adları: Çiğdem, acı çiğdem, güze çiğdem, vargit, kalkgit

Botanik özelliği: Kormlarının gömlekleri zarsı veya deri gibi bazen paralel liflidir (Şekil 110). Yapraklar 3-4 adet, 4-5 mm. genişliktedir. Brahtecik mevcuttur. Periyantın boğaz kısmı beyaz veya soluk sarı renklidir, çıplak veya seyrek tüylüdür.

Filamentler beyaz veya soluk sarı renklidir. Eylül-Kasım aylarında çiçek açar (Yaltırık ve Efe, 1989).

Bileşim: Tohumlar ve korm (soğanı)'u kolşisin, kolşikosit, nişasta, tanen, yağ, gallik asit içerir (Anşin ve Eminağaoğlu, 2000).

Kullanılan kısımlar: Tohum

Etki ve kullanışı: Ağrı kesici ateş düşürücü, kanda üre artışını önleyen, kusturucu özelliklere sahiptir. Sıvı ekstre, tentür, hap, merhem olarak özellikle haricen cilt hastalıklarına karşı, ağrı kesici ve sinirleri yatıştırıcı etkileri vardır.

Colchicum türleri zehirli alkaloidler içermeleri nedeniyle insan ve hayvanlar için çok tehlikelidir. Bu nedenle ancak doktor tavsiyesine göre kullanılmalıdır. Zigana dağında yetişen acı çiğdem tohumlarında %0.41 oranında colchisin maddesi saptanmıştır. Bu madde eski çağlardan günümüze dek kanda üreyi düşürmek amacıyla kullanılmakta olup tohumları dış ülkelere satılmaktadır. Türkiye'de tohumu toplanıp satılan tek çiğdem türüdür (Anşin ve Eminağaoğlu, 2000).

101. Eremurus Bieb.

107. *E. spectabilis* Bieb.

Şekil 111. *Eremurus spectabilis* Bieb.

Türkçe adları: Çiriş

Botanik özelliği: Çiriş, ilkbaharda çiçeklenen soğanlı-rizomlu bitkiler grubuna girmektedir (Şekil 111). Bu grup bitkiler içinde uzun çiçek demetleri ile oldukça güzel görüntüye sahiptirler.

Kullanılan kısımlar: Tamamı

Etki ve kullanışı: Dış mekân süs bitkisi olarak bordürlerde sınır çiçeği şeklinde grup halinde kullanılması durumunda, bordürler bir buket görünümünde olmaktadır. Ayrıca kesme çiçekçilikte de kullanılmaktadır.

Genç yaprakları sebze olarak kullanılır. Toprak altı kısımları kurutulduktan sonra toz haline getirilerek yapıştırıcı madde olarak kullanılır. Çiriş gerek gıda ve gerekse tedavi amacıyla uzun yıllardır sevilerek tüketilmektedir. Ülkemizde çiriş bitkisinin genç sürgünleri ve taze yaprakları sebze olarak pişirilip tüketilmektedir. Ayrıca çiriş yaprakları, maydonoz gibi börek ve gözlemelerde sade ve kıymalı iç malzemesi olarak, ya da ıspanak gibi yumurtayla kavruarakta tüketilebilmektedir. Yine bu bitki otlu peynir yapımında da kullanılmaktadır. Çirişin sebze olarak kullanımının dışında Kahramanmaraş'ta pilavın lezzetlendirilmesinde ve etli kökler çorba yapımında kullanılmaktadır. Ayrıca Erzurum ve Erzincan yöresinde çiriş köklerinden zamk elde edilmektedir. Eskiden çirişin otunun yaprakları sarardıktan sonra (ağustos) kökleri topraktan çıkartılıp, güneşe serilerek, kemik sertliği alıncaya kadar kurutulmakta ve kurutulan kökler su değirmenlerinde toz haline getirilerek ihtiyaç bölgelerine toz halinde gönderilmekteydi. Hatta bunun ticaret merkezinin İstanbul olduğu ve Arap ülkelerine de dış satımının yapıldığı kaydedilmiştir.

Çiriş bitkisi çok eskiden beri tedavi amacıyla da kullanılmaktadır. Çiriş kökünden hazırlanan merhemler uyuz ve frengi tedavisinde kullanılmıştır. Dâhilen idrar artırıcı özelliği vardır. Ayrıca Eremurus türlerinin köklerinden elde edilen kök

ekstraktlarının (glukomannazlar) anti-tümör etkisinin olduğu tespit edilmiştir (Güngör ve ark., 2008).

35. LORANTHACEAE

102. *Viscum L.*

108. *V. album L.*

Türkçe adları: Gökçe, buruç, çekem, gevele, çeküm

Botanik özelliği: Ökse otu çam, zeytin, armut, erik v.s. ağaçlarında asalak olarak yetişen bir bitkidir (Şekil 112).

Bileşim: Toksik polipeptitle (viskotoksinler), lektinler, flavonlar, biyojen aminler, fenilpropan türevleri, lignanlar (Çubukçu ve ark., 2002).

Şekil 112. *Viscum album L.*

Kullanılan kısımları: Yaprak, meyve ve gövdesi

Etki ve Kullanılışı: Boncuk gibi olan meyveleri zehirlidir.

Tansiyon düşürücü, idrar söktürücü ve kalp düzenleyici etkileri vardır. Öksürük ve boğmacada etkilidir. Çıban için ökse otu, sirkeyle kaynatılıp çıbanlara sürülür. Meyvesi sivilce ve yaralar için kullanılır (Özer, 2001). Enjeksiyon ile dokuya verildiğinde viskotoksinler nekrotize edici etki gösterirler, tümöral rahatsızlıklar, dejeneratif iltihabi eklem rahatsızlıkları ve yüksek tansiyonda kullanılır (Çubukçu ve ark., 2002).

36. MALVACEAE

103. Alcea L.

A. apterocarpa (Fenzl) Boiss.

A. calvertii (Boiss.) Boiss.

A. hohenackeri (Boiss. et Huet) Boiss

109. *A. calvertii* (Boiss.) Boiss.

Şekil 113. *Alcea calvertii* (Boiss.) Boiss.

Türkçe adları: Hayro, hiro, senelik

Botanik özelliği: Çok yıllık, tüylü, 100 cm. ye kadar boyda otsu bitkiler, çiçekleri sarımsı beyaz, meyve merikarp, kanatlıdır (Şekil 113).

Etki ve kullanılışı: Kökleri iltihap kurutmak ve cilt yaralarını iyileştirmek için kullanılmaktadır.

Köklerin kaynatılmış suyu idrar yolu rahatsızlıklarına ve böbrek taşlarına karşı içilmektedir. Yaprakları cilt, sürgünleri ise akciğer rahatsızlıklarına iyi gelmektedir (Öztürk ve Özçelik, 1991).

104. Malva L.

110. *M. sylvestris* L.

Şekil 114. *Malva sylvestris* L.

Türkçe adları: Ebegümece, kabalık, mülkek, çılatka, karagöz, pencer

Botanik özelliği: Ebegümece, çit, yol ve eski duvar kıyılarında, harabeliklerde yetişir (Şekil 114). Anadolu'da 8 Malva türü yetişmekte olup, bunların çiçek ve yaprakları bir ayırım yapılmaksızın "Ebegümece" olarak kullanılmaktadır.

Bu bitkilerin hepsi de yapraklarında, çiçeklerinde ve saplarında bir sümüksel madde içerirler. Küçük yapraklı bitkinin uzun saplarının ucundaki yapraklar yuvarlak ve çentiklidir. Açık pembeden eflatun rengine kadar değişebilen renkte çiçek açarlar. Bir de yuvarlak meyvesi vardır. Çiçekleri, yaprakları ve sapları, Haziran'dan Eylül'e kadar toplanabilir (URL-33).

Bileşim: Müsilaj, malvin adlı anthocyan madde tanen ve glikoz taşımaktadır (URL-34).

Kullanılan kısımlar: Yaprak ve çiçekleri

Etki ve kullanışı: Yatıştırıcı, yumuşatıcı etkileri vardır. Çıban, bronşit, diş, şişmanlık, öksürük, faranjit, göz, guatr (Acartürk, 2001).

Ebegümece çayı özellikle mukoza iltihaplarında, gastrit, mesane iltihabı, mide ve bağırsak mukoza iltihabında ve ağız boşluğu iltihabında olduğu kadar, mide ve bağırsak ülserinde de başarıyla kullanılabilir. Ama bu son iki hastalık için, arpa ile karışık bir çorba hazırlamak gerekmektedir. Önce arpa kaynatılır ve soğuduktan sonra bitki yaprakları eklenir. Ayrıca, akciğer balgamlanmalarında, bronşiyal nezlede, öksürük ve aşırı ses kısıklığında özellikle önerilir. Gırtlak ve bademcik iltihabı ve ağız kuruluğunda da başarıyla kullanılabilir. Bitki, sümüksel özelliğinin

yitirilmemesi için, geceden soğuk suya koyularak demlenmelidir. Günlük kullanım için 2 veya 3 bardak ılıklaştırıp, gün boyunca yudumlanarak içilmelidir. Nefes darlığına yol açan akciğer amfizemi bile ebegümece çayı ile iyileştirilebilir. Bu durumda, günde en az 3 bardak çay içilmeli ve süzildükten sonra geriye kalan yapraklar iyice ısıtılarak bronşların ve akciğerin üstüne geceleyin kompres olarak uygulanmalıdır. Oldukça ender görülen gözyaşı azlığı durumunda da, gözlere ebegümece banyosu ve kompresi uygulandığında, çok iyi sonuçlar alınabilir. Kaşınan ve yanan yüz alerjilerinde de, yüzü ılık ebegümece çayı ile yıkamak rahatlatıcıdır.

Ebegümece dıştan, kırıklardan veya damar iltihaplarından kaynaklanan yaralarda, çıbanlarda, şiş ayak ve ellerde kullanılır. Kaşınan ve yanan deri alerjilerinde yapılan ebegümece çayı yıkamaları çok rahatlatıcıdır. Gırtlak iltihabını iyileştirmeye ve gırtlak hastalıklarında da başarı sağlayabilir. Bu tür olaylarda, gün boyunca kullanılmak üzere, iki buçuk litre suya geceden bitki eklenerek demlenmeye bırakılır (Bir bardak suya, yarım tatlı kaşığı ince kıyılmış taze bitki) ve ertesi gün hafifçe ısıtılarak bir termosaya doldurulur. Gün boyunca, yudumlanarak 4 bardak çay içilir ve gerisiyle de derin gargaralar yapılır. Gırtlak, ağız boşluğu ve burun kuruluklarında da gün boyunca elden geldiğince sık gargara yapılmalıdır (URL-33). Kırıklarda ebegümece, süt ve arpa ile pişirilip kırık üzerine sarılır.

37. MORACEAE

105. *Morus* L.

M. alba L.

M. nigra L.

111. *M. nigra* L.

Şekil 115. *Morus nigra* L.

Türkçe adları: Karadut

Botanik özelliği: Kalın dallı, kışın yapraklarını döken orta boylu bir ağaçtır (Şekil 115). Genç sürgünler tüylü, yapraklar almaçlı dizili, biraz derimsi yapıda, üst yüzü koyu yeşil, alt yüzü açık renktedir.

Aya ucu sivri, dip kısmı yürek şeklinde, kenarları testere gibi dişli, sade yapıda, bazen lopludur (Anşin ve Eminağaoğlu, 2000).

Bileşim: Şekerler, organik asitler (tartarik ve sitrik) ve boyar maddeler (Baytop, 1999)

Kullanılan kısımlar: Meyva ve kök

Etki ve Kullanılışı: Dekoksiyon, meyve suyu, toz, tentür, sıvı ekstre halinde kullanılır. Şeker hastalığına karşı etkilidir ve astringent özelliğe sahiptir. Reçel, marmelat ve meyve suyu ile likörü yapılır. Çeşitli içkilere renk vermek amacıyla kullanılır. Kök ve kabuklarının alkoldeki eriyiği diş ağrısı ve ağız yaralarına karşı kullanılır. Kabuklarından dokuma sanayisinde kullanılan güzel kaliteli lifler elde edilir (Anşin ve Eminağaoğlu, 2000).

Karadut kökü veya kök kabuğu müshil ve tenya düşürücü etkilere sahiptir (Baytop, 1999).

38. OLEACEAE

106. Fraxinus L.

112. Fraxinus sp.

Şekil 116. Fraxinus sp.

Türkçe adları: Dişbudak

Botanik özelliği: Dişbudak, türüne göre maksimum boyu 10-30 m arasında değişebilen dolgun ve düzgün gövdeli yuvarlak tepeli ağaç türlerinin ortak adıdır (Şekil 116). Genellikle sulak ya da derin toprağa sahip yerlerde bulunurlar. Yaprak döken veya bazen herdem yeşil ağaç veya çalı formunda olabilirler (URL-35).

Bileşim: Uçan yağ, flavonoidler, quercitrin, İn-nosit, mannit, kauçuk, tanen, şeker, C vitamini

Kullanılan kısımlar: Yaprak, kabuk ve usare

Ateş düşürücü, kan temizleyici, ağrı ve sancı kesici etkileri bulunmaktadır. Dişbudak ağacı kabuğu, at kuyruğu otuyla beraber kaynatılıp balla tatlandırılarak içilmeye devam edilirse böbrek kumlarını temizler. Romatizma ve kabızlıkta kullanılır. Dişbudak yaprağı, maydanoz ile beraber kaynatılıp balla tatlandırılarak ılık olarak içilmeye devam edilirse zayıflatıcı etki gösterir (Özer, 2001).

39. ONAGRACEAE

107. Epilobium L.

E. anagallidifolium Lam.

E. angustifolium L.

E. frigidum Hausskn.

E. gemmascens C. A. Meyer

E. hirsutum L.

- E. minutiflorum* Hausskn.
E. parviflorum Schreber
E. ponticum Hausskn.
E. roseum Schreber subsp. *subsessile* (Boiss.) P. H. Raven
E. stevenii Boiss.
E. tetragonum L. subsp. *lamyi* (F. W. Schultz) Nyman

113. *E. angustifolium* L.

Şekil 117. *Epilobium angustifolium* L.

Türkçe adları: Çayır gülü, yakıotu

Botanik özelliği: Nemli yerlerde yetişen, pembe veya kırmızı renkli çiçekler açan bir veya iki yıllık otsu bir bitkidir (Şekil 117). Çiçeğin taç ve çanak yaprakları dört parçalıdır. Tohumların tepesinde tüylerden meydana gelen bir kısım vardır.

Bileşim: Bitki, şeker, tanen, yağ ve müsilajlar taşır.

Kullanılan kısımlar: Yaprak ve kökler

Etki ve kullanışı: Prostat, ishal ve yaraya iyi gelir (Acartürk, 2001). Bitkinin kök ve yaprakları kabız edicidir (Baytop, 1999).

40. ORCHIDACEAE

108. *Orchis* L.

O. pallens L.

O. palustris Jacq.

114. Orchis sp.

Türkçe adları: Orkide, kardeşkan

Botanik özelliği: 80 cm'ye kada boy yaparlar (Şekil 118). Yumrular genellikle 2, yuvarlaktır. Yapraklar değişik şekillerde, benekli veya beneksizdir (Yaltırık ve Efe, 1989).

Şekil 118. Orchis palustris Jacq.

Bileşim: Nişasta (%8-30), şekerler (glikoz, fruktoz), azotlu maddeler ve glikomannan yapısında bir müsilaj (%11-44) taşımaktadır.

Etki ve kullanılışı: Eski dönemlerde cinsel arzuyu artırıcı olarak kullanılmıştır. Bugün bilhassa kuvvet verici, çocuk ishallerini kesici ve gıda olarak kullanılmaktadır.

5-10 gr toz salep 100 gr su veya süt ile kaynatılır ve elde edilen karışım bir defada içilir (Baytop, 1999).

41. PAEONIACEAE

109. Paeonia L.

115. *P. mascula* (L.) Miller subsp. *mascula* (L.) Miller

Şekil 119. Paeonia mascula (L.) Miller

Türkçe adları: Şakayık, ayı gülü, bocur, eşek gülü (Şekil 119)

Bileşim: Uçan yağ, tanen, paeonol, nişasta, peregrinin

Kullanılan kısımlar: Kök ve çiçekler

Etki ve Kullanılışı: İçerdiği paeonol sayesinde yatıştırıcı etki yaptığından şakayık kökü ya da çiçekleri sara hastalarında kullanılır.

Adet söktürücü, kan durdurucu etkileri vardır. Sarılık, anjin, verem, ishal, mesane iltihabı ve bağırsak kolitlerinde kullanılır (Özer, 2001) .

42. PAPAVERACEAE

110. *Chelidonium L.*

116. *C. majus L.*

Türkçe adları: Kırlangıç otu, terme otu

Botanik özelliği: 30-80 cm yüksekliğindeki bitki, mayıstan sonbahar ortalarına kadar çiçeklenir (Şekil 120). Yapraklarının uçları dişlidir ve meşe yapraklarını andırır. Gövdesinden ve saplarından portakal sarısı, koyu bir sıvı çıkar.

Şekil 120. *Chelidonium majus L.*

Genellikle ormanların güney kıyılarında, duvarların ve çitlerin dibinde ve moloz yığınlarının üstünde yetişir. Yaz ne kadar sıcak ve ormanların güney kıyıları ne kadar kuru olursa olsun, bitkinin gövde ve saplarından portakal renkli koyu sıvı her zamanki incelikte elde edilebilir. Kışın her yer karla örtüldüğünde bile, eğer yetiştiği yere dikkat edilmişse, kırlangıç otu kar altında bulunabilir. Avrupa ve Kuzey Anadolu'da yetişir.

Bileşim: Alkoloitler (kelidonin ve türevleri %0.31) taşımaktadır.

Kullanılan kısımlar: Çiçek, gövde ve yapraklar

Etki ve kullanılışı: Bitki, kan temizleyici ve kan yapıcı etkiye sahiptir. Isırgan otu ve civanperçemi eşliğinde, lösemide kullanılabilir. 100' er gr ısırganotu, civanperçemi ve kırlangıç otu karıştırılır ve ince kıyılmış karışımdan 1 tatlı kaşığı dolusu bitki orta boy bir su bardağı dolusu kaynar suyla haşlanır (kaynatılmaz). 10 dakika demlendikten sonra süzülür. Öğün aralarında yavaş yavaş yudumlanarak günde 3 bardak içilir. Akciğer hastalıklarında, iyice yıkanmış taze bitki mikserde sıkılarak elde edilen sıvı iki misli ılık suyla karıştırılarak, gün boyunca yudumlanarak

içilir. Kan ve karaciğer temizleyici özelliğinin yanı sıra, metabolizma üzerinde de çok olumlu etkilere sahiptir. Safrakesesi, böbrek ve karaciğer hastalıklarında başarıyla kullanılabilir. Şaraba yatırıldığında (30 g kırlangıç otu, kökü ile birlikte, 1-2 saat boyunca, yarım litre beyaz şaraba yatırılır), sarılığı çok çabuk iyileştirebilir. Ağrılı basurlarda, idrar yaparkenki yanmalarda ve sancılarda önerilir. Bu durumlarda, bitki özsuğu ılık suyla veya bitki çayıyla karıştırılarak, günde 2-3 bardak yudumlanarak içilir. Taze bitkinin özsuğu, dıştan, kötü karakterli deri hastalıklarda, nasır, siğil ve iyileştirilemeyen temriyelerde kullanılır. Katarakt ve göz saydam tabakasındaki lekeler yavaş yavaş kaybolur. Bitki özsuğu, göz ağtabakası kanamasına ve çözülmesine karşı bile yardımcı olabilir. Bir bitki yaprağı alınır ve yıkandıktan sonra nemli parmakların arasında ezilir. Böylece elde edilen nemlilik, işaret parmağı ile gözpınarlarına sürülür. Doğrudan göze sürülmediğı halde, bu etkili maddeyi göz hemen emer. Bu kullanma biçimi, katarakt, görme zayıflığı ve yorgun düşen sağlıklı gözler için de geçerlidir (URL-36).

111. *Corydalis Medik.*

117. *C. rutifolia* (Sibth. et Sm.) Dc. subsp. *erdellii* (Zucc.) Cullen et Davis

Şekil 121. *Corydalis rutifolia* (Sibth. et Sm.) Dc. (URL-88)

Türkçe adları: Kazgagası

Botanik özelliğı: Çok yıllık, otsu, yumrulu ve tüysüz bitkilerdir (Şekil 121).

Kullanılan kısımlar: Çiçek ve yapraklar

Etki ve kullanışı: Çay halinde keyif verici olarak kullanılır (Baytop, 1997).

112. *Fumaria L.*

F. cilicica Hausskn.

F. microcarpa Boiss. ex Hausskn.

F. officinalis L.

F. vaillantii Lois.

118. *F. microcarpa* Boiss. ex Hausskn.

Türkçe adları: Şahtere

Kullanılan kısımlar: Toprak üstü kısımları

Etki ve kullanışı: İdrar artırıcı, yatıştırıcı, ağrı kesici ve mikrop öldürücü olarak kullanılır (Baytop, 1997).

119. *F. officinalis* L.

Şekil 122. *Fumaria officinalis* L.

Türkçe adları: Hakiki şahtere, yersofrası, sarılıkotu

Botanik özelliği: Şahtere otu bir yıllık bir bitki olup 15-40cm boyunda dikine yükselir, mavimsi yeşil renkte, çok çatalı ve dallarını taşıyamayacak yerlere doğru eğilir (Şekil 122).

Ana yaprakları saplı üzerinde dizili yan yapraklardan oluşur ve geriden kanat yaprak görünümünü andırır. Çiçekleri sapların üst kısmında topluca bir arada salkım şeklinde bulunurlar. Kupası 2-3mm büyüklüğünde yumurta veya mızrak şeklinde mavimsi yeşil renkte, taçları borucuk şeklinde 5-10 mm uzunluğunda pembe veya kan kırmızısı uç kısmı ise koyu kırmızıdır. Meyveleri küre şeklinde yeşil renkli 2-2,5mm çapında ve 3-4mm uzunluğunda bir sapı vardır. (URL-37).

Bileşim: Drog %1 civarında benzilizokinolin türevi alkaloidler taşır, en önemlileri protopin ve fumarilindir. Ayrıca flavon türevleride drogda bulunur (Çubukçu ve ark., 2002)

Kullanılan kısımlar: Topraküstü kısımları

Etki ve kullanışı: İştah açıcı, kan temizleyici, idrar artırıcı, güçlendirici, bağırsak yumuşatıcı özellikleri bulunmaktadır. Damar sertliği, ekzama, şişmanlık, kaşıntı ve

halsizliğe iyi gelir (Acartürk, 2001). Karaciğer hastalıklarına, sarılığa, uyuz ve egzamaya, idrar söktürmeye, basura, damar sertliğine, vücuttaki toksinlerin dışarı atılmasına, safra kesesi ve sindirim sistemi rahatsızlıklarına ve cilt hastalıklarına faydalıdır. Ateş düşürür, sarılıkta kullanılır, kanı temizler, damar tıkanıklığını açar, alerji ve kepek için kullanılır (URL-37).

113. *Glaucium* Adans.

120. *G. grandiflorum* Boiss. et Huet. var. *grandiflorum* Boiss. et Huet.

Türkçe adları: Göğündürme, kel lale

Şekil 123. *Glaucium grandiflorum* Boiss. et Huet.

Botanik özelliği: 40-50 cm boyunda çok yıllık otsu bir bitkidir (Şekil 123). Kırmızı bazen de sarı renkli gösterişli çiçeklere sahiptir. Tarla, bahçe ve yol kenarlarında yetişir (Serin ve ark., 2005).

Bileşim: Aporphin, protopin ve promorfin grubundan alkaloidler bulunmaktadır (Zeybek ve Zeybek, 1994).

Etki ve kullanışı: Kan temizleyici (kan çıbanı ve ala hastalığına karşı) ve göz hastalıklarında kullanılır (Baytop, 1997).

114. *Papaver* L.

P. dubium L.

P. fugax Poiret var. *fugax* Poiret

P. glaucum Boiss. et Hausskn.

P. macrostomum Boiss. et Huet ex Boiss.

P. persicum Lindl. subsp. *persicum* Lindl.

P. pseudo-orientale (Fedde) Medw.

P. rhoeas L.

121. *P. rhoeas* L.

Şekil 124. Papaver sp.

Türkçe adları: Gelincik, paton

Botanik özelliği: Yıllık olan bitki, dik gelişir ve 90 cm kadar boylanır (Şekil 124). 2 yeşil çanak ve 4 kırmızı taç yaprağı vardır. Geniş bir yayılış alanı vardır (Serin ve ark., 2005). Bileşim: Zamk, müsilaj, rhoeadin, şekerler, renk maddeleri

Kullanılan kısımları: Çiçek ve yaprakları

Etki ve Kullanılışı: Yatıştırıcı, öksürük kesici, göğüs yumuşatıcı ve hafif uyutucu etkilere sahiptir. Kurutulmuş gelincik meyvası toz edilip bal ile karıştırılarak öksürük kesici olarak kullanılmaktadır (Baytop, 1999). Gelincik yaprağı dövülüp, kanayan yere konursa kanamayı durdurur. Gelincik otu çiçekleri, su ve zeytinyağında su uçana kadar kaynatılıp balla tatlandırılarak yanıklara sürülür. Baş ağrısı için; Gelincik çiçeği sirkeyle kaynatılıp baş yıkanır veya başa sürülür. Gelincik yaprağı ve çiçeği lapa yapıp yara ve bereye bağlanır. Gelincik ve cevizin yeşil kabuğu kaynatılıp suyu ile kına karılır, bu kına saçlara yakılırsa siyah kına olur. Saçlar siyaha boyanır (Özer, 2001).

43. PINACEAE

115. *Pinus* L.

122. *P. sylvestris* L.

Türkçe adları: Sarıçam

Botanik özelliği: 20-40 m arasında boy yapan ibrelili türlerdendir (Şekil 125). Genç gövdelerde ve yaşlı ağaçların uç kısmındaki kabukları tilki sarısı rengindedir. 3-8 cm boyundaki iğne yaprakları çift olup mavi-yeşildir. Kozalaklar saplı olup aşağı sarkar (Acartürk, 2001)

Şekil 125. Pinus sylvestris L.

Bileşim: Pinen, sylvestren, cadinen, tanen, C vitamini, phelandren, terpineol, bornil asetat

Kullanılan kısımları: Kabuk, yaprak, taze sürgünler ve esansı

Etki ve Kullanılışı: Çam kabuğu sirke ile kaynatılıp gargara yapılırsa diş ağrılarını keser. Çam yaprağının kan temizleyici, balgam ve idrar söktürücü etkileri bulunmaktadır.

Çam yaprağı sinir otuyla beraber kaynatılıp içilmeye devam edilirse astım ve bronşitte fayda sağlar. Çam kabuklarının yaraları iyileştirici etkisi bulunmaktadır. Çamin taze filizleri kaynatılıp balla tatlandırılarak sıcak olarak içilir ve gargara yapılırsa ses kısıklığını giderir. Saç bakımı için; terebentin (çam esansı) zeytin yağıyla beraber karıştırılıp saç diplerine sürülür, sabahleyin saçlar yıkanır.

Çam yaprakları kaynatılıp balla tatlandırılıp ılık olarak aç karına içilmeye devam edilirse zayıflatıcı etki yapar. Çam yaprakları gastritte faydalıdır (Özer, 2001). Çam reçinesi ve balmumu erimiş haldeki tereyağıyla karıştırılarak bir merhem hazırlanır. Hazırlanan bu merhem özellikle ellerdeki yara ve çatlaklarda kullanılır.

44. PLANTAGINACEAE

116. Plantago L.

P. atrata Hoppe

P. major L. subsp. *intermedia* (Gilib.) Lange

P. media L.

123. Plantago sp.

Türkçe adları: Sinirotu, kırkdamarotu, karnıyarıkotu, bağa otu, bağa yaprağı (Şekil 126)

Botanik özelliği: *Plantago* L. cinsi toprak üstünde rozet yapraklar taşıyan ve yaprakları paralel damarlı olan bir veya çok yıllık, otsu bitkilerdir (Tanker ve ark., 1998).

Şekil 126. *Plantago* sp.

Bileşim: Müsilaj, acı maddeler, flavonlar, silisik asit ve aucubin glikoziti (URL-38)

Kullanılan kısımlar: Tohum, tohum dış kabukları ve yaprakları kullanılır.

Etki ve kullanışı: Buruşturucu, tatlandırıcı, kan temizleyici, idrar artırıcı, antitoksin.

Bronşit, yara, çiban, nezle, kabızlık, ishal, zehirli sokmalar ve ülserde faydalıdır (Acartürk, 2001). Demülsen ve laksatif, ayrıca ekspektorandır. Lipit ve serum kolesterol düzeyini düşürür. Kalori kontrollü zayıflama diyetlerinde, diyarenin kısa süreli semptomatik tedavisinde, hematüri sistit, anal fissür, kronik duodinit, rektal-anal operasyonlar sonrası, spesifik olarak kanama ve tahrişli hemoroitlerde kullanılır (Çubukçu ve ark., 2002). Yapraklar et dolması sarmakta kullanılır (Baytop, 1997). Çıbanların iyileştirilmesinde kullanılır. Basit kanamaları durdurur ve iltihaplanmayı önler.

45. PLUMBAGINACEAE

117. *Plumbago* L.

124. *P. europaea* L.

Türkçe adları: Avrupa kurşunotu, avrupa kuduzotu, avrupa dövenotu (Şekil 127)

Botanik özelliği: 70-80 cm boyunda, Temmuz-Ekim ayları arasında kırmızı mor renkli çiçekler açan, ekilmemiş tarla ve yol kenarlarında rastlanan bir bitkidir (URL-39).

Şekil 127. *Plumbago europaea* L.

Bileşim: Tanen, sabit yağ, plumbagol (URL-39)

Kullanılan kısımlar: Topraküstü kısımları

Etki ve kullanışı: Bitki çiğnendiğinde diş ağrılarını geçirdiği için dişotu, kağıda sürüldüğü zaman kurşun lekesini andıran bir leke bırakmaktadır.

Kurşunotu, bitkinin ciltle teması sonucunda ciltte kırmızı veya mor lekeler oluşturduğundan, bu lekeler darbe sonucu deride meydana gelen lezyonlar benzetilerek dövenotu isimleri kullanılmaktadır. Kuduz otu adı ise eski devirlerde kuduz hastalarına verilmesi sebebiyle konmuştur. Bütün bitki taze veya kurutulmuş olarak suyla kaynatılarak veya lapa haline getirilerek kullanılabilir. Acı, tahriş edici, yakıcı ve kusturucu etkilidir. Bu sebeple günümüzde dahilen kullanım hemen hemen yoktur. Haricen ise uyuz ve bit gibi deri parazitlerinde kullanılabilir (URL-39). Boyar madde olarak kullanılır (Baytop, 1997).

46. POACEAE

118. *Agropyron* Gaertner

A. cristatum (L.) Gaertner subsp. *pectinatum* (Bieb.) Tzvelev var. *pectinatum* (L.) Gaertner

A. cristatum (L.) Gaertner subsp. *incanum* (Nab.) Melderis

125. *A. cristatum* (L.) Gaertner

Türkçe adları: Ayrık otu

Botanik özelliği: Temmuz-ağustos ayları arasında yeşil veya morumsu-yeşil renkli başaklar veren, 30-100 cm boyunda, çok senelik otsu bir bitki (Şekil 128). Toprak altında çok fazla yayılmış olan ana kökleri bulunur. Bilhassa kumlu toprakları sever. Gövdeleri dik, tüysüz ve içi boştur. Yaprakları dar, uzun, ince, paralel damarlı, sivri

uçlu, koyu yeşil renklidir. Çiçekler gövdenin ucunda ve yassı bir başak durumunda toplanmışlardır. Meyve sarımsı renkli uzuncadır (URL-40).

Şekil 128. *Agropyron cristatum* (L.) Gaertner (URL-92)

Bileşim: Bol miktarda karbonhidrat (triticin), müsilaj ve saponinler, mineral tuzlar, özellikle potasyum tuzu, silisik asit ve demir, vitaminler (A, B), organik asitler içermektedir.

Kullanılan kısımlar: Tamamı

Etki ve kullanışı: Ayrıkotu kökü; idrar söktürücü, mukoza koruyucu, antiseptik, bronşları rahatlatıcı, kan temizleyici özellikler taşır.

Bronşiyal rahatsızlıklar, metabolizma problemleri, romatizma ve gut hastalıkları, üriner sistem iltihapları, idrar kesesi iltihabı, idrar yolları iltihabı, prostat iltihabı, öncelikli kullanım alanlarıdır. Prostat büyümesine karşı da kullanılabilir. Böbrek taşı ve kumuna karşı idrar söktürücü olarak görev yapabilir. Kan temizleyici etkisi vardır. Deri hastalıklarına ve ergenlik sivilcesine karşı kullanılmalıdır (URL-41).

119. *Cynodon* L. C. M. Richard

126. *C. dactylon* (L.) Pers. var. *villosus* Regel

Şekil 129. *Cynodon* sp.

Türkçe adları: Domuz ayrığı

Botanik özelliği: Çok yıllık, rizomları çıplak, nodlarından köklenen, saman sarısı renkli bitkilerdir (Şekil 129).

Çiçek taşıyan sürgünler dik veya sarkık durur, 30cm'ye kadar boylanır, çıplaktır (Yaltırık ve Efe, 1989).

Kullanılan kısımlar: Rizomları

Etki ve kullanılışı: İnfusyon halinde idrar artırıcı ve müshil olarak kullanılır (Baytop, 1999).

47. POLYGALACEAE

120. Polygala L.

P. papilionacea Boiss.

P. transcaucasica Tamamschian

P. vulgaris L.

127. *P. vulgaris* L.

Şekil 130. *Polygala vulgaris* L.

Türkçe adları: Sütotu

Botanik özelliği: 30-40 cm boyunda, sapsız yapraklı, mavi-mor çiçekli bir bitkidir (Şekil 130). Trakya ve Kuzey Anadolu'da rastlanır. Bundan başka on tane daha polygala türü Anadolu'da mevcuttur. Hemen hepsi aynı amaçla kullanılabilir.

Bileşim: Tesirli madde saponindir. Bundan başka şahmi yağ ve golterin isimli madde vardır.

Kullanılan kısımlar: Kökler

Etki ve kullanılışı: Polygala'nın tıbbi tarihi oldukça eskidir. Kuzey Amerika yerlileri tarafından kökü yılan benzemesi sebebiyle yılan sokmalarına karşı kullanılmıştır. Daha sonra 18. yy.'da Avrupa'ya getirilerek tıbbî etkileri öğrenilmiştir. Mayıs ayında cinsine göre mavi, mor veya beyaz renkli çiçekler açan süt otunun kökleri sonbaharda topraktan çıkarılır ve yerlere serilerek kurumaya terkedilir. Kullanılacağı zaman kuru kökler parçalanarak suyla kaynatılır. Saponin maddesi mide mukozasını tahriş ederek reflex yolla balgam söktürür ve dolayısı ile göğsü yumuşatır. Adından

da tahmin edilebileceği gibi emziren hanımlarda sütü artırır. Terletici, kuvvet verici ve idrarı artırarak vücuttaki zehirlerin atılmasını kolaylaştırıcı etkileri de bilinmektedir. 200 gr kuru kök 1 lt suda kaynatılır ve günde 2 bardak içilir (URL-42).

48. POLYGANACEAE

121. Polygonum L.

P. amphibium L.

P. bistorta L. subsp. *carneum* (Koch) Coode et Cullen

P. cognatum Meissn.

P. polycnemoides Jaub. et Spach

P. setosum Jacq

128. *P. bistorta* L. subsp. *carneum* (Koch) Coode et Cullen

Türkçe adları: Kurtpençesi, yılan kökü, çıyanotu, çıyancık

Botanik özelliği: Mayıs-Temmuz aylarında pembe renkli çiçekler açan, 50 cm yüksekliğinde bir ottur (Şekil 131).

Bileşim: Nişasta, glikoz, tanen, silicic asid, kırmızı bir boya maddesi ve antrakinon türevleri içermektedir.

Şekil 131. Polygonum bistorta L.

Kullanılan kısımlar: Kökler

Etki ve kullanışı: Kökleri topraktan çıkarılıp, temizlenir ve kurutulur. İlaç elde etmek için kuru kökler suda kaynatılır. Akyuvarları da geçici olarak arttırarak, genel vücut direncini artırır. Bu etkiden eskiden verem tedavisinde faydalanılmıştır. Hafif mikrop öldürücü özelliğinden ötürü ağız ve boğaz hastalıklarında gargara olarak kullanılabilir. Söz konusu etkiler için 30 gr. kuru kök 1 lt suda kaynatılarak içilebilir veya bununla gargara yapmak, yara yıkamak suretiyle kullanılabilir. Bu sıvı hanımların basit vaginal akıntılarında da, vaginanın bu suyla yıkanmasıyla fayda sağlayabilir (URL-84). Kökü kabız ve kan dindirici olarak kullanılır (Baytop, 1997).

129. *P. cognatum* Meissn.

Türkçe adları: Madımak, kuşekmeği, kuşpepesi

Botanik özelliği: Gövdesi yatık, çok yıllık ve otsu bir bitkidir (Şekil 132). Yaprakları küçük ve basittir tabanda küçük bir okrea taşır (Tanker ve ark.,

Şekil 132. *Polygonum cognatum* Meissn. 1998).

Bileşim: Glikoz, tanen, uçucu yağ, nişasta (Anonim, 2007)

Kullanılan kısımlar: Topraküstü kısımları

Etki ve kullanışı: Çiğ olarak veya pişirilerek yenir. Pirinç veya pastırma ile pişirilir veya pilava katılır (Baytop, 1997). Madımakın doğranmış ve kurutulmuş yumrusundan hazırlanan çay, mide ve bağırsak hastalıklarıyla dizanteriye karşı antiseptik olarak kullanılmaktadır. Karın ağrısının giderilmesinde, ishal ve iltihaplara karşı etkilidir. Şeker hastalığı ve böbrek taşı rahatsızlığına da iyi gelmektedir. Tozundan hazırlanan merhem yaraların iyileşmesinde kullanılmaktadır (URL-43). Ayrıca damar büzücü olması sebebiyle bilhassa kadınlarda uzun süreli basit ve az kanamalarda kullanıldığı bilinmektedir. Yine bu özelliği sebebiyle hemoroidlerde de kullanılabilir (URL-44).

122. *Rumex* L.

R. alpinus L.

R. obtusifolius L.

R. patientia L.

R. ponticus E. H. L. Krause

R. tuberosus L. subsp. *horizontalis* (Koch) Rech.

130. *R. tuberosus* L. subsp. *horizontalis* (Koch) Rech., *R. alpinus* L.

Türkçe adları: Kuzukulağı

Şekil 133. *Rumex alpinus* L

Botanik özelliği: Haziran-Eylül ayları arasında küçük çiçekler açan, ortalama 50 cm yüksekliğinde, dağ, orman ve çayırlarda sık bulunan bir bitkidir (Şekil 133). Avrupa ve tüm Anadolu'da yaygın bir türdür.

Bileşim: Yapraklarda potasyum oksalat, köklerde ise tanen, antrakinon türevleri, nişasta, şekerler, reçine vardır. C vitamininden zengindir.

Kullanılan kısımları: Yaprak, gövde ve kökler

Etki ve kullanılışı: Kurutulmuş kökleri ve yaprakları ilaç olarak, taze bitki ise ekşi tadı sebebiyle salata malzemesi şeklinde tüketilir. Eski Mısır'dan beri yemek malzemesidir (URL-45).

Çıban, işahsızlık, peklik ve deri hastalıklarında kullanılır (Acartürk, 2001). İdrar söktürücü, ateş düşürücü ve müshildir. İçerdiği bol miktarda C vitamini sebebiyle skorbütte verilebilir. Bunun için 50 gr. kuru kuzukulağı 1 lt. kaynar suya konur. Günde 4 fincan içilir. Bitkide bulunan oksalat tuzları yüksek dozda böbreklere zararlı olduğundan böbrek hastaları kullanmamalıdır. Ayrıca romatizmalı hastalara da tavsiye edilmez. Yine 50 gr. kuzukulağı 1 lt. su içinde 10-15 dk. kaynatılarak elde edilen sıvının günde 3 bardak olarak içilmesi ve haricen kullanımı sivilce, sedef ve egzemalarda fayda sağlar. Bu suyla gargara yapmak diş ağrılarını azaltır (URL-45). Yaprak sapı çiğ olarak yenir. Yapraklarından dolma yapılır ya da ıspanak gibi pişirilerek yoğurt ile yenir.

131. *R. obtusifolius* L., *R. patientia* L.

Türkçe adları: Labada, efelek, evelik

Botanik özelliği: Nemli kırlarda yetişen, genellikle bir kaç yıl yaşayan, yeşil veya firfiri renkte otsu bir bitki cinsidir (Şekil 134). Yaprakları hafifçe kabarık ve geniştir. Meyveleri üç köşeli veya yassıdır. Daha çok çayırılık yerlerde, harabelerde, yol kenarlarında, meskûn dağlık bölgelerde yayılış gösterirler. Gövdeleri dik, silindirik kırmızımsı, kökler kalın ve sarımsı renklidir.

Şekil 134 *Rumex*. sp.

Yaprakları büyük, saplı ve sapın tabanı oluk gibi çukurlaşmıştır. Çiçekler, gövdenin ucunda toplanmışlardır. Çiçek organları 6 parçalıdır. Meyveleri kanatlıdır (URL-46).

Bileşim: Demir bileşimi, tanen, fosfor (Anonim, 2007)

Kullanılan kısımlar: Yapraklar

Etki ve kullanışı: Yapraklar pazarlarda satılır ve sebze yerine kullanılır. Meyveler çay gibi hazırlanarak çay yerine içilir. Yaprakları ile yapılan et dolmasına efelek dolması denir (Baytop, 1997). Kronik romatizmada etkilidir. Egzama ve kaşıntıyı giderir. Karaciğer yanmasını giderir. Tüberkülozda etkilidir. Kansızlığı giderir. İç temizleyicidir. Vücuda kuvvet verir (Anonim, 2007).

123. Rheum L.

132. *R. ribes* L.

Türkçe adları: Işgın, eşgın

Şekil 135. *Rheum ribes* L.

Botanik özelliği: Kayalık ve bayır yerlerde 2100- 2800 m metreler arasında yetişmektedir (Şekil 135). Doğu Anadolu için tipik bir bitkidir. 40 cm ye kadar boylanabilen, kalın köklü, sarımsı beyaz çiçekli, çok yıllık otsu bir bitkidir (Güler, 2004).

Bileşim: Oksimetilantrakinon, emodin, chrysofan asit, tanen, kalsiyum oksalat (Özer, 2001)

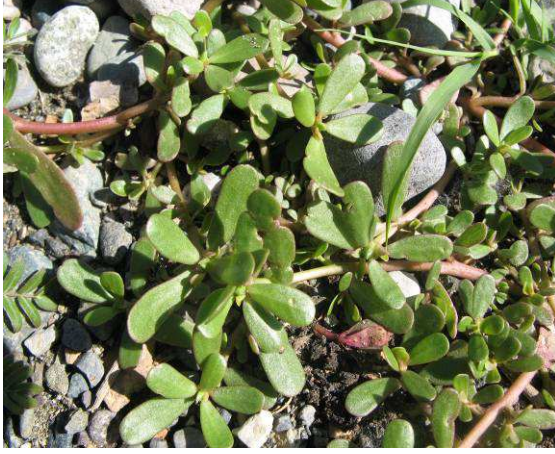
Kullanılan kısımları: Gövde ve kökler

Etki ve kullanılışı: Kabuğu soyulduktan sonra çiğ olarak yenir. Kökleri kabıza karşı etkilidir. Halk arasında kökü midevi rahatsızlıklar, nefes darlığı ve şeker hastalığına karşı kullanılmaktadır (Güler, 2004). Besin maddesi olarak tüketilmekte, il ve ilçe merkezlerindeki pazarlarda satılmaktadır.

49. PORTULACACEAE

124. *Portulaca* L.

133. *P. oleracea* L.

Şekil 136. *Portulaca oleracea* L.

Türkçe adları: Semizotu, pirpirim

Botanik özelliği: Bir yıllık otsu bir bitkidir (Şekil 136). Gövdesi toprak üzerine yatık, yaprakları sapsız ve etlidir. Yenilen kısmı, küçük, yuvarlak yeşil yaprakları ve körpe saplarıdır.

Bileşim: C vitamini, demir ve kuzukulağı asidi

Kullanılan kısımlar: Topraküstü kısımları

Etki ve Kullanılışı: Mide ve bağırsak kanamalarında ve kanlı idrarda faydalıdır. Kanı temizler. Vücuda serinlik verir. Şeker hastalarının susuzluğunu giderir. İdrar söktürür. Kabızlığı giderir. Zayıflamaya faydalıdır. Dalak hastalıklarında şikayetleri giderir. Uykusuzluk, sinirlilik ve zihin yorgunluğunda faydalıdır. Lapası, yanık ve apsede rahatlık verir (URL-47). Yörede sebze olarak tüketilmektedir.

50. PRIMULACEAE

125. Anagallis L.

134. *A. foemina* Miller

Şekil 137. *Anagallis foemina* Miller

Türkçe adları: Farekulağı

Botanik özelliği: Tek yıllık, gövdeleri çıplak, 4 köşeli olan bitkilerdir (Şekil 137). Yapraklar sapsız veya amplexikauldür (Yaltırık ve Efe, 1989).

Bileşim: Terpinol, terpinin vethymol gibi kokulu maddeler içerir.

Etki ve kullanışı: Toksin etkisi vardır. İştahı açar, vücuda dinçlik verir.

Nezleyi keser. Göğsü yumuşatır, öksürüğü giderir, balgam söktürür. Diş ağrılarını keser. Sinir bozukluklarını giderir. Görme zaafiyetinde de faydalıdır. Midevi, yatıştırıcı ve spazm gidericidir. Yaralar için hazırlanan ilaçların bileşiminde vardır (URL-48).

126. *Primula* L.

P. algida Adams

P. auriculata Lam.

P. elatior (L.) Hill subsp. *pallasii* (Lehm.) W. W. Sm. et Forrest

P. veris L. subsp. *macrocalyx* (Bunge) Lüdi

135. Primula sp.

Türkçe adları: Çuhaçiçeği, tutya, ağlağanzor, tutuba, tütüye

Şekil 138. Primula sp.

Botanik özelliği: Kuzey Yarıkürede yaygın olan çuhaçiçeği, ülkemizde genellikle Doğu Anadolu'nun dağlık kesimlerindeki nemli orman ve çayırarda yetişir (Şekil 138). 15-25 cm. kadar boylanabilen, dayanıklı çokyıllık otsu bitkidir.

Kısa bir rizomu vardır. Mavimsi-yeşil ve üzeri kırışık görünümlü yapraklarının hepsi, doğrudan doğruya bitkinin rizom kökünden sürerek bir rozet oluşturur. Yuvarlak kesitli ve içi dolu olan çiçek sapları, 30 kadar çiçeği taşıyacak kadar dayanıklıdır. Gevşek ya da sıkı salkımlar oluşturarak ilkbaharda açan çiçekleri, altın renkli taçyapraklarıyla gösterişlidir. Bitkinin koyu kahverengi minik tohumlarını taşıyan meyvesi yumurta biçimli bir kapsül halindedir. Güneşli ya da yarı gölge yerleri, kireçli ve nemli toprakları seven çuhaçiçeği, tohumlarıyla ya da büyük bitkilerin rizomlarının bölünüp ayrı yere dikilmesiyle çoğaltılır (URL-49).

Bileşim: Karbonhidratlar, flavonoidler, fenolik glikozitler, kondense tanenler, pseudo tanenler, kinonlar. Bitkinin toprakaltı kısımlarında %5-10 triterpenik saponin ve fenolik glikozitler bulunur. Primular, kampfer, C vitamini, uçan yağ, tanen, silisik asit, madeni tuzlar kökünde %10 saponin, glikozid, flanyonoid.

Kullanılan kısımlar: Çiçek ve kök kısımları

Etki ve kullanışı: Sedatif, antispazmodik, hipnotik, diüretik, sekretolik ve ekspektoran etkilidir. Öksürük, bronşit ve soğuk algınlığında; uykusuzluk, sinirsel rahatsızlıklarda özellikle anksiyete hallerinde kullanılır (Çubukçu ve ark., 2002). Kökler iyi bir balgam söktürücüdür. Bağışıklık sistemini güçlendirir. Eklem şiş ve ağrılarında faydalıdır. Zayıflatıcı özelliği vardır (Anonim, 2007). Göz hastalıklarında kullanılır.

51. RANUNCULACEAE

127. Adonis L.

A. aestivalis L. subsp. *aestivalis* L.

A. eriocalycina Boiss.

A. flammea Jacq.

A. wolgensis Stev. ex Dc.

136. *A. aestivalis* L. subsp. *aestivalis* L.

Şekil 139. *Adonis aestivalis* L.

Türkçe adları: Kanavcıotu, şeytangözü, kandamlaş, keklikgözü

Botanik özelliği: Keklik gözü Mayıs-Haziran aylarında kırmızı renkli çiçekler açan, 40 cm boyunda, parçalı yapraklı, otsu bir bitkidir (Şekil 139). Boş araziler, yol kenarları ve ekin tarlalarında görülür (URL-50).

Bileşim: Cymarin isimli bir glikozit ve alkaloidler

Kullanılan kısımlar: Çiçekler

Etki ve kullanışı: Kalp toniği, irsi kalp hastalıklarında rahatlatıcı, idrar söktürücü, sinirleri sakinleştirici. Zayıf bir kalp kuvvetlendirici ve idrar söktürücüdür. Kalp kaslarının kasılma gücünü artırmak suretiyle bu etkiyi gösterir. Keklikgözü ve sarısülün gözüyle (*Adonis versalis*) sinirsel çarpıntılarda ve basit tansiyon düşüklüklerinde başarılı sonuçlar almak mümkündür (URL-50).

128. Anemone L.

137. *A. albana* Stev. subsp. *armena* (Boiss.) Smirn.

Türkçe adları: Dağ lalesi

Şekil 140. *Anemone albana* Stev.

Botanik özelliği: Anemone L.cinsine ait türler çok yıllık otsu bitkilerdir (Şekil 140). Çiçekler tek başınadır, sap üzerinde 3 yapraktan oluşan bir involukrum bulunur (Tanker ve ark., 1998)

Kullanılan kısımlar: Çiçekli dallar

Etki ve kullanışı: Çiçekli dallar balgam söktürücü ve idrar artırıcı olarak kullanılır (Baytop, 1999).

129. *Aquilegia* L.

138. *A. olympica* Boiss.

Şekil 141. *Aquilegia olympica* Boiss.

Türkçe adları: Haseki küpesi

Botanik özelliği: Otsu bir bitkidir (Şekil 141). Periant 2 sıralı, dıştakiler petaloit 5 parçalı, mavi-pembe renkli; iç halkadakiler beyaz renkli mahmuzlu olup mahmuzu kanca gibi geriye kıvrıktır (Tanker ve ark., 1998).

Kullanılan kısımlar: Çiçekli dallar

Etki ve kullanışı: Çiçekli dallar kabız, idrar artırıcı ve terletici olarak kullanılır (Baytop, 1999).

130. *Consolida* (Dc.) S. F. Gray

C. cornuta (Davis et Hossain) Davis

C. glandulosa (Boiss. et Huet) Bornm.

C. hohenackeri (Boiss.) Grossh.

139. *C. hohenackeri* (Boiss.) Grossh.

Şekil 142. *Consolida* ssp.

Türkçe adları: Hezeran, mor çiçek, mevzekotu

Botanik özelliği: *Consolida* (Dc.) S. F. Gray cinsi tek yıllık olup yaprakları dar ve sivri lopludur (Şekil 142). Çiçekleri rasemöz halinde kurul oluşturur veya salkım halindedir. Zigomorf olan çiçeklerin periant yaprakları 2 halka üzerinde dizilmiştir. Çanak yaprağın mahmuzunda nektaryum bulunur. Stamenler spiralli seriler halindedir. Folikül meyveler tek olarak bulunur (Yaltırık ve Efe, 1989).

Etki ve kullanılışı: Sivas bölgesinde, çiçekleri yoğurt

çorbalarına renk vermek için kullanılır (Baytop, 1997).

131. *Thalictrum* L.

140. *T. minus* L. var. *minus* L.

Şekil 143. *Thalictrum minus* L.

Türkçe adları: Çayırsedefi

Botanik özelliği: Çok yıllık ve rizomlu bitkilerdir (Şekil 143). Yapraklar kın gibi, kulakçıklıdır.

Bileşim: Acı madde, flavon türevleri ve alkaloidler taşımaktadır.

Kullanılan kısımlar: Kök ve rizomlar

Etki ve kullanışı: Zehirli bileşikler taşırlar. Müshil ve idrar artırıcı etkileri bulunmaktadır (Baytop, 1999).

Göz ağrılarının tedavisinde kullanılır (Öztürk ve Özçelik, 1991).

52. RESEDACEAE

132. *Reseda* L.

R. armena Boiss. var. *scabridula* Abdallah et De Wit

R. armena Boiss. var. *armena* Boiss

R. lutea L. var. *lutea* L.

141. *R. lutea* L. var. *lutea* L.

Şekil 144. *Reseda lutea* L.

Türkçe adları: Sarı muhabbetçiçeği sarı gerdanlık, yemen safranı

Botanik özelliği: İki yıllık otsu bir bitkidir (Şekil 144). 20-40 cm boylanabilmektedir (Serin ve ark., 2005).

Kullanılan kısımlar: Kök ve çiçekler

Etki ve kullanışı: Kökler idrar artırıcı ve müshil etkiye sahiptir. Çiçekler boyar madde olarak kullanılır (Baytop, 1999).

53. RHAMNACEAE

133. *Frangula* Miller

142. *F. alnus* Miller subsp. *pontica* (Boiss.) Davis et Yalt.

Türkçe adları: Barut ağacı

Botanik özelliği: 4-5 m boyunda, dikensiz küçük bir ağaçtır (Şekil 145). Yapraklar alternan dizilişli, basit, tam kenarlı ve saplı; meyva olgunlukta siyah renkli, saplı bir bakkadır (Tanker ve ark., 1998).

Bileşim: Tanen, acı maddeler, şekerli komponentler, antra glikozidler, saponin, elma asidi, frangul asidi ve glikofrangulin.

Kullanılan kısımlar: Kabuklar

Şekil 145. Frangula alnus Miller
(URL-87)

Etki ve kullanışı: Diüretik, idrar söktürücü, laksatif, müshil, antihelmintik, vulnerer, koleretik. Kabızlık ve safra yetersizliğine iyi gelir. Hemoroit, dolaşım bozukluğu, bağırsak parazitleride kullanılır. Karaciğer hastalıkları, sarılık, siroz hastalıklarında kullanılır. Haricen; çıban ve yaralarda kullanılır. 3 yaşındaki dalların kabukları kullanılır. Kabuklar kurutularak 1 yıl bekletilerek 1 yıl sonra kullanılır.

Bunun sebebi kabuklardaki antron glikozid, 1 yıl bekledikten sonra antrahinon glikozidi glikofranguline dönüşür. Kıyılmış kabuklardan 1 çorba kaşığı 0,5 litre suda 6 saat bekletilerek 10 dakika kaynatılır. Süzildükten sonra günde 3 defa yemeklerden önce birer çay bardağı içilir. Birkaç günden fazla kullanılmamalıdır (URL-51).

134. Paliurus Miller

143. *P. spina-christi* Miller

Şekil 146. Paliurus spina-christi Miller

Türkçe adları: Kara çalı, çalı diken, çaltı diken, karadiken, çeşmezen, diken

Botanik özelliği: 2-3 m boyunda dikenli bir çalıdır (Şekil 146). İlkbaharda salkım şeklinde sarı çiçekler açar. Yumurta biçimindeki yaprakları damarlıdır. Kulakçıklar kırmızı kahverengi dikenlere değişmiştir.

Meyve yarı küre biçiminde 2-3 cm genişlikte ve çoğunlukla kahverengi kanatlıdır (Acartürk, 2001).

Bileşim: Sabit yağ, tanen, paliurin, flavon bileşikleri

Kullanılan kısımları: Yaprak ve tohumları

Etki ve kullanılışı: Karaçalı yaprağı kaynatılıp içilirse idrar söktürür, gastrit ve ishale iyi gelir. Karaçalı yaprakları kaynatılıp yara ve iltihap pansuman yapılır. Karaçalı tohumları egzama ve kaşıntıda kullanılır. Karaçalı dikenli tohumları kaynatılıp göze pansuman yapılırsa gözü kuvvetlendirir. Kabızlık yapıcı etkisi vardır. Kavak yaprağı ile beraber kullanılır (Özer, 2001).

54. ROSACEAE

135. Agrimonia L.

A. repens L.

A. eupatoria L.

144. *A. eupatoria* L.

Şekil 147. *Agrimonia eupatoria* L.

Türkçe adları: Kuzu pıtrağı, koyun otu, kızılıyaprak, kasıkotu, fitik otu, eğer otu

Botanik özelliği: Güneşli kuru yerlerde, yol ve orman kıyılarında, çimenliklerde, tepelerde ve bayırlarda, ormanların açıklık bölgelerinde ve harabeliklerde yetişir (Şekil 147). İri yaprakları 10 cm kadar uzun ve kenarları dişlidir. Bitkinin boyu 80 cm kadar uzar. Çiçeklenen bitki, Haziran'dan Ağustos'a kadar toplanır (URL-52).

Bileşim: Uçan yağ, acı madde, tanen, silisik asit, sümüksü madde (Anonim, 2007)

Kullanılan kısımlar: Toprak üstü kısımları

Etki ve kullanılışı: İdrar artırıcı, peklilik verici, yara kapatıcıdır. Anjin, farenjit, ishal, şeker hastalığı, migren, ses kısıklığı, yara ve şişmanlıkta kullanılır (Acartürk, 2001). Bitki, boğaz, ağız boşluğu ve yutak iltihaplarına karşı büyük bir iyileştirme gücüne sahiptir. Onu, anjin ve boğaz hastalıklarında, faranjit, aft ve ağız boşluğu mukoza

iltihaplarında da düşünmek gerekir. Meslek gereği olarak çok konuşmak ve şarkı söylemek zorunda olan kişiler, bir önlem olarak, her gün koyunotu bitki çayı ile gargara yapmalıdırlar. Bitkinin yaprakları, kansızlıkta ve yaralanmalarda büyük başarı ile kullanılır. Ayrıca, romatizma, lumbago, sindirim zorlukları, karaciğer sertleşmesi (siroz) ve tıkanıklıkları ve dalak hastalıklarında da etkilidir. Günde 2 bardak bitki çayı yeterlidir. Herkesin, yılda 1 veya 2 kere, koyunotu banyo katkısıyla banyo yapması önerilir. Koyunotu, daraltıcı, toplayıcı ve öteki önemli özellikleri nedeniyle, en başta gelen şifalı bitkilerdendir. Varis ve baldır çıbanlarında, koyunotu merhemi özellikle önerilir. Hazırlanan merhem günde 3 kez varis ve baldır çıbanlarının üstüne sürülür. Karaciğer rahatsızlıklarında, 100 gr koyunotu, 100 gr yoğurtotu ve 100 gr hindiba karışımı ile elde edilen çay harmanı kullanılır. Sabah aç karnına 1 bardak ve gün boyunca 2 bardak içilmelidir (URL-52).

136. *Alchemilla L.*

A. pseudocartalinica Juz.

A. sericata Reichb. Agg.

A. valdehirsuta Buser

145. *Alchemilla sp.*

Türkçe adları: Aslanpençesi, şebnemli, aslanayağı

Botanik özelliği: Genelde, orman ve yol kıyılarında, bayırlarda, yüksek yörelerdeki nemli çayırarda ve dağlık bölgelerde yetişir (Şekil 148).

Şekil 148. *Alchemilla sp.*

Güzel bir görünümü olan, 7-9 parmaklı yapraklarının kenarları dişlidir.

Oldukça sağlam olan sapı pek yüksek değildir ve pek dikkat çekmeyen sarımsı yeşil yaprakları özellikle Mayıs'tan Haziran'a kadar, ama daha sonraları da görülebilir. Bitkinin yaprakları bazen toprağın üstüne kapanırlar ve sabahleyin yaprağın

ortasında bir çiğ damlası görülür. Bin metrenin üstündeki bölgelerde arslanpençesi daha çok gümüş rengindedir (URL-53).

Kullanılan kısımlar: Topraküstü kısımları

Bileşim: Tanen ve flavonitler (Çubukçu ve ark., 2002)

Etki ve kullanışı: İyileştirici özelliği vardır ve yapraklarında kristal gibi parlak olan damlalar yıllardır birçok iksirin hammaddesi olarak kullanılır. Özellikle kadın hastalıklarına karşı kullanılır. Arslanpençesi, yalnızca adet görme düzensizlikleri, dölyolları akıntısı, dölyatağı (rahim) şikâyetleri ve menopoz çağındaki rahatsızlıklarda rahatlatıcı etkiler yapmakla kalmayıp, ergenliğe geçişte de, civanperçemi ile birlikte kullanıldığında, adet görmeyi düzene sokar. Arslanpençesi, toplattırıcı olarak da çok etkilidir ve çabuk iyileştirir. Yara ateşlenmesine, apseli yaralara ve ihmal edilmiş çıbanlara karşı, su toplayıcı ve kalp güçlendirici ilaç olarak kullanılır. Diş çektirdikten sonra, arslanpençesi çayı, önerilebilecek ilaçların en başında gelir. Yinelenen gargaralar sayesinde yara bir gün içinde kapanır. Ayrıca kas ve organ yorgunluklarında ve kansızlık hallerinde de yardımcı olur. Zor doğum yapan ve düşük yapmaya yatkın kadınlarda, ceninin dölyatağındaki durumunu sağlamlaştırmakta, doğum yaralanmaları ve dölyatağı gevşekliğinde, dölyatağı kasları yorgunluğunda arslanpençesi en önde gelen yardımcıdır (URL-53).

Çobançantası ile birlikte kullanıldığında, dölyatağı sarkmasında (prolapsus) ve fitıklarda bile yardımcı olur. Bu son iki rahatsızlıkta elden geldiğince yeni toplanmış taze arslanpençesinin çayından günde 4 bardak içilmelidir. Eskiden bu bitki yara otu olarak, sara ve kırıklarda, içten ve dıştan kullanılmıştır. Yüksek yerlerde yetişen bitkilerin yapraklarının altı parlak gümüş renginde olur. Bitkinin bu türü özellikle bedende yağ birikimine karşı başarıyla kullanılabilir. Günde 2-3 bardak çay uygundur. Uyku düzensizliği çekenlere de çok yardımcı olur. Şeker hastaları ondan sık sık içmelidirler. Arslanpençesi, çobançantası ile birlikte, kas erimesi ve ağır, iyileştirilemez kan hastalıklarına karşı kullanılır. Skleroz'da (organ sertleşmesi) da bu çok değerli bitki büyük yardımlar sağlar. Arslanpençesi çayı, içilerek ve kalp banyolarında uygulanılarak, ağır kalp kası hastalıklarında çok kısa bir süre içinde önemli iyileşmeler sağlayabilir (URL-54).

137. Amelanchier Medik.

A. rotundifolia (Lam.) Dum.-Courset subsp. *integrifolia* (Boiss. et Hohen.) Browicz
A. rotundifolia (Lam.) Dum.-Courset subsp. *rotundifolia* (Lam.) Dum.-Courset

146. Amelanchier sp.

Türkçe adları: Taşarmudu, dağarmudu, kayaarmudu, tavşan elması

Botanik özelliği: 25 kadar türü bulunan, yaprak döken ağaç ve çalılardır (Şekil 149). Taşarmutlarının pek çok türü ülkemizde doğal olarak yetişmektedir.

Şekil 149. Amelanchier sp.

Bazı türlerde açan zarif ve beyaz çiçekler, ilkbaharda yapraklanma olmadan evvel tüm ağacı kaplarlar. Grimsi-kızıl olan yeni yapraklar sonradan parlak yeşile dönerler (Şekil 149).

Kullanılan kısımlar: Meyveler

Etki ve kullanışı: Çok dekoratif, kırmızı meyveleri lezzetli olup yenebilir. Kuşlar tarafından da oldukça sevilirler. Aynı zamanda çok güzel reçelleri olur. Çoğu taşarmudu türü çok hoş sonbahar renklenmeleri yapar (URL-55). Yörede taşarmudu türlerinden sakavel adı verilen süpürgeler yapılmakta bu süpürgeler özellikle ahır ve bahçe temizliğinde kullanılmaktadır.

138. Amygdalus L.

A. fenzliana (Fritsch) Lipsky

A. communis L. var. *amara* Dc.

147. *A. communis* L. var. *amara* Dc.

Türkçe adları: Badem

Botanik özelliği: Badem ağacı 8 m kadar boylanabilen, dikensiz, pembe veya beyaz çiçekli bir bitkidir (Şekil 150).

Bileşim: Protein, selüloz, sabit yağ ve bir glikozit (amygdalin) taşımaktadır.

Şekil 150. *Amygdalus communis* L.

Kullanılan kısımlar: Tohumları ve tohumdan elde edilen yağı

Etki ve kullanılışı: Badem yağı dahilen müshil olarak, haricen ise yumuşatıcı ve yara iyi edici olarak kullanılır. Eczacılıkta bazı preparatların hazırlanmasında kullanılmaktadır. Bebeklere müshil olarak vermek için, eşit miktarda, bal ile karıştırılır ve karışım kahve kaşığı ile verilir. Tohumlar dahilen yumuşatıcı, öksürük kesici, idrar artırıcı ve kurt düşürücü olarak etkilidir. Kurt düşürücü olarak günde 4-6 tohum yenilebilir. Yüksek miktarlarda tehlikelidir. Şeker hastalığı için kullanılır. Tohumlardan hazırlanan su koku verici ve öksürük kesici olarak kullanılmaktadır (Baytop, 1999).

Eskiden yöre halkı tarafından gövdesinden çıkan sıvı sulandırılıp karıştırılarak zamk gibi, özellikle defter ve kitapların yapıştırılmasında kullanılmaktayken, günümüzde bu kullanım terk edilmiştir.

139. *Cerasus Duhamel*

C. angustifolia (Spach) Browicz var. *angustifolia* (Spach. et Browicz

C. avium (L.) Moench

C. incana (Pallas) Spach var. *incana* (Pallas) Spach

C. mahaleb (L.) Miller

C. prostrata (Lab.) Ser. var. *prostrata* (Lab.) Ser.

C. vulgaris Mill.

148. *C. avium* (L.) Moench *C. vulgaris* Mill.

Şekil 151. *Cerasus* sp.

Türkçe adları: Kiraz, vişne

Botanik özelliği: Anayurdu, Kuzey Anadolu bölgesidir, öyle ki, Giresun ilimizin adı, yörede yetişen ve o dönemde adına *ceresia* denilen yabani kiraz ağacından gelmektedir (Şekil 151). Kiraz, Antik çağlarda Avrupa'ya götürülmüş ve oradan dünyaya yayılmıştır. Dikine büyüyen ve piramit görünüşünü alan yabani kiraz ağacının çiçekleri beyazdır, ilkbaharda çiçeğinden önce yaprakları açar.

Bahçe kirazının çiçekleri pembe-beyazdır. Meyvesi tek çekirdekli tohumunu taşır. Serin yerleri ve süzek toprakları seven kiraz ağaçları, tohumuyla çoğalır.

Kiraz ağacının meyvesi, bulunduğu bölgeye göre nisan sonu ile temmuz ayı arasında olgunlaştığında, siyaha yakın kırmızı ya da sarı renkte olur. 1-3 cm. çapında yuvarlak biçimli, etli, sulu, az lifli, aromalı ve lezzetli olan meyveyi, dallara ince uzun bir sap bağlar.

Bileşim: Fosfor, B3 ve C vitamini ile meyve şekeri yönünden zengindir.

Kullanılan kısımlar: Meyveler

Etki ve kullanılışı: Kiraz sevilerek yenen bir meyvedir. Ayrıca pastacılık, şekerlemecilik ve içki yapımında kullanıldığı gibi reçeli de yapılır. Olgun kiraz ağacının kerestesi marangozlukta kullanılır. Kabuğu peklilik verici ve ateş düşürücüdür. Bunun için ağacın gövde ya da dallarının kabuğu soyulup kaynatılarak dekoksasyonu yapılır ve içilir. Yaprakları müshildir. Kaynar suya daldırılan yaprakların demlendirilmesiyle hazırlanan infüzyonu içilir. Çiçekleri göğsü yumuşatır ve öksürüğü geçirir. Bunun için ağacın çiçekleri kaynar suya daldırılıp demlendirilerek yapılan infüzyonu içilir.

Kiraz ağacının tıbbi bakımından en etkili ve önemli bölümü meyve saplarıdır. Kirazın ve hatta vişnenin (*Cerasus vulgaris*) meyveleri yenilirken sapları atılmayıp gölge ve havadar bir yerde kurutulursa aşağıdaki tıbbi etkileri taşıyan doğal bir ilaç elde edilir. Kiraz ya da vişnenin meyve sapları idrar söktürücüdür. Böbrekleri ve idrar yollarını temizler. İçerdiği bazı mineraller nedeniyle beden su dengesini düzenler. Kabızlığı giderir. Bedeni güçlendirici toniktir (URL-56).

149. *C. mahaleb* (L.) Miller

Şekil 152. *Cerasus mahaleb* (L.) Miller

Türkçe adları: Mahlep, melem, idris ağacı, mehlem

Botanik özelliği: 10 m kadar boylanabilen, beyaz çiçekli bir ağaçtır (Şekil 152). Türkiye’de yaygın olarak yetişmektedir.

İçerik: Sabit yağ (%27-40), kumarin ve eleostearin asit

Etki ve kullanılışı: Mahlep tohumu kuvvet verici, cinsel gücü kuvvetlendiricidir.

Balgam söktürücü, idrar artırıcı, nefes darlığı (astma)na karşı ve prostat büyümesini önleyici olarakta kullanılmaktadır. Ayrıca şeker hastalığına karşı da tavsiye edilmektedir. Dalların kabuklarında kumarin bulunduğu için, hoş kokuludur. Bu nedenle eskiden beri idris ağacının dallarından tütün içmekte kullanılan çubuklar yapılırdı (Baytop, 1999)

140. *Cotoneaster* Medik.

C. integerrimus Medik.

C. nummularia Fisch. and Mey.

150. *C. nummularia* Fisch. and Mey.

Türkçe adları: Dağ muşmulası

Şekil 153. *Cotoneaster* sp.

Botanik özelliği: 2-3 m yükseklikte, kışın yaprağını döken, beyaz çiçekli bir ağaççıktır (Şekil 153). Meyva 6-8 mm. uzunlukta ve kırmızı renklidir.

Etki ve kullanılışı: Meyvaları iştah açıcı, midevi ve balgam söktürücü olarak kullanılır (Baytop, 1999).

141. *Crataegus* L.

C. orientalis Pallas ex Bieb. var. *orientalis* Pallas ex Bieb.

C. pontica C. Koch

151. *Crataegus* sp.

Şekil 154. *Crataegus* sp.

Türkçe adları: Alıç, kırkat

Botanik özelliği: Alıç 10 metreye kadar yükselebilen, dikenli, beyaz veya pembe çiçekli bir ağaçtır (Şekil 154). Meyveleri 6-10 mm çapında, 1-3 tohumlu, esmer-kırmızı veya kırmızı renklidir. Balçıklı toprakları sever. Çoğunlukla çalı görünümündedir.

Dalları 1 - 1,5 cm dikenli, 2 - 5 m arası yükseklikte, bazen 10 m ye kadar uzamış ağaçlara da rastlanır. Yapraklarının altı açık mavimsi yeşil ve parlaktır. Çiçekleri beyaz renkli olup salkım şeklindedir. Mayıs - Haziran aylarında açar. Meyvaları

olgunluğuna gore sarı - kavun içi renginden kırmızı - erguvan arası renklerdedir (URL-57).

Bileşim: Prosiyanidinler, flavonlar, biojen aminler, triterpenik asitler (ubuku ve ark., 2002) tanen vitamin C (Anonim, 2007).

Kullanılan kısımlar: iek, yaprak ve meyveler

Etki ve kullanışı: Alı ağacının yaprak, iek ve meyveleri Orta ağdan beri özellikle kalp destekleyici ve kalp-damar sistemi fonksiyonlarını normalize etmek için kullanılmaktadır. Alı'ın antioksidan etkisi, serbest radikal oluşumunu engelleyerek (inhibe ederek) kalbin tümünü olumlu yönde etkilemektedir. Avrupalı araştırmacılar, bu bitkinin kalp ve beyne olan kan akışını ve kalbin kasılma gücünü artırdığını, kalbi düzensiz atışlara (kalp ritm bozukluğu) karşı koruduğunu ve kan basıncını (tansiyon) dengelediğini göstermişlerdir. Alı içerisindeki etken maddeler kalp kasları dejenerasyonunda ve koroner damarlardaki daralmalar sonucu gerekli miktarda kanın ve oksijenin kalp kaslarına gönderilememesi durumundaki oksijen yetersizliğine karşı da kalbin korunmasına yardımcı olmaktadır.

Alı, damarları genişleten bioflavonoid'ler açısından da oldukça zengindir. Bu bileşikler çok güçlü antioksidanlar olup; kalbe oksijen ve kan akışının artmasına yardımcı olurlar. Bu durum kalbin kan deveranı için harcamak zorunda olduğu gücü azaltır ve kalbi rahatlatır. Ayrıca bioflavonoid maddeler kan damarlarının çeperlerini güçlendirir ve vücudun diğer bölgelerine olan kan akışını da düzenler. Alı içerisindeki bileşiklerin kolesterolü ve damarlardaki plaket oluşumunu da azalttığı gösterilmiştir. Kalp hareketlerini yatıştırıcı ve düzenleyici olarak, tehlikesizce uzun zaman kullanılabilir. Alı, çeşitli kalp ve kan dolaşımı hastalıklarında rahatlıkla kullanılabilecek ender bitkilerden en başta gelenidir. Tedavide başarı elde etmek için gerekli olan uzun süreli kullanımlarda hiçbir yan etkisi yoktur. Kalp ritim bozuklukları (arrhythmias), sinirsel kalp çarpıntıları, kalp yetmezliği, ağır enfeksiyon hastalıkları sonrasındaki kalp kasları zafiyeti, kalp krizi sonrası, yüksek kan basıncı, damar sertliği alı bitkisinin başarıyla kullanılabileceği alanlardır. Yüksek tansiyonu düşürür. Uykusuzluğa karşı güvenle kullanılır. Bu bitki ayrıca, bedendeki sıvı birikimlerinin dışkılanmasını da sağlayabilir. Ayrıca; sinir sisteminde yatıştırıcı, spazmları azaltıcı, idrar söktürücü ve kabız yapıcı etkileri de vardır. Alı'ın içerdiği

maddelerde vücutta birikme, zehirlilik ve alışkanlık yapma gibi özellikler olmadığından uzun süreli kullanıma uygundur (URL-58).

Alıç çiçeği ve yaprakları kanser hücrelerine karşı anti - tümör aktivitesi olan doxorubicin adlı ilacın toksik etkilerini onun antitümör etkilerini azaltmaksızın yok eder. Alıçta yeni bulunan 3 çeşit flavonoid AIDS e sebep olan HIV virüsüne karşı anti - viral etki gösterirler. Alıç, içeriğindeki OPCs (Oligomeric Proanthocyanidins) sayesinde, vücuttaki kolajenin yapısal entegrasyonunu geliştirir (URL-57).

142. *Fragaria L.*

152. *F. vesca L.*

Şekil 155. *Fragaria vesca L.*

Türkçe adları: Çilek, çigelek (Şekil 154)

Bileşim: Tanen, Fragarin ve bir renk maddesi vardır. A, B, C vitaminleri ve demir içerir (URL-86).

Kullanılan kısımlar: Meyveler

Etki ve kullanılışı: Bağırsak kanamalarını dindirmede etkilidir.

Rahim ağrısını alır. Kabızlığı giderir. Astım hastalığında fayda sağlar. Yüksek tansiyonda ve kansızlığı gidermede etkilidir. Romatizma ve mafsalları giderir. Nefrit sancılarını alır. Karaciğeri koruyucudur. Basit kanamaları durdurur. Cilt için faydalıdır. Diş etlerini güçlendirir. Dişlerde tartar oluşmasını önler. Boğaz ağrılarını ve ağız kokusunu giderir (Anonim, 2007). Sarılığa karşı, kolik ve kramp benzeri ağrılarda, romatizmada, böbrek kum ve taşı düşürmede diüretik olarak kullanılır (Çubukçu ve ark., 2002).

143. *Potentilla L.*

P. argaea Boiss. Ve Bal.

P. argentea L.

P. crantzii (Crantz) G. Beck ex Fritsch var. *crantzii* (Crantz) G. Beck ex Fritsch

P. elatior Willd. ex Schlecht.

P. erecta (L.) Rauschel

P. fruticosa L. subsp. *floribunda* (Pursh) Elkington

P. geranioides Willd.

P. humifusa Willd.

P. palustris (L.) Scop.

P. recta L.

P. reptans L.

P. supina L.

153. *P. erecta* (L.) Rauschel

Şekil 156. *Potentilla erecta* (L.) Rauschel

Türkçe adları: Parmak otu, incibar, sarı tabusluk, yediparmak otu, gümüş otu (Şekil 156)

Bileşim: Tormentil kırmızısı, tormentosit, reçine, nişasta, tanen, uçucu yağ

Kullanılan kısımlar: Topraküstü kısımları

Etki ve kullanılışı: Beşparmak otu içinde fazla miktarda tanen olduğu için ishali keser.

Beşparmak otu kaynatılıp cilt lekelerine sık sık pansuman yapılır. Gaz söktürücü, bağırsak iltihabını giderici, ağız içi yaralarını iyileştirici ve mide ağrılarını dindirici olarak kullanılır. Beşparmak otu kaynatılıp ağız çalkalanırsa diş etlerini kuvvetlendirir. Beşparmak otunun içindeki boya maddesi tormentil bakterilerin oluşumunu önler. Beşparmak otu, papatya ile beraber kaynatılıp balla tatlandırılarak içilir ve gargara yapılır. Basur için; beşparmak otu (az suda) kaynatılıp sıkılır, suyuyla sık sık pansuman yapılır. Beşparmak otu lapası yaralar iyileştirmek için kullanılır (Özer, 2001).

154. *P. reptans* L.

Şekil 157. *Potentilla reptans* L.

Türkçe adları: Kazotu, kazgagası, gümüşotu, beşparmak otu

Botanik özelliği: Yol kenarlarında ve çayırlarda yetişen, 40-70 santimetre boyunda yabani bir bitkidir (Şekil 157). Yaprakları, beşparmak şeklindedir. Rozete benzer. Gümüşü renktedir. Uzun saplı çiçekleri, yaprakların arasından çıkar. Altın sarısı rengindedir. Yaprak ve kökleri Temmuz, Ağustos aylarında toplanıp kurutulur.

Kullanılan kısımlar: Yaprak ve kökler

Etki ve kullanışı: İshali keser. Mide rahatsızlıklarını giderir. Vücuda kuvvet verir. Bademcik ve boğaz ağrılarını giderir. Diş ağrılarını dindirir. Diş etlerini kuvvetlendirir. Yüz lekelerini giderir ve cildi yumuşatır (URL-59).

144. *Prunus* L.

155. *P. divaricata* Ledeb. subsp. *ursina* (Kotschy) Browicz

Şekil 158. *Prunus divaricata* Ledeb.

Türkçe adları: Çakal eriği, dağ eriği, yabani erik, salor (Şekil 158)

Bileşim: Nitrilglikozit, flavonglikozit, acı madde, tanen, organik asidler, C vitamini, şeker, tanen, elma asidi

Kullanılan kısımları: Çiçek, yaprak ve meyveleri

Etki ve kullanışı: Çakal eriği içinde tanen olduğu için ishali eser. Çiçekleri kabızlıkta kullanılır. Çakal eriği meyvesi ve yaprakları kaynatılıp tatlandırılarak

içilirse vücudu terletip zehirli maddeleri dışarı attırır. İştah açıcı, kan temizleyici, kalp kuvvetlendirici ve anne sütünü artırıcı etkileri vardır.

Bademcik iltihabı olanlar için; yapraklar kaynatılıp balla tatlandırılarak gargara yapılır ve bu çaydan içilmeye devam edilir. Çakal eriği marmelatı mide yanması ve gastrite iyi gelir. Limon ve sirke yerine yemekleri tatlandırmak için kullanılır. Meyve olgunlaşınca marmelatı yapılabilir. Midenin dostudur. Meyvesi kabız yaptığı halde çiçekleri kabızlığı önler. Çakal eriği aynı zamanda ergenlik sivilcelerinin merhemidir (Özer, 2001). Taze veya kurutulmuş meyvelerinden hoşaf yapılır.

145. *Pyrus L.*

P. salicifolia Pallas var. *salicifolia* Pallas

P. syriaca Boiss. var. *syriaca* Boiss.

156. *P. salicifolia* Pallas var. *salicifolia* Pallas, *P. syriaca* Boiss. var. *syriaca* Boiss.

Şekil 159. *Pyrus sp.*

Türkçe adları: Ahlat, panta

Botanik özelliği: Kendi kendine yetişen ve üzerine armut aşılabilen bir ağaçtır (Şekil 159). Yemişi iyice olgunlaştıktan sonra yenir.

Bileşim: Tanen, şeker, meyve asitleri

Meyveleri ishal keser. Zehirli hayvan sokmalarında, filizi ezilip yaraya sürülür.

Kalbi kuvvetlendirir.

Böbrekleri çalıştırıcı ve hararet giderici etkiye sahiptir. Yoğurtla yenmesi zararlıdır (Anonim, 2007).

146. Rosa L.

R. dumalis Bechst. subsp. *boissieri* (Crepin) Ö. Nilsson var. *boissieri* (Crepin) Ö. Nilsson

R. dumalis Bechst subsp. *boissieri* (Crepin) Ö. Nilsson var. *antalyensis* (Manden.) Ö. Nilsson

R. hemisphaerica J. Herm.

R. pimpinellifolia L.

R. pisiformis (Christ) D. Sosn.

R. villosa L. subsp. *villosa* L.

R. villosa L. subsp. *mollis* (Sm.) Keller et Gams

157. Rosa sp.

Şekil 160. Rosa sp.

Türkçe adları: Kuşburnu

Botanik özelliği: Sarkık dallı, dikenli beyaz veya pembe çiçekli, turuncu veya kırmızı meyveleri olan, orman açıklıkları ve yol kenarlarında yetişen bir çalıdır (Şekil 160).

Bileşim: Şekerler, sitrik ve malik asit, tanen ve başta C olmak üzere, A, B vitaminleri taşır.

Kullanılan kısımları: Meyvalar

Etki ve kullanışı: Amerikan kızılderililerinin C vitamini yetmezliği olan skorbüt hastalığından şikâyet etmemelerinin en önemli sebeplerinden biri tüm yıl boyunca kuşburnu yemeleriydi. Kuşburnu meyveleri ezme olarak veya reçel yapılarak kullanılır. Ayrıca kuru meyveler toz haline getirilip veya suda kaynatılıp içilerek de kullanılabilir. Kuşburnu şerbeti klasik Osmanlı şerbetlerinden biridir. Kabız yapıcı ve idrar söküçüdür. Kuşburnu çayı içerdiği bol miktarda vitamin ile genel direnci arttırarak grip, nezle gibi hastalıklara karşı dayanıklılık sağlar. Soğuk içilmesi vücut

hararetinin düşmesine yardımcı olur (URL-60). Olur yöresinde meyvelerinden murebbe adı verilen marmelat ve pestil yapılarak kullanılır.

147. *Rubus L.*

R. caesius L.

R. idaeus L.

158. *R. caesius L.*

Şekil 161. *Rubus caesius L.*

Türkçe adları: Böğürtlen, kara çilek

Botanik özelliği: Haziran-Eylül ayları arasında, beyazımsı veya pembemsi renkli çiçekler açan, yüksek boylu, çok senelik, dikenli ve çalı görünümünde bir bitki (Şekil 161). Gövdeleri silindirik şekilli, içi dolu, odunlu ve dikenli dallar, önce dik, sonra aşağı doğru kıvrık. Yapraklar saplı, kenarları dişli, alt yüzeyleri tüylüdür.

Yaprak sapında, uçları geriye doğru kıvrık dikenler bulunur. Çiçekler dalların ucunda toplanmıştır. Meyve; birçok kısmı, meyvelerin biraraya gelmesiyle meydana gelmiş küre biçiminde bir birleşik meyvedir. Rengi önce yeşil, sonra kırmızı ve daha sonra olgunlukta siyahımsıdır (URL-61).

Bileşim: Elma asidi, limon asidi, flavon, C vitamini, uçan yağ, mineraller, vitaminler (Anonim, 2007)

Kullanılan kısımlar: Tüm kısımları

Etki ve kullanışı: 4000 yıldan beri Avrupa'da toplanmakta, reçel, şurup sirke yapımında kullanılmaktadır. Peklik verici, kan temizleyici, idrar artırıcı, güç verici. Anjin, şeker, ishal, ülser, ses kısılmasında kullanılır (Acartürk, 2001).

Düzenli yenen böğürtlen yaşlılıktan kaynaklanan hafıza kayıplarını önler. Böğürtlenin sıkılarak elde edilen suyu ishallerde çok faydalıdır. Ancak böğürtlen suyu saklanamaz taze içmek gerekir. Ağız yaralarında, gerek taze ve gerekse

kurutulmuş 20 gram böğürtlen yaprağı 1 litre suda haşlanırsa, bu çay ağız yaraları için çok faydalıdır. Kurutulmuş yapraklarından yapılan şurubunun kanı temizleyici etkisi de var. Bu şurup öksürüğü olanlara da iyi gelir. Ayak yorgunluklarında, böğürtlenin sürgünleri ve kökleri 100 grama 1 litre su ölçüsüyle kaynatılırsa, ılıyınca ayak banyosu olarak kullanılabilir. Böğürtlen çiçekleri 50 grama bir 1 litre su ölçüsü ile kaynatıldığı zaman, elde edilecek su eller için çok iyi bir güzellik losyonudur. Her gün yenen bir avuç böğürtlen kanserden korur. Yapılan araştırmalar böğürtlenin, bünyesinde barındırdığı antioksidanların bağışıklık sistemini güçlendirerek kanser türlerine karşı koruyucu etkisi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Kanı inceltmek kan şekerini dengeleyen böğürtlen, diyabet rahatsızlıkları olan hastalar için önemli bir şifa kaynağıdır. Yaprakları kaynatılarak suyu ile gargara yapılırsa, diş eti ve bademciklerdeki iltihaplara iyi gelir. Kökleri kaynatılarak suyu içilirse böbrek kumunun ve taşlarının düşmesine yardımcı olur.

Böğürtlenden şurup ve reçel de yapılır. Şurubu göğüs ve solunum yolları rahatsızlıklarında oldukça yararlıdır. Böğürtlen yaralara sürülürse iyileşmelerini kolaylaştırır. İyi bir antioksidandır. Vücuttaki zararlı maddelerin temizlenmesine yardımcı olur. Tansiyonu düşürür ve bedeni güçlendirir. Olgun böğürtlen idrar söktürücüdür ve kabızlığa iyi gelir (URL-62).

Akciğerden ve üreden kan gelmesi durumlarında kullanılır. Sıtma hemoroit ve şeker hastalığını iyileştiricidir. Ağrı ve kanamaları dindirir. Üre miktarının düşürülmesini sağlar. Vücuda kuvvet verir. Kandaki glikoz oranını ayarlar. Dizanteri, rahim kanamalarında etkilidir. Mafsal romatizmasında fayda sağlar. Dişetleri iltihaplarında gargara yapılır (Anonim, 2007).

159. *R. idaeus* L.

Türkçe adları: Ahudu, joğ

Botanik özelliği: 2 m'ye kadar boylanan ve kışın yapraklarını döken çalı durumunda bir bitkidir (Şekil 162). Sürgünler yuvarlak olup çok sayıda ve çoğunlukla kıvılcık kahverenginde dikenlidir.

Şekil 162. *Rubus idaeus* L.

Yapraklar bileşik yaprak durumunda, 3-5 yaprakcıklı, yaprakcıklar 5-10 cm uzunlukta, genişçe yumurta biçiminde, ucu sivri, üst yüzü ince tüylü, alt yüzü az veya çok beyaz renkte, havlıdır. Kenarları katlı olarak kabaca dişlidir. Çiçekler uçta ve yanda bulunan dalkım kuruluşunda, beyaz renkte ve küçüktür (Gökmen, 1973).

Bileşim: Limon asidi, reletin, madeni tuzlar, tanen, C vitamini, demir, fosfor, kalsiyum, magnezyum.

Kullanılan kısımlar: Meyveler

Etki ve kullanılışı: Ateşli hastalıklarda ahududu meyvelerinden yapılan şurup ve marmelat yenir. Yağlı deriler için ahududu yaprağı kaynatılıp cilt pansuman yapılır. Göz ağrılarında yapraklar kaynatılıp göze pansuman yapılır. Ahududu yaprağı kaynatılıp balla tatlandırılarak içilirse anjin ve böbrek kolitleri için iyi gelir. Ahududu şurubu iyi bir kalp güçlendiricidir. Ahududu anti- tartar etkilidir. Astrenjan ve diüretik etkilidir. Yapraklar kabız, meyvalar iştah açıcı ve diüretik olarak kullanılır (Çubukçu ve ark., 2002).

148. *Sanguisorba* L.

S. armena Boiss.

S. minor Scop. subsp. *minor* Scop.

S. officinalis L.

160. *S. officinalis* L.

Şekil 163. *Sanguisorba* sp.

Türkçe adları: Çayır düğmesi

Botanik özelliği: Çok yıllık, dik duran, 100 cm'ye kadar boylanan, çıplak yada az tüylü sürgünleri olan otsu bitkilerdir (Şekil 163). Haziran-Ağustos aylarında çiçek açar (Yaltırık ve Efe, 1989).

Kullanılan kısımlar: Toprak üstü kısımları

Etki ve kullanışı: İdrar artırıcı, kabız, midevi ve iştah açıcı olarak kullanılır (Baytop, 1999).

149. *Sorbus* L.

S. aucuparia L.

S. kusnetzovii Zinserl.

S. migarica Zinserl.

S. roopiana Bord2.

S. umbellata (Desf.) Fritsch var. *cretica* (Lindl.) Schnei

161. *S. aucuparia* L.

Şekil 164. *Sorbus* sp.

Türkçe adları: Kuş üvezi

Botanik özelliği: İlkbaharda ince, narin, açık yeşil yapraklarla sarılmış bir örtüye sahiptir (Şekil 164). Bilimsel tür ismi olarak verilen Lâtinçe *aucuparia* kelimesinin manası kuş kapanıdır. Ağacın, dişbudağa benzer yaprakları vardır.

Yabanî üvez ağacı, daha çok orman kenarlarında, 2400 m yüksekliğe kadar, Kuzey istikametinde bilhassa kumlu, balçıklı toprakta yetişir.

Bileşim: Meyveleri parasorbinik asit, malik asit, sekerler (sorbos) sorbitanik asit, pectin, karotensid ve vitamin C içerir (URL-63).

Kullanılan kısımlar: Çiçek ve meyveler

Etki ve kullanışı: Çay olarak içilen kurutulmuş çiçekleri Mayıs-Haziran aylarında, meyveleri ise eylül-ekim aylarında toplanır. Yabanî üvez ağacı meyvelerinin kanamayı durduran ve güçlendirici ilâç olarak kullanımı, Hipokrat'a kadar uzanır. Bağırsak temizleyici, iltihap giderici, müshil, idrar söktürücü, kanamayı durduran ve lenf uyarıcı özelliklere sahiptir. Kurutulmuş, ezilmiş meyveleri demlemek suretiyle elde edilen çayı, ses kısıklığı durumunda gargara olarak kullanılır; mide ekşimesi ve lenf damarları rahatsızlığında tedavi amacıyla bu çaydan içilebilir. Taze meyvelerinden yapılan tentür ise dahili alındığında lenf damarı rahatsızlıklarını, lenfödemi ve lenfatik şişkinlikleri giderir (URL-64).

55. RUBIACEAE

150. Galium L.

G. basalticum Ehrend. et Schönb.-Tem.

G. boreale L.

G. consanguineum Boiss.

G. humifusum Bieb.

G. incanum Sm. subsp. *elatus* (Boiss) Ehrend.

G. margaceum Ehrend. et Schönb.-Tem.

G. mite Boiss. et Hohen.

G. radulifolium Ehrend. et Schönb.-Tem.

G. spurium L. subsp. *ibicinum* (Boiss. et Hausskn. ex Boiss.) Ehrend.

G. tortumense Ehrend. et Schönb.-Tem.

G. verum L. subsp. *verum* L.

G. verum L. subsp. *glabrescens* Ehrend.

G. xylorrhizum Boiss. et Huet

162. *G. verum* L..

Şekil 165. *Galium verum* L.

Türkçe adları: Yoğurtotu, yapışkanotu

Botanik özelliği: 20-80 cm boyunda çok yıllık bir bitkidir (Şekil 165). Gövde dik ve sarkıktır. Yapraklar kısa ve sivri uçludur. Çiçek altın sarısı renktedir. Haziran-Eylül ayları arasında çiçek açar (Acartürk, 2001).

Bileşim: İridoitler, polyphenol asitleri, flavonlar ve tanen içerir (URL-65).

Kullanılan kısımları: Çiçekler

Etki ve kullanışı: İdrar artırıcı, peklük verici, yara iyi edici. Sara, sidik çoğalması, sinirlilikte kullanılır (Acartürk, 2001). Lenf sistemini temizleyici, kan temizleyici, deri hastalıkları, kanser tedavilerinde kullanılır. Bitki çayı, içten çay ve dıştan (haricen) kompres-yıkama biçiminde kullanıldığında, çok büyük bir hızla, deri hastalıklarını, yaraları ve kan çıbanlarını iyileştirebilir. Ayrıca bu ılık çayla yüz yıkandığında, pörsük, sarkık ve kırışık deri gerginleşir. Bitkinin sıkılarak elde edilen özsu da, her gün hasta deriye sürülüp, kuruması beklenerek kullanılabilir. Bitki, epilepsi (sara), histeri, parkinson hastalığı (kasların istem dışı hareketliliği), sinirsel rahatsızlıklar, idrar tutukluluğu, kum ve taş rahatsızlıklarında da önerilir. Çok irileşmiş olsa da guatr hastalığı, yoğurtotu çayı ile gün boyunca ısrarla sürekli derin gargaralar yapıldığında ve arada bir yutulan yudumlar yoluyla uygulanan 4-6 haftalık bir kür sonucunda önemli ölçüde küçülebilir. Son zamanlarda, ses telleri aksaklığı veya ses kısıklığı (disfoni) sıkça rastlanan bir durum olup, bitki çayı ile yapılan gargaralar, bu aksaklığı kısa sürede düzeltebilir. Bu durumda bitki kaynatılır ve gün boyunca, elden geldiğince sık ve derin gargaralar yapılır. İsviçreli herbalist Künzle'ye göre, ağır böbrek hastalıkları ve böbrek iltihaplanmalarında da, tüm tedaviler başarılı olamamışsa bile, yoğurtotu güvenilir bir bitkidir (URL-65).

151. *Rubia* L.

163. *R. tinctorum* L.

Şekil 166. *Rubia tinctorum* L.

Türkçe adları: Kökboya, boya otu

Botanik özelliği: 1-1,5 metre boyunda, tırmanıcı, yaz aylarında sarı beyaz renkli çiçekler açan, esmer kırmızı meyveleri olan otsu bir bitkidir (Şekil 166). Eski Mısır uygarlığı dönemlerinden beri bilinen bir boya bitkisi olduğundan Batı Avrupa'dan Uzak Doğu'ya kadar olan topraklarda yetiştirilmiştir.

Günümüzde de bu bölgelerde yer yer yetişmekte ve yetiştirilmektedir (URL-66).

Bileşim: Ruberythryk asid, rubiadin ve purpuridin adlı glikozitlerdir (URL-66).

Kullanılan kısımlar: Kök kısımları

Etki ve kullanışı: İştah açıcı, peklilik verici, idrar artırıcı, barsak yumuşatıcı, güç vericidir (Acartürk, 2001). Kökler kırmızı boyar madde olarak kullanılır (Baytop, 1997).

Bitkide bulunan glikozitler kurutma sırasında alizarin adlı boyar maddeye dönüşür. Köklerden elde edilen kırmızı renkli boya maddesi uzun yıllar kumaşlarda kullanılmıştır. Renginin çok dayanıklı olması ve kolay çıkmaması sebebiyle daha çok halı ve kilim gibi dokumalarda tercih edilmiştir. Geçmişte Fransız askerlerinin giymiş olduğu pantolonlar ile Osmanlı fesleri bu boya ile kırmızıya boyanmıştır. Günümüzde bu şekilde kullanım terkedilmiştir. Tıbbî amaçlar için ise kurutulmuş kökler toz halinde veya suyla karıştırılarak içilir. Kökler ilkbahar veya sonbaharlarda topraktan sökülüp gölgede kurutulur. İdrar söktürücü ve müshil etkilidir. İdrar yollarında spazmı çözmesi sebebiyle bazı taşların düşmesine yardımcı olur. Bunun yanında diğer bir kullanım alanı böbrek taşı ameliyatlarından sonra yeniden taş oluşmasını engellemek içindir. Yapılan araştırmalarda taş oluşumunu önleme

açısından, taşın kimyasal tipine göre değişik sonuçlar elde edilmiştir. Çayının lezzeti iyi olmadığından toz olarak kullanımı tavsiye edilir. Kök boya adet kanamalarının düzenlenmesinde de belli bir yere sahiptir (URL-66).

56. SALICACEAE

152. *Populus L.*

164. *Populus sp.*

Şekil 167. *Populus tremula L.*

Türkçe adları: Kavak (Şekil 167)

Bileşim: Uçan yağ, caryphyllen, plvonoide, phennoglikozid, salicin, tanen, reçine, bal mumu, selüloz.

Botanik özelliği: Kavakta tomurcuk birkaç pul taşır

Populus L. cinsi yapraklarının geniş eliptik, ovat, tringular ya da kordat oluşuyla söğütten ayırt edilir yaprakların rüzgarda titremesinde kavakların karakteristik özelliğidir. Erkek amentumlar uzun ve sarkıktır, stamen sayısı 4-40 kadar olup anemogam bitkilerdir. Brakteleri tarak gibi dişli ya da saçaklıdır (Tanker ve ark., 1998).

Kullanılan kısımlar: Kabuk, tomurcuk, tohum ve yapraklar

Etki ve kullanılışı: Tohumlar romatizmada haricen kullanılır. Karakavak odunundan yapılan diş tozları, diş etlerini güçlendirir ve diş temizliğinde kullanılır. Mide ve barsak gazlarını giderir. Tohumlarından merhem yapıp yanık, iltihaplı yara ve basur memelerine sürülür. Kavak tomurcuğu kaynatılıp içilirse bronşit, öksürük ve nezlede etkili olur. Deri çatlaklarına ve saç diplerine sürülerek etkili olur. Kurutulmuş yaprağının yenmesi 20-25 gr. geçmemesi kaydıyla dalak tıkanıklığını açar. Kavak kabuğu ve tomurcuklarının kaynatılıp içilmesi mesane iltihabını, aynı şekilde yaprak ve tomurcukları akciğer veremini tedavi edicidir. Kabuğunun kaynatılıp içilmesi ateş düşürücüdür (Anonim, 2007).

153. *Salix* L.

S. alba L.

S. armenorossica A. Skv.

S. caprea L.

S. elbursensis Boiss.

S. excelsa J. F. Gmelin

S. pentandroides A. Skv.

S. pseudodepressa A. Skv.

S. pseudomedemii E. Wolf

S. wilhelmsiana Bieb.

165. *S. alba* L.

Türkçe adları: Aksöğüt

Botanik özelliği: 25 m2ye kadar boy yapabilen, kısa ve kalın bir gövdesi, yayvan dalları olan bir ağaçtır (Şekil 168). Tomurcuklar, yapraklar ve genç dallar gümüşü tüylerle kaplıdır. Amentumlar yapraklarla beraber görülür.

Şekil 168. *Salix alba* L.

Bu nedenle yapraklı dallar uzaktan beyaz gölgeli görünür. Stamen sayısı 2 dir (Tanker ve ark., 1998).

Bileşim: Fenolik glikozitler (salisin, salikortin), tanen ve flavonlar içerir.

Kullanılan kısımlar: Meyve, dal kabukları ve yapraklar

Etki ve kullanılışı: Eski Sümer ve Mısır kayıtlarında söğüt ağacı kabuğunun ağrı ve ateş tedavisinde kullanıldığı ile ilgili bilgiler yer almaktadır. M.Ö. 5.YY'da Yunanlı doktor Hipokrat söğüdün ilaç olarak kullanımından bahsetmiştir. Amerika yerlilerinin de söğüdü tedavi amacıyla sık sık kullandığı bilinmektedir.

1897'de Felix Hoffmann sentetik olarak salisin'in değiştirilmiş bir formunu elde etmeyi başardı. Yeni bileşik salisilik asitten daha az mide problemlerine yol açıyordu. Bu yeni ilaç, yani Asetil Salisilik Asit Hoffman'ın işvereni olan Bayer firması tarafından Aspirin olarak adlandırıldı ve dünyanın en çok kullanılan ilacı haline geldi (URL-67).

Sedatif, antispazmodik, antiromatizmal, antienflamatuar, ateş düşürücü ve ağrı kesici etkilere sahiptir. Romatizma tedavisinde kullanılır (ubuku ve ark., 2002).

57. SCROPHULARIACEAE

154. Verbascum L.

V. armenum Boiss. et Kotschy var. *armenum* Boiss. et Kotschy

V. armenum Boiss. et Kotschy var. *tempkyanum* (Freyn et Sint.) Murb.

V. asperuloides Hub.-Mor.

V. calvum Boiss. et Kotschy

V. decursivum Hub.-Mor.

V. flavidum (Boiss.) Freyn et Bornm.

V. georgicum Bentham

V. gracilescens Hub.-Mor.

V. insulare Boiss. et Heldr.

V. macrocarpum Boiss.

V. natolicum (Fisch. et Mey.) Hub.-Mor.

V. oreodoxum Hub.-Mor.

V. oreophilum C. Koch var. *oreophilum* C. Koch

V. oreophilum C. Koch var. *joannis* (Bordz.) Hub.-Mor.

V. phoeniceum L.

V. pyramidatum Bieb.

V. speciosum Schrader

V. sphenandroides C. Koch

166. *V. pyramidatum* Bieb., *V. speciosum* Schrader

Şekil 169. *Verbascum* sp.

Türkçe adları: Sığırkuyruğu

Botanik özelliği: Yol, bahçe ve tarla kenarlarında sıkça görülür (Şekil 169). 50-200 cm. arasında boylanabilen, parlak sarı çiçekli, büyük ve tüylü yapraklı iki yıllık bitkilerdir (Baytop, 1999). Bileşim: Müsilaj, uçucu yağ ve flovan glikozitleri taşır.

Yapraklarda saponinler, müsilaj, rezin ve acı maddeler (Baytop, 1999)

Kullanılan kısımlar: Çiçek ve yapraklar

Etki ve kullanışı: Çiçek durumu sebze olarak kullanılır. Çiçeklerinden ipliği sarı renge boyamak için yararlanılır (Baytop, 1997). Sığırkuyruğu çiçeği, balgam söktürücü ve göğsü yumuşatıcı etkilere sahiptir. İnfüzyon halinde kullanılır. Sığırkuyruğu yaprağı infüzyon halinde (% 2) terletici, balgam söktürücü, yatıştırıcı, idrar artırıcı ve kabız olarak kullanılır. Zararsız ve etkili bir drogdur (Baytop, 1999). Meyvalı dallar dere sularına atılarak balıklar uyuşturulup yakalanır. Ancak balık yavrularının ölmesine de neden olduğundan çok zararlı bir yöntemdir.

155. *Veronica* L.

V. allahuekberensis A. Öztürk

V. anagallis-aquatica L. subsp. *lysimachioides* (Boiss.) M. A. Fischer

V. anagallis-aquatica L. subsp. *michauxii* (Lam.) Elenevskiyi

V. anagallis-aquatica L. subsp. *oxycarpa* (Boiss.) Elenevskiyi

V. armena Boiss. et Huet

V. beccabunga L. subsp. *beccabunga* L.

V. beccabunga L. subsp. *abscondita* M. A. Fischer

V. bornmuelleri Hausskn.

V. bozakmanii M. A. Fischer

V. dillenii Crantz

V. filiformis J. E. Smith

V. gentianoides Vahl

V. hispidula Boiss. et Huet subsp. *hispidula* Boiss. et Huet

V. intercedens Bornm.

V. montbretii M. A. Fischer

V. multifida L.

V. orientalis Miller subsp. *orientalis* Miller

V. peduncularis Bieb.

V. poljensis Murb.

V. pusilla Kotschy var. *pusilla* Kotschy

V. reuterana Boiss.

167. *V. anagallis-aquatica* L.

Şekil 170. *Veronica. anagallis-aquatica* L.

Türkçe adları: Yavşanotu

Botanik özelliği: Mavi ve beyaz çiçekleri olan yuvarlak saplı bir bitkidir (Şekil 170). Duvar çatlaklarında yetişir. Taze iken kokusuzdur. Kuruduktan sonra güzel kokar (URL-68).

Kullanılan kısımlar: Topraküstü kısımları

Etki ve kullanışı: Kan temizleyici, idrar artırıcı etkileri bulunur.

Ülser, hemoroid, kolesterolde kullanılır (Acartürk, 2001). Yavşan otu çay gibi içilir, hazmı kolaylaştırır, baş ve kulunç ağrılarını keser (URL-68). Hoş bir lezzete sahip olduğundan salatalara eklenir veya yeşillik olarak kullanılabilir. Skorbit tedavisinde kullanılır. Lapası yanık, yara ve dolamalarda harici olarak kullanılır (URL-69).

58. SOLANACEAE

156. *Datura L.*

168. *D. stramonium L.*

Şekil 171. *Datura stramonium L.*

Türkçe adları: Tatula, büyüotu, abızambak, sihirbazotu, şeytan elması

Botanik özelliği: 50-200 cm yükseklikte, beyaz çiçekli, bir yıllık ve otsu bir bitkidir (Şekil 171). Meyva ceviz büyüklüğünde ve üzeri dikenli bir kapsüldür.

Tohumlar böbrek biçiminde ve siyah renklidir. Yol kenarlarında, viranelik ve çöplüklerde yetişir.

Bileşim: Alkaloitler taşımaktadır. Başlıcaları hiyosiyamin, atropin ve skopolamin.

Etki ve kullanılışı: Spazmları çözücü etkisinden dolayı astma, öksürük ve kramplara karşı kullanılır. Zehirli bir bitki olduğundan doktor kontrolünde alınmalıdır. Sersemletici ve uyuşturucu etkilerinden de faydalanılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde kocalarına sadık olmayan ve haremın kapalılığından sıkılan bazı hanımların, kocalarını uyutarak ve dikkatlerini azaltarak haremden çıkabilmek için, bu bitkiden hazırlanan bir iksiri kocalarına içirdikleri kaydedilmiştir. Osmanlı ordularında askerlerin harplerdeki korkusuzluğu, muharebelerden önce, bu bitkinin tohumlarının bal ile karıştırılması ile elde edilen bir macunu yemeleri sonucu meydana gelen sarhoşluğa bağlanmaktadır. Anadolunun bazı bölgelerinde tatula tohumu uyuşturucu madde olarak kullanılmaktadır (Baytop, 1999).

157. *Hyoscyamus L.*

H. niger L.

H. pusillus L.

169. *H. niger* L.

Türkçe adları: Siyah banotu, gavur haşhaşı, dişipatpat

Botanik özelliği: 30-80 cm boyunda, Mayıs-Eylül ayları arasında sarımsı renkli çiçekler açan, yumuşak tüylü otsu bir bitkidir (Şekil 172). Harabelerde, yol ve çit kenarlarında rastlanır.

Şekil 172. *Hyoscyamus niger* L.

Meyve çok tohumlu ve bir kapakla açılıp tohumlarını saçan bir kapsüldür. Meyvaları çanak yapraklar tarafından sarılan, kapak ile açılan bir kapsüldür. Bu kapsül içinde gri esmer renkli, üzerinde küçük çukurcuklar bulunan çok miktarda tohum bulunur (URL-70).

Bileşim: En fazla hyoscyamin olmak üzere skopolamin ve atropin taşır.

Kullanılan kısımları: Yaprak, kök ve tohumlar

Etki ve kullanılışı: Kuvvetli bir uyuşturucu ve ağrı kesicidir. Bazı müshillerin tesir edebilmesini kolaylaştırır. Bilmeden kullanıldığında zehirlenmelere sebep olan bir bitkidir. Hayal gördürücü etkisi sebebiyle büyü ayinlerinde kullanılmıştır. Haricen ağrı kesici olarak kullanılmak üzere yağlı ve vazelinli merhemleri yapılabilir. Önemi taşıdığı alkaloidlerden ileri gelmektedir. Banotu alkaloidleri beyine etki ederek uyku ve uyuşukluk oluşturur. Yine sinirlere etki ile ağrı kesici rol oynar. Bronş kaslarını gevşeterek nefes darlığını, özellikle astımlılarda önler. Mide ve barsak kaslarını da gevşeterek spazmları çözer ve kabızlığa sebep olur. İdrar yolları kaslarını da gevşettikleri için, idrar kesesi kapasitesi genişler ve işeme güçleşir. Bu etkiden çocukların gece işemelerini önlemek için faydalanılmaktadır. Banotu ter, tükürük, mide ve bronş salgılarını artırır. Yaşlılığa bağlı titremelerde de etkilidir. Aynı etki mekanizması ile Parkinson hastalığında da faydalıdır. Haricen de romatizmal ağrılar için uygulanabilir (URL-71).

158. *Physalis L.*

170. *P. alkekengi L.*

Türkçe adları: Kandil otu, güveyfeneri

Botanik özelliği: Daha çok kireçli toprakları seven, 50 cm boyunda Haziran ile Eylül ayları arasında beyazımsı çiçekler açan bir ottur (Şekil 173). 1-2 cm çapında turuncu renkli meyveleri vardır.

Şekil 173. *Physalis alkekengi L*

Bileşim: Boya maddesi, organik asitler, physalin alkaloidi, tanen ve müsilaj vardır.

Kullanılan kısımları: Tohum ve yapraklar

Etki ve kullanışı: Meyveleri ve yaprakları kurutulup, suda kaynatmak suretiyle faydalanılır. İdrar söktürücü, ateş düşürücü, teskin edici ve barsak kurtlarını düşürücü etkisi vardır. Söz konusu etkiler için doz günde 4-6 meyvedir. Meyveler taze veya kurutulmuş olarak alınabileceği gibi suda kaynatılıp içilebilir de (URL-72).

159. *Solanum L.*

S. dulcamara L.

S. nigrum L.

171. *S. dulcamara* L.

Şekil 174. *Solanum dulcamara* L.

Türkçe adları: Yabani yasemin, sofur, yaban asması, tilki üzümü, kır yasemini

Botanik özelliği: 2 m'ye kadar yükselebilen, tırmanıcı, çok yıllık, gövdesinin dip kısmı odunsu ve mor çiçekli bir bitkidir (Şekil 174). Meyveler 7-10 mm uzunlukta ve olgunlukta kırmızı renklidir (Baytop, 1997).

Bileşim: Atropin muadili, salonin glikoalkaloidi, dulkamarin glikozidi, dulkamaratin ve dulkamar asidi, tatlı madde dulkarin, tanenler

Kullanılan kısımlar: Topraküstü kısımları

Etki ve kullanılışı: Egzama ve kronik bronşitte etkilidir. Spazmodik öksürükler, frengi ve romatizma hastalıklarında kullanılır. Gut, sıraca, akne, astım ve kanserde faydalıdır. Kan temizleyicidir. Zayıflatıcı, fazla kan toplamayı önleyici ve idrar söktürücü etkiye sahiptir. Mafsal ağrılarını alır. Müshildir. Cinsel isteği azaltır. Hafif uyutucu ve uyuşturucudur. Haricen hemoroit ve tümörlerde kullanılır (Anonim, 2007).

172. *S. nigrum* L.

Şekil 175. *Solanum nigrum* L

Türkçe adları: Köpek üzümü, tilki üzümü, it üzümü, karaot

Botanik özelliği: 30-40 cm boyunda, yaz aylarında beyaz renkli çiçekler açan, bezelye şeklinde siyah meyveleri olan sulak arazileri seven bir bitkidir (Şekil 175).

Bileşim: Şekerler, tanen, saponin ve solanin alkaloidi

Kullanılan kısımlar: Yaprak ve çiçekler

Dioscorides (M.S. 54) döneminden beri bilinen bir ilaçtır. Araplar taze yaprakları ezerek yaralara kompres yaparken, diğer ülkelerde uyku verici olarak kullanılıyordu. Kuzey Amerika'da Komançi'ler köpeküzümünü tüberküloz tedavisinde, barsak kurtlarını düşürmek için ve uykusuzluğa karşı uyguluyorlardı. Çiçekler ve yapraklar yaz aylarında toplanarak gölgede kurutulur. Suyu kaynatılarak faydalanılır.

Teskin edici, yatıştırıcı, ağrı kesici ve hafif uyuşturucudur. Bu sebeple uykusuzluk durumlarında ve sara tedavisinde kullanılabilir. Saponin sebebiyle öksürüklü hastalıklarda göğsü yumuşatıcıdır. 10 gr. bitki 1 lt. suda kaynatılır ve günde 2-3 fincan içilir. Eğer uykusuzluk için kullanılacaksa yatmadan 1 saat önce 1 bardak içilir. Köpük üzümü, yüksek miktarlarda zehirli olup kusma, ishal, terleme, halsizlik ile karakterizedir. Ezilmiş taze yaprakları ağrı kesici ve iltihap önleyici etkileri nedeniyle derideki yaralarda ve hemoroidlerde kullanılır (URL-73).

59. THYMELAEACEAE

160. *Daphne* L.

D. glomerata Lam

D. mezereum L.

D. oleoides Schreber subsp. *kurdica* (Bornm.) Bornm.

173. *D. mezereum* L.

Şekil 176. *Daphne mezereum* L

Türkçe adları: Dul aptalotu, şiker, yabancı taflan

Botanik özelliği: Çiçekleri güzel kokulu olan bir ağaççıktır (Şekil 176). Yüksek yerlerde yetişir. Meyveleri kırmızımtırak yapraklar açık yeşildir.

Bileşim: Mezeroin, sarı renkli boya, mum ve daphnin glikosidi (Zeybek ve Zeybek, 1994)

Kullanılan kısımlar: Kabuklar

Etki ve kullanışı: Çok zehirli bir bitkidir. Halk arasında çocuk düşürme amacıyla kullanılmakta bazen ölümlere neden olmaktadır. Reçinesi romatizmal ağrıları dindirici olarak haricen kullanılmaktadır (Zeybek ve Zeybek, 1994). Zona (arpacık) tedavisinde kullanılır (URL-74). İdrar artırıcı, terletici ve müshil etkilere sahiptir (Baytop,1999).

60. TILIACEAE

161. *Tilia* L.

174. *Tilia*. sp.

Türkçe adları: Ihlamur

Botanik özelliği: Ihlamur türleri 15-20 m bir boya erişebilen ve kışın yaprağını döken, çiçekleri sarımsı beyaz renkli ve hoş kokulu olan ağaçlardır (Şekil 177). Ülkemizde özellikle Kuzey Anadolu dağlarında yetişmektedirler (Baytop, 1999).

Bileşim: Çiçeklerde tanen, müsilaj, şekerler, hesperidin, sudorific glikozit, saponin ve uçucu bir yağ taşımaktadır. Yapraklarda tiliacin isimli bir glikozit ve müsilaj mevcuttur. Kabuklarda da müsilaj vardır.

Kullanılan kısımlar: Çiçek ve kabuklar

Etki ve kullanışı: İhlamur tadı ve kokusu ile hoş bir içecek olup ferahlık verir, yatıştırıcı ve hafif uyutucudur. Yatıştırıcı etkisi sebebiyle II. Dünya savaşı sırasında hekimler tarafından halka tavsiye edilmiştir.

Şekil 177. Tilia sp.

Fransa'da yaramaz ve hareketli çocukların ebeveynlerine, onlara bol bol ihlamur çayı vermeleri önerilmektedir. Özellikle sıcak içilmesi sebebiyle terletici ve idrar söktürücü etkileri de görülür. Saponin maddesi sebebiyle balgam söktürücü ve göğsü yumuşatıcıdır. Bu etkilerinden dolayı ihlamur soğuk algınlığı ve nezlede hastayı terletip, göğsünü yumuşatma amacıyla verilir. Aynı zamanda hastanın genel direncini de artırır. Amerika Chicago Üniversitesi'nde 2 çocuk doktoru Traisman ve Hardy'nin yaptığı deneysel çalışmalarda ihlamur ve yatak istirahatının grip ve soğuk algınlığının en etkili tedavilerinden biri olduğu ispat edilmiştir. Doğu Avrupa'da geleneksel olarak sinirsel yüksek tansiyon için kullanılmaktadır. Bu sebeple yüksek tansiyon sebepli baş ağrılarında da faydalı olabilir. Bilhassa kabuklar bol miktarda müsilaj taşıdıklarından hafif müşhildirler. Ayrıca safra salgısını uyararak bazı hazımsızlık vakalarında iyileşme sağlayabilir. Bunun için 100 gr. kabuk 1 lt. suda kaynatılarak günde 3 bardak içilir. İhlamur suyuyla yapılan banyonun dinlendirici yorgunluk giderici ve sinirleri teskin edici etkisi olduğu bildirilmektedir. Saçlara canlılık kazandırır, yorgunluk sebebiyle gözlerde meydana gelen kızarıklıkları alır (URL-75).

61. TYPHACEAE

162. Typha L.

T. laxmannii Lepechin

T. shuttleworthii W. Koch et Sonder

175. *T. laxmannii* Lepechin

Şekil 178. *Typha* sp.

Türkçe adları: Hasırotu, semercisazı, semerotu, sukamışı, zembilotu (Şekil 178)

Kullanılan kısımları: Çiçek, kök ve yapraklar

Etki ve kullanılışı: Hasır otu kökü eskiden idrar artırıcı ve idrar yolları antiseptiği olarak, infusyon (% 2) halinde kullanılırdı.

Çiçek durumunu acımış yağ ile ezerek hazırlanan merhem eskiden yanıklara ve fitiğa karşı kullanılırdı. Kurutulmuş yapraklarının örülmesi ile “Hasır” ve “Zembil” yapılmaktadır (Baytop, 1999).

62. ULMACEAE

163. *Celtis* L.

176. *C. glabrata* Steven ex. Planchon

Şekil 179. *Celtis glabrata* Steven ex. Planchon

Türkçe adları: Çitlenbik, dardağan

Botanik özelliği: Çalı ya da 3-5 m. boylarında küçük bir ağaçtır (Şekil 179). Sürgünler tüysüz, parlak, kestane-kahverengi, belirgin beyaz lentisellidir. Yapraklar 2.5-8 x 2-5(-6) cm., tüysüz ya da ender sert tüylü, alt yüzü sarımsıdır.

Mavimsi yeşil renkte, geniş veya dar yumurta şeklinde, keskin, bazen dilimli dişli yapraklarında olabilir. Meyve küremsi, sarı ya da portakal sarısı, pedisel 2 cm.,

endokarp hafifce ağsı çizgilidir. Açık kayalık yamaçlarda, 650-1800 m. arası rakımlarda yetişir.

Bileşim: Tanen ve müsilaj

Kullanılan kısımlar: Yaprak ve meyve

Etki ve kullanılışı: Astringent, kabız, hazmı kolaylaştırıcı, ishale karşı özellik göstermektedir. Dekoksiyon ve sıvı ekstre olarak kullanılır. Meyveleri yenir, ayrıca kırsal kesimlerde reçel yapılır. Tohumlarından elde edilen yağ, ipeklerin sarıya boyanmasında kullanılmaktadır (Anşin ve Eminağaoğlu, 2000).

63. URTICACEAE

164. *Parietaria L.*

177. *P. judaica L.*

Şekil 180. *Parietaria judaica L.*

Türkçe adları: Yapışkan otu, duvar fesleğeni, bereotu

Botanik özelliği: Temmuz-Kasım ayları arasında çiçek açan, eski duvarlar, harabeler ve kayalıklar üzerinde yetişen otsu bir bitkidir (Şekil 180).

Bileşim: Müsilaj, katesik tanen, potasyum tuzları, flavon glikozitleri ve bir alkaloid taşımaktadır.

Kullanılan kısımlar: Toprak üstü kısımları

Etki ve kullanılışı: Çiçekli dalları toplanarak, kurutulur ve kullanılacağı zaman suyla kaynatılıp içilir. İlkbaharda yaprakları iğnesiz olduğundan bazı bölgelerde salata ve yemek yapılmaktadır. Müshildir. Kanı temizler. Bağırsak yumuşatıcıdır. Haricen hemoroit ve yaralarda kullanılır (Anonim, 2007). İçerdiği Flavon glikozitleri dolayısıyla idrar söktürücü, müsilajla ise dışkı yumuşatıcıdır. İdrar söktürücü etki

için 50 gr. kuru fesleğen 1 lt. suda kaynatılır, sabah akşam bir bardak içilir. Bu etki sayesinde idrar yollarındaki düşmeye müsait taşlar düşebilir. Bu sıvı yine dahilen kronik kuru öksürüklerin tedavisinde de kullanılmaktadır. Anjinlerde gargara yapmak maksadıyla, sıvıya biraz bal eklenir. Sıkılarak elde edilen taze su, derideki kronik yaraların iyileştirilmesi için tüketilir (URL-76). Sıvı ekstre, tentür, şurup, meyve suyu, toz, lapa halinde ve genç bitki salata harcı olarak kullanılır. Kırılan yapraklar yanıklar ve kaynar su yaraları üzerine kompres yapılırsa sakinleştirici ve dindirici özellik verir. Bir vakitler bu bitki cam ve bakır mamullerinin temizlenmesinde kullanılmıştır (Anşin ve Eminağaoğlu, 2000).

165. *Urtica L.*

U. dioica L.

U. urens L.

178. *U. dioica L. U. urens L.*

Türkçe adları: Isırgan, dızlağan

Botanik özelliği: Çok yıllık ve otsu bir bitkidir, boyu bazen 1 m'yi geçer, yapraklar koyu yeşil renkli, saplı, dişli kenarlı ve yakıcı tüylüdür (Şekil 181). Küçük ısırgan otu (*Urtica urens L.*), bir yıllık ve otsu bir bitkidir. Boyu 60 cm kadar olabilir. Yapraklar açık yeşil renkli, saplı, dişli kenarlı ve yakıcı tüylüdür. Duvar kenarları ve harabeliklerde bol olarak görünür.

Şekil 181. *Urtica dioica L.*

Her iki türün de yaprakları 2-4 cm uzunlukta, oval veya kalp biçimindedir. Taze iken deri ile temas edince deride kızartı ve yanma yapar (URL-77).

Bileşim: Toprak üstü kısımları özellikle kalsiyum, potasyum ve silisik asit tuzları; yaprak tüylerinde histamin ve serotonin gibi biyojen aminler taşır, kökler serbest ve glikozidik B- sitosterol ve skopoletin içerir (Çubukçu ve ark., 2002). Urticosit isimli

glikozid, potasyum ve kalsiyum nitrat, formik asit, C vitamini, demir, klorofil ve yakıcı yaprak tüylerinde bu etkinin nedeni olan asetilkolin ile histamin tespit edilmiştir. Kara ısırgan tohumunda müsilaj ve sabit bir yağ bulunmaktadır.

Kullanılan kısımlar: Yaprak ve tohumlar

Etki ve kullanılışı: Egzema ve egzemaya eşlik eden baş ağrıları ısırgan otu çayı ile iyileştirilirler. Isırgan otu, böbrek ve mesane taşı oluşumuna karşı da kullanılabilir. Egzemalar genellikle dahili bir nedene dayandıklarından, onları içerden, kan temizleyici bitkilerle iyileştirmek gerekebilir. Isırganotu, en başta gelen kan temizleyici ve aynı zamanda kan yapıcı bir bitkidir. Böylece, pankreas üzerinde de çok olumlu etkileri olduğu için, ısırganotu çayı ile kandaki şeker düzeyi düşürülebilir. İdrar yolları hastalıkları ve iltihapları bitki çayı ile iyileştirilebilir. Isırganotu, karaciğer ve safra kesesi hastalıklarında, dalak hastalıklarında, solunum sistemi balgamlanmasında, mide kramplarında ve ülserlerinde, bağırsak ülserlerinde ve akciğer hastalıklarında öncelikle önerilir. Isırganotu, koruyucu olarak da günde bir bardak içilebilir. Mikroplu hastalıklarda ve mikrop salgılanan hallerde de bitki çok iyi bir yardımcıdır. Belirli bir yaştan sonra bedendeki demir miktarı azalmaya başlar. Bu nedenle, yorgunluk ve bitkinlik halleri görülür, kişi yaşlandığını düşünmeye başlar ve verimliliği giderek azalır. İşte bu durumlarda, demir içerikli taze ısırgan otu ile çok olumlu sonuçlar alınabilir. Bir ısırgan otu küründen sonra, kişi kendini çok kısa bir süre içerisinde eskiye oranla çok daha rahat hisseder, enerji ve çalışma gücü geri gelir, dış görünüm olarak da belirgin bir düzelme başlar. Safrakesesi rahatsızlığı ve kansızlık durumlarında da bitki çayı fayda sağlayacaktır. Ödemlerde, ısırganotu bedendeki fazla sıvıyı emerek büyük yararlar sağlar. Kan yapıcı özelliği sayesinde, kansızlık solgunluklarında, alyuvar eksikliğinde, anemi de yardımcı olur. Herhangi bir alerji rahatsızlığı çekenler (bahar nezlesi dahil) uzun bir süre ısırganotu çayı içebilirler. Bitki, soğuk algınlığına yatkınlığı önler, romatizma ve gut hastalıklarında yardımcı olur.

Damar tıkanıklıklarında da (baldırlarda), ısırganotu çok büyük yardımlar sağlar. Her tür kramp, nerden gelirse gelsin, kan dolaşımı bozukluğunun habercisi olabilir. Böyle durumlarda, bitkinin kaynama suyu ile masaj veya banyo yapmak fayda sağlayacaktır. Bu durum, koroner damarlarının daralması gibi özel durumlarda da

geçerlidir. Belden yukarısı banyo küvetine doğru eğilir ve kaynatılmış bitkinin ılık suyuyla kalp bölgesine hafifçe masaj yapılır. Siyatik, lumbago ve kollarda, bacaklarda oluşan sinir iltihaplanmalarında, ağrılı bölgelere, yapraklı taze ısırganotu dalı hafifçe sürülür. Örneğin siyatikte, ayak ekleminden başlamak üzere, dıştan kalçaya kadar ve oradan da bacağıın iç tarafından topuğa kadar yavaşça sürülür. Bu iki kere daha yenilenir ve son olarak, kalçadan başlayarak aşağı doğru inilir. Gerektiğinde daha başka bölgelere de aynı biçimde uygulanır (URL-77).

Yaprak ve sürgünleri salata şeklinde veya pişirilerek yenildiğinde, kansere karşı etkili olur. Yalnız veya yaprakla birlikte hazırlanan kaynama suyuyla baş yıkandığında, saç dökülmesi durur, saçlar parlaklık kazanır, kepeklenme sona erer. Tohumlar, öncelikle organizmayı uyarıcı, güçlendirici ve savunma gücünü artırıcı özelliklere sahip olduğu için, yaşlılarda güçlendirici amaçlı olarak kullanılabilir (URL-78).

Yaprak ve kökleri idrar söktürücü dolayısıyla kandaki zehirli maddeleri uzaklaştırıcıdır. Dahilen iştah açıcı ve kanın pıhtılaşmasını önleyici etkileri de bildirilmektedir. İdrar söktürücü etkiden kalp yetmezliğinde de faydalanılabilir. Zehirli olmayıp, tamamen güvenli olması ona önemli bir avantaj sağlar. Özellikle kalp yetmezliği sebebiyle ayak şişmelerinde (ödem) ve toplardamar yetmezliğinde bu etki Kirchot tarafından kesin olarak gösterilmiştir. Mineral bakımından zengin yapraklar, bitki çiçek açmadan hemen önce toplanıp, kurutulur. Vücutta ürik asit birikimi ile oluşan gutta, ısırgan böbreklerden ürik asit atılımını arttırarak yararlı olur. Çok kuvvetli olmayan bu etki uzun vadede kendini gösterir. Taze ısırgan otu suyu günde 3 çorba kaşığı içilir. Bu tedavi 4-6 hafta devam etmelidir. Eğer bu bulunamaz ise 1 çay kaşığı kuru ısırgan otu 1 fincan suda 5 dakika kaynatılır, günde 3 fincan içilir. 50 gr. kök 1 lt. suda kaynatılarak elde edilen sıvı ishalde faydalıdır. İsrigan tohumu da romatizmal ağrıları dindirici, idrar söktürücü, müshil, ateş düşürücü, barsak parazitlerini öldürücü, cinsel gücü arttırıcı olarak bilinir. Bunun için ısırgan tohumu dövülerek toz haline getirilir ağırlığı kadar bal veya pekmez ile karıştırılarak macun yapılır. Bu macundan günde 3 kez 5 gr. yutulur (URL-79).

64. VALERIANACEAE

166. *Centranthus* Dc.

179. *C. longiflorus* Stev. subsp. *longiflorus* Stev.

Şekil 182. *Centranthus longiflorus* Stev.

Türkçe adları: Mahmuz çiçeği

Botanik özelliği: Çok yıllık, 30-70 cm boylanabilen bir bitkidir (Şekil 182). Fazla miktarda dallanır ve söğüt yaprağına benzer yaprakları vardır. Pembe çiçeklidir. Meralarda ve taşlık alanlarda yaygındır (Serin ve ark., 2005).

Kullanılan kısımlar: Kök ve çiçekli dallar

Etki ve kullanışı: Yatıştırıcı ve uyutucu olarak kullanılır (Baytop, 1997).

167. *Valeriana* L.

V. alpestris Stev.

V. leucophaea Dc.

V. officinalis L.

180. *V. officinalis* L.

Şekil 183. *Valeriana officinalis* L.

Türkçe adları: Tıbbi kediotu

Botanik özelliği: Kediotu 150 cm'ye kadar boylanabilen, çok yıllık dayamlı otsu bitkidir (Şekil 183). Pek hoş kokmayan kısa rizomu yanlara doğru saçaklar atar. Yuvarlak kesitli, boydan boya oluklu ve yeşil renkli bir gövdesi vardır. Keskin kokulu, koyu yeşil renkli, kenarları dişli, 5-11 yaprakçıktan oluşur.

Dar ve uzun yaprakları, çiçek saplarının dibinden sürerler. Hazirandan eylül ayına kadar salkımlar halinde açan minik çiçekleri itici kokulu, soluk mor-pembe ya da pembemsi beyaz renklindedir. Bu çiçeklerin olgunlaşmasıyla ortaya çıkan tohumları 2 mm. uzunlukta, gözyaşı biçimli, yassı ve açık kahverengidir. Güneşli ya da kısmen gölgeli yerleri, kum ve kil karışımı gevşek ama bitek toprakları seven bitki, tohumlarıyla çoğalır.

Bileşim: Tıbbi kediotu bitkisinin rizom ve kök saçaklarında nişasta, şeker ve reçine, valeryanik asit ve izovaleryanik asit, borneol, pinen ile kampen içeren uçucu yağ ile gene uçucu alkaloitler

Kullanılan kısımlar: Yaprak ve kökler

Etki ve kullanışı: Bitkinin kökler bazı yerlerde çorba, güveç yemekleri ve dolma içlerine, bitkinin çeşitli mineraller yönünden zengin yaprakları da, çürütülüp kompozit gübre yapılan bitkilerin arasına katılır. Bedene yararlı etkileri Antik çağlarda da bilinen kediotunun bilimsel adındaki valere kökü Latince'de "sağlıklı olmak" deyişinden gelir. Tıbbi kediotu Kuzey Avrupalılar, Çinliler ve Kanada'da yaşayan Kızılderililer tarafından sağlık hizmetinde kullanılmıştı. Bedene yararlı bitkiler arasında sinirleri yatıştırıcı etkisi en çok olanlardan biridir. Sinirsel gerginlikleri yok ederken gerginliklerden oluşan endişelilik, aşırı heyecan, isteri ve nevrasteni durumlarını da yatıştırır. Spazm çözücüdür. Bedende oluşan krampları, bağırsaklarda duyulan ani ağrıları ve aybaşı nedeniyle ortaya çıkan kramp ve sancıları yok eder. Sinirsel kökenli baş ağrılarına ve migrene iyi gelir. Görme bozukluklarında oluşan baş ağrılarına karşı da etkilidir.

Aşırı sinirlilik durumundan ortaya çıkan kalp ağrılarını ve çarpıntılarını geçirir. Uyku getiricidir. Özellikle sinirsel kökenli uykusuzluğa karşı iyi bir ilaç oluşturur. Kişiyi doğal uyku olanağı sağlar. Gerginlikten ötürü bedende oluşan ağrıları keser. Gaz söktürücüdür. Nezleye karşı iyileştirici etkisi vardır. Romatizma ağrılarını da hafifletir. Kediotu ayrıca akne ve isilik tedavisinde kullanılır. Sinirleri ve bedeni yatıştırıcı amaçla hazırlanan banyo suları ya da yüz yıkama losyonlarına katılır. Bunun için kediotunun kuru kökleri kaynatılarak bir dekoksasyon elde edilir. Bu dekoksasyon akne ve isilik şikayetinin olduğu yerlere dıştan uygulanır. Aynı dekoksasyon banyo ya da yüz yıkama sularına katılır.

Kediotunun köklerinin damıtılmasıyla elde edilen ve piyasada satılan kediotu esansı da sulandırılarak yukarıda sayılan etkileri elde etmek üzere kullanılabilir (URL-80). Eskiden haricen yara iyileştirici olarak uzun süre kullanılmıştır. Amerika yerlileri de savaşçıları için bu bitkiden hazırlanan birkaç terkip biliyordu. Taze yapraklar ezilerek yaranın üzerine konabilir. Kurutulmuş köklerden elde edilen tozunda mikrop öldürücü etkisi mevcuttur. Kedi otu iyi bir uyku verici bitki olup, zehirli olmaması ile avantajlıdır. Ayrıca alışkanlık yapmaz. Bu etkinin sebebi bitkiye karakteristik kokusunu veren isovalerik asittir. Son zamanlarda kedi otunun stres çözücü etkilere de sahip olduğu rapor edilmiştir. Etkinin nedeni valerian alkaloidleridir. Söz konusu etkiler için 60 gr. kuru kediotu 1 lt. suda kaynatılarak günde 3 bardak içilir (URL-81).

65 VIOLACEAE

168. *Viola L.*

181. *V. odorata L.*

Şekil 184. *Viola sp.*

Türkçe adları: Kokulu menekşe

Botanik özelliği: 10 cm kadar boy yapabilen, mor renkli ve kokulu çiçekli, otsu bir bitkidir (Şekil 184). Yapraklar uzun saplı ve kalp biçimindedir (Baytop, 1999).

Bileşim: Acı maddeler, alkaloidler, eterli uçucu yağ, odoratin, saponinler, salisilat metilester

Kullanılan kısımlar: Yaprak ve çiçekler

Etki ve kullanılışı: Balgam ve idrar söktürür. İltihap giderici etkiye sahiptir. Tümör gelişimini önler. Kan temizleyicidir (Anonim, 2007).

66. ZYGOPHYLLACEAE

169. *Peganum* L.

182. *P. harmala* L.

Türkçe adları: Üzerlik otu (Şekil 185)

Bileşim: Harmin, harmalol, peganin, yağ

Kullanılan kısımlar: Topraküstü kısımları

Etki ve Kullanılışı: Mide gastriti ve ülseri, koliti olanları yakar. Üzerlik tohumları kavrulup öğütülür, yemeklerden yarım saat önce l'er tatlı kaşığı yenirse basura iyi gelir.

Şekil 185. *Peganum harmala* L.

Cilt temizleyici, adet ve idrar söktürücüdür. Varis, nefes darlığı, romatizma, kulunç ve baş ağrısında fayda sağlar. Balgam ve habis artık söktürücü etkileri bulunmaktadır (Özer, 2001). Hayvanlara nazar değmemesi için üzerlik yakılarak dumanı ahır içine verilir.

170. *Tribulus* L.

183. *T. terrestris* L.

Türkçe adları: Demir diken, çarık diken, çoban çökerten, deve çökerten, dadaş diken

Botanik özelliği: Tek yıllık, çiçekli bir bitkidir (Şekil 186). Dünyanın birçok yerinde doğal olarak yetişir. Genellikle bahçelerde yabani ot olarak bilinmektedir. Toprak üzerine yatık olarak bulunur. Yaprakları bileşik, 10-16 yaprakçıklı olup, çiçekleri küçük ve açık sarı renklidir. Meyveleri 10 mm kadar çapında ve boynuz şeklinde sivri uçlara sahiptir.

Bileşim: Kökleri alkaloid, resin, azot ve sabit yağlar; meyveleri %5 yağ, peroxidase, diastase, az miktarda glikosid resin, proteinler ve inorganik maddeler içerir. Protein

yüzdesi yaklaşık %10-11 civarında olup; altısı temel olmak üzere ondört amino asit içerir. Sap ve gövdesi nişasta, fructose ve sucrose açısından zengindir. İçerdiği carboline saponinler (harmine, harmaline, harman, tetrahydroharmine), steroidal saponinler (çoğunlukla furostanol)

Şekil 186. Tribulus terrestris L.

Kullanılan kısımlar: Bütün kısımları

Etki ve kullanılışı: Kullanım amacı bazı kültürel farklılıklar gösterse de yıllardır Hindistanda kuvvet verici (tonik), cinsel fonksiyonların düzenlenmesi, özellikle kadınlarda yumurtlama, erkeklerde iktidarsızlık ve her iki cinstede cinsel istek arttırıcı olarak kullanılmaktadır.

Yakın zamanda fitness, zindelik ve canlılık artıcı özellikleri sporcu, atlet ve vücut yapıcılarının dikkatlerine sunulmuştur. Demirdikeni ayrıca değişik kültürlerde anti-enflamatuar, anti-artrit, bağışıklık sisteminin güçlendirilmesi için de kullanılmaktadır.

Yapılan araştırmalara göre; demirdikeni vücudumuzda özellikle karaciğer tarafından belirli hormonları üretmek için kullanılan temel yağ asitlerinin (EFA) emilimini kolaylaştırmaktadır. Demirdikeni, testesteron seviyesini LH seviyesini arttırarak yükseltmektedir. Bağımsız çalışmalar demirdikeni testesteron seviyesini yükseltmek, normal seviyesini korumak ve kas gelişimini desteklemek için önermektedirler. Testesteron, erkeklerin güçlü fiziklerini, kaslarını ve hatta vücutlarındaki yağ miktarını bile ayarlayan bir hormondur. Erkeklerde er bezinde (haya, testis) üretilen androjen hormonlarının en önemli üyesi olan testesteron kas gelişimini sağlar, vücut kılınmasını düzenler, spermleri olgunlaştırır ve cinsel gücü arttırır. LH ve FSH hormonları her iki cinstede (kadın ve erkek) hipofiz bezi tarafından üretilirler. Bunlar eşeyssel bezlerimiz (kadınlarda yumurtalık, erkeklerde erbezleri) fonksiyonlarını kontrol ederler. Demirdikeni bu iki hormonun

dengelenmesine yardımcı olmaktadır. Demirdikeninin bu faydalı etkilerinden yararlanabilmek için düzenli olarak 30-60 günlük bir kullanım süresi önerilmektedir.

Kas gücünü, vücut dayanıklılığını ve fiziksel performansı arttırıcıdır. Vücut enerjisinin ve dayanıklılığının arttırılması, Fiziksel, zihinsel, duygusal dinçlik ve kuvvet vericidir. Erkeklerde testesteronu arttırıcı, dengeleyici ve normal seviyesini koruyucu işlev görür. Erkek menopozu (andropoz) semptomlarını azaltıcıdır. Erkeklerde sperm sayısı, miktarı ve hareketliliğinin arttırılmasına katkı sağlar. Cinsel fonksiyonları düzenleyicidir Erkeklerde iktidarsızlık, sertleşme (ereksiyon), kadınlarda yumurtlama problemlerine karşı yardımcıdır. Her iki cinste de cinsel istek ve libido arttırıcıdır (URL-82).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada Oltu, Olur, şenkaya ilçeleri ve civarının tıbbi ve aromatik bitkileri incelenmiştir. Bu kapsamda 66 familyaya ait 170 cins 241 bitki taksonunun tıbbi ve aromatik değerinin olduğu tespit edilmiştir.

İnsanlar başlangıçtan beri bitkilerden faydalanma yoluna gitmişlerdir. Zamanla bilim ve teknolojik gelişmelere paralel olarak faydalanmanın boyutu genişlemiştir. Bitkisel kaynakların tüketimi yöre halkının kullanımını yanında farklı endüstri kollarını (ilaç, gıda, kozmetik vb.) ilgilendirmektedir (Güler, 2004).

Hastalıkların tedavisinde kullanılmak üzere yeni etken maddelerin bulunması, bitkiler üzerindeki araştırmaların devamına bağlıdır. 1985 yılında yürütölen çalışmalar sonucu elde edilen 3500 yeni etken madde arasından 2618'inin bitkisel kökenli olduğu belirlenmiştir. Bitkiler üzerinde sürdürölecek bu tür araştırmalarla kanser gibi henüz çaresi bulunamayan hastalıkların tedavisinde kullanılabilir etken maddelere ulaşmak mümkün olabilecektir (Güler, 2004).

Kullanılan bitkilerin birçoğu orman köylüsünün yaşadığı, tarım ve mera açasından kısıtlı, tarla açma, yerleşme usülsüz kesim gibi faydalanmalarla ormana baskının olduğu alanlarda yetişmektedir. Dolayısıyla bu bitkilerin koruma-kullanma dengesi içerisinde faydalanmasının sağlanması hem orman köylüsüne maddi kaynak sağlayacak hem de ormanlara olan baskıyı azaltacaktır. Aynı zamanda sürdürölebilir kullanım açasından önemli kazanımlar elde edilecektir.

Daha çok gelir temin edebilmemiz için bu ürünleri işleyecek tesisler kurulmalıdır. Hammadde olarak veya yarı mamöl halde düşük fiyatlarla ihraç edilen tıbbi bitkiler yüksek fiyatlarla işlenmiş olarak ithal edilmektedir. Tıbbi ve aromatik bitkiler üretimi ve ticaretinde hammaddenin işlenmesi, katma değer oranını büyük ölçüde yükselten bir süreçtir. Mevcut potansiyel dikkate alındığında hammaddenin nihai ürün haline getirildikten sonra ihraç edilmesi konusuna odaklanılarak, ulusal düzeyde projeler geliştirilmelidir. Konuyla ilgili kurum ve kuruluşlar bir araya gelerek işbirliği içinde gerekli çalışmaları başlatmalı ve sürdürmelidir.

Kültüre alınan tıbbi ve aromatik bitkilerin üretimdeki sorunları çözülmeli, talebi artan doğal bitkilerin tarımına geçilmeli ve ıslah çalışmaları yapılmalıdır. Tıbbi bitkilerin büyük bir kısmı yabancı bitki karakteri dolayısıyla geniş bir genetik varyasyon göstermekte ve böylece değerli genotiplerin seleksiyonu mümkün olmaktadır. En başta gelen seleksiyon kriteri, farmakolojik etkili maddelerin yüksek oranda bulunması ve bunların bileşimidir. Kültüre alınabilme bakımından yüksek drog verimi, hastalık ve zararlılara dayanıklılık, gelişme formu ve homojen gelişme durumu gibi tarımsal özellikler önem taşımaktadır. Bu nedenle, mevcut tür zenginliğimiz değerlendirilmeli ve gen kaynağı olarak seleksiyon ve diğer ıslah çalışmalarında yararlanılmalıdır (URL, 113).

Yörede doğal olarak yetişen tıbbi bitkilerden ya hiç faydalanılmamakta ya da özellikle bazı soğanlı süs bitkilerinde olduğu gibi plansız, kaçak, aşırı ve usülsüz toplama nedeniyle ciddi şekilde tahrip olma ya da devamlılığının tehlike altına girme riski bulunmaktadır. Bilinçli, kontrollü ve tekniğine uygun kullanım hem yöre halkına getiri sağlayacak hemde bitkinin geleceği tehlike altına girmeyecektir.

Gıda olarak kullanılacak bitkilerin tamamına yakınının bilinip kullanılmasına rağmen tıbbi değeri olan bitkilerin büyük çoğunluğunun hiç tanınmadığı, tanınan ve bilinenlerin çoğusunun ise geçmişte kullanıldığı halde günümüzde kullanımının terk edildiği belirlenmiştir.

Son yıllarda medyada sık sık gündeme gelmesi ve bitkisel ilaçlarla ilgili görsel basında programlar yapılması nedeniyle, insanlarda çevrelerinde yetişen bitkileri tanıma ve ne amaçla kullanabileceklerini öğrenme ilgi ve merakı oluşmuştur. Ancak bitkiyi yeterince tanımadan, toplama, kurutma ve saklama kurallarına riayet etmeden kulaktan dolma bilgilerle bitkiden faydalanma yoluna gitmenin yarardan çok zarar getireceği açıktır.

Yörede gözlemlenen durum geçmişte boyar madde olarak veya tıbbi amaçla kullanımla ilgili yöntemler günümüzde terk edilmiş ve medyadan öğrenilen kullanım biçimleri ve hangi bitkinin ne amaçla kullanılacağı ile ilgili bilgiler popüler olmaya başlamıştır. Tıbbi ve aromatik bitkilerden ekonomik anlamda bir faydalanma yok denecek kadar azdır. Bunlardan çok az bir kısmı, özellikle gıda olarak tüketilenler,

toplanıp yerel pazarlarda satışa sunulmaktadır. Bu bitkilerin başında iriş, aşır, ışgın, alı gelmektedir.

Tıbbi bitkilere olan ilginin giderek artması, beraberinde bitkilerin kontrolsüz ve aşırı toplanmasına bağlı olarak, bitki kaynaklarının tahribi ve yok olması sorununu doğurabilir. Bu nedenle hem bitkisel kaynakların korunması hemde dzenli ve srekli bir faydalanmanın sağlanabilmesi için gerekli tedbirlerin şimdiden alınması envanter çalışmalarının yapılması, kültüre alınarak değerlendirilmesi zorunluluğu bulunmaktadır.

Ayrıca bu bitkilerin biyoloji ve ekolojisiyle ilgili çalışmalarında yapılması sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

Acartürk, R., 1990. Şifalı Bitkiler, Flora ve Sağlığımız, OVAK Yayınları, Yayın No:1

Acartürk, R., 2001. Süs Bitkileri ve Yer örtücüler, OGEM-VAK Yayınları,

Anonim, 2007. Alternatif Tıp Ansiklopedisi, Mülk Yayınları, Tekirdağ.

Anşin, R., Eminağaoğlu, Ö., 2000. Orman Yan Ürünleri (Orman Tali Ürünleri) Ders Notları, Kafkas Üniversitesi Artvin Orman Fakültesi Ders Notları, Artvin.

Anşin, R., Eminağaoğlu, Ö., 2002. Sahara-Karagöl Milli Parkı ve Yakın Çevresinin Vegetasyon Yapısı Üzerinde Fitososyolojik ve Ekolojik Bir Araştırma, TÜBİTAK-TOGTAG/TARP-2339, Ankara, 269 s.

Atalay, İ. 2008. Ekosistem Ekolojisi ve Coğrafyası, Cilt. II, Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri, İzmir

Atalay, İ., Tetik, M. ve Yılmaz, Ö., 1985. Kuzeydoğu Anadolu'nun Ekosistemleri, Ormancılık Araştırma Enstitüsü Yayınları, Teknik Bülten Seri No: 141, Ankara

Baydar, H., 2007. Tıbbi, Aromatik ve Keyf Bitkileri Bilim ve Teknolojisi, S.D.Ü. Yayınları, Yayın No: 51, Isparta

Baytop, T., 1997. Türkçe Bitki Adları Sözlüğü, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları:578, Ankara

Baytop, T., 1999. Türkiye'de Bitkiler İle Tedavi (Geçmişte ve Bugün), Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul

Çil, Y. M., 2006, Oltu (Erzurum) Yöresinde Yetişen Kapari (*Capparis ovata* var. *herbacea*) Tomurcuklarının Bileşimi ve Salamuraya İşlenmesi, Yüksek Lisans Tezi, AÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 67 s.

Çölgeçen, H., 2005. Doğal Tetraploid *Trifolium pretense* L.'de İn Vitro Organogenez. Doktora Tezi, AÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 105 s.

Çubukçu, B., Sarıyar, G., Meriçli, A. H., Sütlüpnar, N., Mat, A. ve Meriçli, F., 2002. Fitoterapi, İ.Ü. Eczacılık Fakültesi Yayınları, İ.Ü. Yayın No: 4311, E.F. Yayın No:79, İstanbul

Davis, P.H., 1965-85. Flora of Turkey and the East Aegean Islands, Vol. I-X , University Press, Edinburgh.

Demirkuş, N., Kaya, A., 1999. Doğu Anadolu Florasına Katkılar, OT Sistemantik Botanik Dergisi, 6,1,1-12, 1999-ISSN 1300-2953

Doğanay, H., Güner, İ. ve Yazıcı, H., 1998. “Coğrafya” Cumhuriyetin 75. Yılında Erzurum, Ankara

Eminağaoğlu, Ö., 2002. Şavşat İlçesi Karagöl-Sahara Milli Parkı ve Çevresinin Flora ve Vejetasyonu. Doktora Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 282 s.

EOBM, 2008. Erzurum İli Ağaçlandırma ve Rehabilitasyon Eylem Planı. Erzurum Orman Bölge Müdürlüğü, Erzurum

Gökmen, H., 1973. Kapalı Tohumlular, Cilt I, Şark Matbaası, Ankara.

Güler, S., 2004. Erzurum Yöresinde Doğal Yayılış Gösteren Bazı Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Etnobotanik Özellikleri, Çevre ve Orman Bakanlığı Yayın No: 209, Müdürlük yayın No: 13, Teknik Bülten No:5

Gültekin, H.C., 2007. Türkiye Ardıç Türlerinin Ekolojisi ve Silvikültür Teknikleri. TMMOB Orman Mühendisleri Odası Yayın No: 27

Kaya, A., 1996. Uzundere (Kargapazarı dağları ve Çevresi (Erzurum) Florası Üzerine Bir Ön Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, YYÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Van, 91 s.

Kaya, E., 1997. Akdağ (Olur) Florası. Yüksek Lisans Tezi, AÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 100 s.

Öztürk, M. ve Özçelik, H., 1991. Doğu Anadolu'nun Faydalı Bitkileri (Useful Plants of East Anatolia), SİSKAV (Siirt, İlim, Spor, Kültür Vakfı), Semih Ofset Basım Tesisleri, Ankara

Özer, M. 2001. Alternatif Tıp ve Şifa Sofrası: Tabiat Eczanesi Şifalı Bitkiler

Ansiklopedisi, Bürde Yayınları, İstanbul

Sarıbaş, M., 2006. Bitki Adları Sözlüğü Ağaçlar-Otlar-Çalılar, Türkiye Ormancılar Derneği, Eğitim Dizisi:2 Ankara

Serin, Y., Zengin, H., Tan, M., Koç, A., Erkovan, İ., Avcıoğlu, R., Soya, H., Geren, H., Gemici, Y., Kendir, H., Sancak, C., Özaslan Parlak, A., Öztekin, M., Özbay O., 2005. Çayır ve Mera Bitkileri Kılavuzu, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü

Tanker, N., Koyuncu, M. VE Coşkun, M., 1998. Farmasötik Botanik, A.Ü. Eczacılık Fakültesi Yayınları, Ders Kitapları No:78 Ankara

Tatlı, A., 1987, Allahuekber Dağlarının Bitki Sosyolojisi Yönünden Araştırılması, Doğa TU Bot. D., 11, 1, 169.

Telci, İ., Ceylan, M., 2007. Essential Oil Composition Of *Micromeria fruticosa* Druce From Turkey, Chemistry Of Natural Compounds, Vol.43, No.5, p 629

Usta, A., Yaşar, A., Akpınar, K., Yılmaz İskender, N. ve Yaylı, N., 2007. *Echium vulgare* L. (Boraginaceae) Bitkisinin Gc-MS Analizi, 23. Ulusal Kimya Kongresi, Malatya

Ülgen, H. ve Zeydanlı, U. ed. 2008 Orman ve Biyolojik Çeşitlilik, Doğa Koruma Merkezi, Ankara

Yalıtırk, F. ve Efe, A., 1996. Otsu Bitkiler Sistematığı, İ.Ü. Orman Fakültesi Yayınları, İ.Ü. Yayın No: 3940, O.F. Yayın No:10, İstanbul

Zeybek, N. ve Zeybek, U., 1994. Farmasötik Botanik, E.Ü. Eczacılık Fakültesi Yayınları, Yayın No:2 İzmir

Güngör, F., Aslay, M. ve Çukadar, K., 2008. Çiriş (*Eremurus spectabilis* (Bieb.) Fedtsch.). <http://www.erzincanbk.gov.tr/cirisbilgi.htm>

Asımgil, A., 2007. Şifalı Bitkiler. <http://www.davetci.com/> 30 Ekim 2007

URL-1. http://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%B6l_so%C4%9Fan%C4%B1 (22 Ekim

URL-2. <http://www.bilgininadresi.net/Madde/3650/FRENK-K%C4%B0MYONU> (08 Şubat 2009, 21:09).

URL-3. <http://www.besikci.com/baharat/bitki.asp?mn=shw&no=261&mnshw=no&alpht=T> (27 Ekim 2007, 19:21).

URL-4. <http://www.besikci.com/baharat/bitki.asp?mn=shw&no=178&mnshw=no&alpht=L> (24 Ekim 2007, 18:27).

URL-5. <http://www.bitkisel-tedavi.com/civanpercemi.htm> (23 Ekim 2007, 22:56).

URL-6. <http://www.bitkisel-tedavi.com/karahindiba.htm> (24 Ekim 2007, 20:15).

URL-7. <http://www.com/baharat/bitki.asp?mn=shw&no=139&mnshw=no&alpht=K> (23 Ekim 2007, 17:35).

URL-8. <http://www.dogaltedavi.net/sifali-bitkiler-d/302-altinotu-stroblume-helichrysum-arenarium.html> (23 Ekim 2007, 23:02).

URL-9. <http://www.yemekicmek.com/yararlibitkiler.php?ID=12> (24 Ekim 2007, 19:36).

URL-10. <http://www.bitkisel-tedavi.com/oksurukotu.htm> (24 Ekim 2007, 20:52).

URL-11. <http://www.tigem.gov.tr/icerik.asp?is=141q1183q10q1hdq10q1136q1138q1145> (15 Ocak 2009, 10:12).

- URL-12. http://www.hanimlar.com/moduller.php?modul=makale_oku&id=202 (15 Ocak 2009, 10:20)
- URL-13. <http://www.besikci.com/baharat/bitki.asp?mn=shw&no=159&mnshw=no&alpht=K> (10 Mart 2009, 13:10).
- URL-14. http://www.dogalTEDAVI.com/store/sifali_bitkiler_ayrinti.asp?bitki_id=1485 (10 Mart 2009, 13:50).
- URL-15. <http://www.draligus.com/1874sb-Sarimsak-otu-alliarie.html> (26 Ekim 2007, 22:25).
- URL-16. <http://www.besikci.com/baharat/bitki.asp?mn=shw&no=57&mnshw=no&alpht=C> (11 Mart 2009, 14:35).
- URL-17. <http://www.lahuti.com/forum/sabunotu-cicegi-genel-bilgi-tibbi-etkileri-25754.html> (28 Ekim 2007, 10:25).
- URL-18. <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/11/11/gny/sag101-20051102-200.html> (18 Eylül 2008, 12:45)
- URL-19. Türkiye Bitkileri Veri Servisi <http://www.weski.tubitak.gov.tr/tubives>
- URL-20. http://tr.wikipedia.org/wiki/Yalanc%C4%B1_i%C4%9Fde (22 Mart 2009, 17:47)
- URL-21. <http://www.bitkisel-tedavi.com/atkuyrugu.htm> (10 Ekim 2007, 08:28).
- URL-22. <http://www.yemex.com/bitki/sutlegen.html> (10 Ekim 2007, 08:42).
- URL-23. <http://www.besikci.com/baharat/bitki.asp?mn=shw&no=225&mnshw=no&alpht=M> (11 Şubat 2009, 9:36).
- URL-24. <http://www.ruyaja.com/sifali-bitkiler/kayiskiran-esekotu.html> (24 Mayıs 2009, 7:27).
- URL-25. [http://ansiklopedi.bibilgi.com/SOLUCANOTU-\(Pelargonium_endlicherianum\)](http://ansiklopedi.bibilgi.com/SOLUCANOTU-(Pelargonium_endlicherianum)) (24 Mart 2009, 16:20).
- URL-26. <http://www.bitkisel-tedavi.com/binbirdelikotu.htm> (12 Ekim 2007, 13:50).
- URL-27. <http://blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=49333> (12 Ekim 2007, 14:12).
- URL-28. <http://www.tahtacilar.com/tahtacilar/hekimlik.html> (12 Ekim 2007, 14:44)
- URL-29. <http://www.bitkisel-tedavi.com/ceviz.htm> (12 Ekim 2007, 15:10).

- URL-30. <http://sifalibitki.hekimce.com/?bitki=Mentha%20pulegium> (06 Şubat 2009, 11:20).
- URL-31. <http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/Dalakotu> (20 Ekim 2007, 19:10).
- URL-32. <http://www.50mucizebitki.com/kekik.html> (20 Ekim 2007, 18:24).
- URL-33. <http://www.bitkisel-tedavi.com/ebegumeci.htm> (14 Ekim 2007, 16:20).
- URL-34.
<http://www.besikci.com/baharat/bitki.asp?mn=shw&no=73&mnshw=no&alpht=E>
(14 Ekim 2007, 16:46).
- URL-35. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Di%C5%9Fbudak> (22 Mart 2009, 17:23).
- URL-36. <http://www.bitkisel-tedavi.com/kirlangicotu.htm> (07 Şubat 2009, 18:17).
- URL-37. <http://sifalibitki.hekimce.com/?bitki=Fumaria%20officinalis> (30 Ekim 2007, 21:20).
- URL-38. <http://www.bitkisepeti.com/sinirliot.htm> (08 Ekim 2007, 09:40).
- URL-39.
<http://www.besikci.com/baharat/bitki.asp?mn=shw&no=1638&mnshw=no&alpht=K>
(06 Ekim 2007, 21:21)
- URL-40. http://www.e-sehir.com/faydali_bitkiler/bilgi/53.html (06 Ekim 2007, 21:42).
- URL-41. <http://bitkiler.anneminmutfagi.biz/tip.php?tipid=251> (06 Ekim 2007, 21:24).
- URL-42.
<http://www.besikci.com/baharat/bitki.asp?mn=shw&no=202&mnshw=no&alpht=P>
(01 Kasım 2007, 13:25).
- URL-43. http://www.iyibilgi.com/haber.php?haber_id=15943 (01 Kasım 2007, 15:20).
- URL-44.
<http://www.besikci.com/baharat/bitki.asp?mn=shw&no=179&mnshw=no&alpht=M>
(01 Kasım 2007, 15:30).
- URL-45.
<http://www.besikci.com/baharat/bitki.asp?mn=shw&no=1688&mnshw=no&alpht=K>
(01 Kasım 2007, 15:55).
- URL-46. <http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/Labada> (01 Kasım 2007, 16:10).
- URL-47. <http://www.ruyaja.com/sifali-bitkiler/semizotu-semizebe.html> (06 Şubat 2009, 14:21).

- URL-48. <http://www.draligus.com/2148sb-Farekulagi-guveyotu.html> (01 Kasım 2007, 16:26).
- URL-49. <http://sifalibitki.hekimce.com/?bitki=Primula%20veris> (08, Ekim 2007, 9:38).
- URL-50.
<http://www.besikci.com/baharat/bitki.asp?mn=shw&no=1388&mnshw=no&alpht=K>
(08 Ekim 2007, 10:49).
- URL-51. <http://www.sifalibitkiler.us/archives/448> (08 Ekim 2007, 11:10).
- URL-52. <http://www.bitkisel-tedavi.com/koyunotu.htm> (08 Ekim 2007, 11: 23).
- URL-53. <http://www.bitkisel-tedavi.com/aslanpencesi.htm> (07 Ekim 2007, 09:46).
- URL-54. <http://www.sevgikupu.com/bitkiler/arсланpençesi.asp> (07 Ekim 2007, 09:51).
- URL-55. <http://www.tvhaberleri.com/category/bahce-ve-bitki/> (30 Eylül 2008, 15:43).
- URL-56. <http://www.yemekicmek.com/yararlibitkiler.php?ID=222> (07 Ekim 2007 08:35).
- URL-57. <http://www.sifavi.com/Bitkiler/al%C4%B1%C3%A7.html> (08 Şubat 2009, 17:58)
- URL-58. <http://www.bitkisel-tedavi.com/alic.htm> (07 Ekim 2007, 08:41).
- URL-59. <http://www.draligus.com/1880sb-Besparmakotu-kazotu.html> (01 Kasım 2007, 11:55).
- URL-60.
<http://www.besikci.com/baharat/bitki.asp?mn=shw&no=166&mnshw=no&alpht=K>
(08 Ekim 2007, 13:44).
- URL-61. http://www.sifalibitkilervedogaltedavi.com/sozluk/sozluk_B.html (08 Ekim 2007, 14:05).
- URL-62. <http://www.mailce.com/bogurtlenin-faydalari.html> (08 Ekim 2007, 14:09).
- URL-63. <http://www.sifalibitkiler.us/archives/799> (08 Ekim 2007, 14:12).
- URL-64. <http://www.sizinti.com.tr/konular.php?KONUID=285> (08 Ekim 2007, 14:15).
- URL-65. <http://www.bitkisel-tedavi.com/yogurtotu.htm> (08 Ekim 2007, 16:07).
- URL-66.
<http://www.besikci.com/baharat/bitki.asp?mn=shw&no=158&mnshw=no&alpht=K>
(08 Ekim 2007, 16:25).

- URL-67. <http://www.50mucizebitki.com/sogut.html> (08 Ekim 2007, 16:35).
- URL-68. [http://www.bitkisel-tedavi.com/bitki/bitki\(y\).htm](http://www.bitkisel-tedavi.com/bitki/bitki(y).htm) (07 Ekim 2007, 09:55).
- URL-69. http://montana.plant-life.org/species/veron_an_aq.htm (06 Mayıs 2009, 13:40).
- URL-70. <http://www.karargahturk.com/forum/showthread.php?t=13399> (07 Ekim 2007, 14: 21).
- URL-71.
<http://www.besikci.com/baharat/bitki.asp?mn=shw&no=27&mnshw=no&alpht=B>
(07 Ekim 2007, 14:23).
- URL-72.
<http://www.besikci.com/baharat/bitki.asp?mn=shw&no=87&mnshw=no&alpht=G>
(07 Ekim 2007, 10:03).
- URL-73.
<http://www.besikci.com/baharat/bitki.asp?mn=shw&no=160&mnshw=no&alpht=K>
(23 Mart 2009, 15:25).
- URL-74. <http://www.draligus.com/2055sb-Dulaptalotu-daphne-mezereum.html> (08 Ekim 2007, 16:52).
- URL-75.
<http://www.besikci.com/baharat/bitki.asp?mn=shw&no=1068&mnshw=no&alpht=I>
(22 Mart 2009, 08:32).
- URL-76.
<http://www.besikci.com/baharat/bitki.asp?mn=shw&no=708&mnshw=no&alpht=D>
(07 Ekim 2007, 10:12).
- URL-77. <http://www.bitkisel-tedavi.com/isirgan.htm> (07 Ekim 2008, 10:17).
- URL-78. <http://www.saglikplatformu.com/haberler/Ayrinti.asp?HaberNo=3183> (07 Ekim 2007, 10:18).
- URL-79.
<http://www.besikci.com/baharat/bitki.asp?mn=shw&no=107&mnshw=no&alpht=I>
(07 Ekim 2007, 10:21).
- URL-80. <http://www.yemekicmek.com/yararlibitkiler.php?ID=63> (07 Ekim 2007, 10:24)
- URL-81.
<http://www.besikci.com/baharat/bitki.asp?mn=shw&no=136&mnshw=no&alpht=K>
(07 Ekim 2007, 10:28).
- URL-82. <http://www.bitkisel-tedavi.com/demirdikeni.htm> (09 Şubat 2009, 09:24).

- URL-83. http://www.hanimlar.com/moduller.php?modul=makale_oku&id=172 (25 Mayıs 2009, 14:25).
- URL-84. <http://www.besikci.com/baharat/bitki.asp?mn=shw&no=165&mnshw=no&alpht=K> (01 Kasım 2007, 13:10).
- URL-85. <http://web.axelero.hu/arbix/fuszer/photos/hyssopus-officinalis-1b.jpg> (25 Mayıs 2009, 11:10).
- URL-86. <http://www.besikci.com/baharat/bitki.asp?mn=shw&no=53&mnshw=no&alpht=C> (25 Mayıs 2009, 11:12).
- URL-87. www.nhm.uio.no/.../plantefoto/Frangula_alnus.htm (07 Haziran 2009, 10:22).
- URL-88. www.srgc.org.uk/.../june2005/content.html (07 Haziran 2009, 11:16).
- URL-89. commons.wikimedia.org/wiki/File:Ziziphora_cli... (07 Haziran 2009, 11:32).
- URL-90. akesh.persianblog.ir/post/74 (07 Haziran 2009, 13:37).
- URL-91. www.pruitt.hu/tavi.html (07 Haziran 2009, 13:41).
- URL-92. sophy.u-3mrs.fr/photohtm/SI30159.HTM (07 Haziran 2009, 14:35).
- URL-93. commons.wikimedia.org/wiki/File:Herniaria_gla... (07 Haziran 2009, 14:37).
- URL-94. www.botanical-online.com/fotoscistussalviifol... (07 Haziran 2009, 14:58).
- URL-95. www.uni-giessen.de/waldhardt/pictures.html (07 Haziran 2009, 15:01).
- URL-96. weeds.hotmeal.net/weeds/List_B_Part2.html (07 Haziran 2009, 15:12).
- URL-97. roger.jouet.free.fr/photographies.htm (07 Haziran 2009, 15:20).
- URL-98. www.botanik.uni-karlsruhe.de/.../fotos-hassler/ (07 Haziran 2009, 15:21).
- URL-99. www.funet.com/.../asteraceae/solidago/index.html (07 Haziran 2009, 15:23).
- URL-100. www.weedmapper.org/chjupicture.htm (07 Haziran 2009, 15:24).
- URL-101. www.sharnoffphotos.com/nature/flowers_provenc... (07 Haziran 2009, 15:26).
- URL-102. www.drbillong.com/2008WordsIV/SIII.html (07 Haziran 2009, 15:27).

- URL-103. vanherbaryum.yyu.edu.tr/flora/famgenustur/ap/... (07 Haziran 2009, 15:28).
- URL-104. www.hlasek.com/Pimpinella_saxifraga_a4804.html (07 Haziran 2009, 15:30).
- URL-105. www.life.uiuc.edu/downie/Presentations.htm (07 Haziran 2009, 15:32).
- URL-106. www.marilenazuddas.it/.../le-erbe.asp?offset=30 (07 Haziran 2009, 15:40).
- URL-107. www.delawarewildflowers.org/plant.php?id=1147... (07 Haziran 2009, 15:44).
- URL-108. commons.wikimedia.org/wiki/File:Pastinaca_sat... (07 Haziran 2009, 19:43).
- URL-109. www.zelenhoz.com/n/spisok.htm (07 Haziran 2009, 19:44).
- URL-110.
http://www.tarimziraat.com/sifali_bitkiler/c253kuskonmazin_faydalari_nelerdir/kuskonmaz_bitkisi.html (15 Haziran 2009, 11:20).
- URL-111. <http://tumas.dmi.gov.tr/wps/portal/> (12 Haziran 2009, 11:07).
- URL-112.
http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/625d8e31dad7d1c_ek.pdf?tipi=14&sube= (11 Haziran 2009, 17:32).
- URL-113.
http://www.iib.org.tr/IIB_Portal/DesktopDefault.aspx?tabid=1056&CatalogID=188&mid=2032 (11 Haziran 2009, 17:43).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : ÖNAL, Mehmet
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 20/02/1968-Erzurum
Medeni Hali : Evli
Telefon : 0 (422) 315 7280
Faks :
e-mail : mehmet_onal25@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	AÇÜ/ Orman Mühendisliği Anabilim Dalı	
Lisans	İÜ/ Orman Mühendisliği Bölümü	1993
Lise	Kabataş Erkek Lisesi	1986

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
1997-2012	Erzurum Orman Bölge Müdürlüğü	Mühendis

Yabancı Dil

İngilizce